

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANA BİLİM DALI

ÖZEL GEREKSİNİMLİ KARDEŞE SAHİP ÇOCUKLARIN
EBEVEYNLEŞME DAVRANIŞLARININ DUYGUSAL VE PSİKOLOJİK İYİ
OLUŞLARI İLE UMUT DÜZEYLERİ ÜZERİNE ETKİSİ

TEZİ YAZAN
Nebi Burak AY

Tez Danışmanı-Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Şenay KOÇ

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Mustafa KALE

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Gamze KALKANLI
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN / HAZİRAN 2025

ONAY SAYFASI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

2023011017 numaralı öğrencimiz olan **Nebi Burak AY** tarafından hazırlanan “**Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Çocukların Ebeveynleşme Davranışlarının, Duygusal ve Psikolojik İyi Oluşları ile Umut Düzeyleri Üzerine Etkisi**” başlıklı bu tez çalışması jürimiz tarafından oybirliği ile Psikoloji Ana Bilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır.)
Tez Danışmanı-Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Şenay KOÇ

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır.)
Üniv. İçi - Jüri Asil Üyesi: Doç. Dr. Mustafa KALE

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır.)
Üniv. Dışı - Jüri Asil Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Gamze KALKANLI
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır.)

12/06/2025

Doç. Dr. Saadet SAĞTAŞ TUTKUNCA
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’ndaki hükümlere tabidir.

İTHAF

Bu tezimi, hayatımın en güzel anlamı, gözlerindeki ışıkla her daim yolumu aydınlatan canım kızıma, varlığıyla her zaman yanımda olan, sabrıyla, sevgisiyle ve desteğiyle en büyük dayanağım sevgili eşime, hayatım boyunca bana inanan, dualarıyla güç veren kıymetli aileme şükran, sevgi ve minnetle ithaf ediyorum.

ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

12/06/2025

Nebi Burak AY

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca bana her zaman destek olan ve yol gösteren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Şenay KOÇ'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Çalışmam süresince bana sağladığı yönlendirmeler, teşvik ve eleştiriler, bu tezin ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır.

Ayrıca, tez sürecinde bana sürekli moral ve motivasyon veren eşime, aileme ve arkadaşlarıma minnettarım. Onların desteği, zorlu anlarda bana güç vermiştir.

Son olarak tez yazım sürecinde dünyaya gelen kızım Umay Elif'e bana tattırdığı tarifsiz güzellikteki duygular için teşekkür ederim.

12/06/2025

Nebi Burak AY

ÖZ**ÖZEL GEREKSİNİMLİ KARDEŞE SAHİP ÇOCUKLARIN EBEVEYNLEŞME DAVRANIŞLARININ DUYGUSAL VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞLARI İLE UMUT DÜZEYLERİ ÜZERİNE ETKİSİ****Nebi Burak AY****Yüksek Lisans Tezi, Psikoloji Anabilim Dalı****Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Şenay KOÇ****Haziran, 2025, 109 sayfa**

Ebeveynleşme davranışı, çocukların erken yaşlarda yetişkin rollerini üstlenmelerine neden olmaktadır. Özellikle özel gereksinimli bireylerin bulunduğu aile ortamlarında, çocuklar sadece kardeş değil aynı zamanda bakım veren, duygusal destek sağlayan bir figüre dönüşebilmektedir. Yüklenilen bu yeni roller çocukların iyi oluş düzeylerini ve gelecekte beklenenlerini etkileyebilir. Bu araştırmanın amacı özel gereksinimli kardeşi olan çocuklarda ebeveynleşme davranışlarının duygusal ve psikolojik iyi oluş ile umut düzeylerine olan etkilerini incelemektir. Araştırmaya Mersin ili Tarsus ilçesinde ortaokul ve lise düzeyinde eğitim gören, özel gereksinimli kardeşe sahip, 11-18 yaş aralığındaki 385 çocuk katılmıştır. Katılımcılara Demografik Bilgi Formu, Ebeveynleşme Envanteri, Stirling Çocuklar İçin Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği, Çocuklarda Umut Ölçeği uygulanmıştır. Veriler SPSS 27 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin normallik analizi yapılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bu sonuca göre analizler parametrik testler aracılığıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Pearson korelasyon analizi ve hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ebeveynleşme davranışının algılanan yarar alt boyutu, duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyini anlamlı pozitif yönde etkilemektedir. Çocuklarda umut düzeyi ile duygusal ve psikolojik iyi oluş arasında yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: duygusal ve psikolojik iyi oluş, ebeveynleşme, özel gereksinimli birey, umut.

ABSTRACT**THE EFFECT OF PARENTIFICATION BEHAVIORS OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS SIBLINGS ON THEIR EMOTIONAL AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AND HOPE LEVELS****Nebi Burak AY****Master Thesis, Department of Psychology****Advisor: Dr. Ayşe Şenay KOÇ****June, 2025, 109 pages**

Parentification behaviors lead children to assume adult roles at an early age. Particularly in families with individuals with special needs, children may take on roles not only as siblings but also as caregivers and providers of emotional support. These assumed responsibilities may affect children's well-being and expectations for the future. The aim of this study is to examine the effects of parentification behaviors on emotional and psychological well-being and levels of hope in children who have siblings with special needs. The study sample consisted of 385 children aged between 11 and 18 who attend middle and high schools in the Tarsus district of Mersin, Turkey, and have siblings with special needs. Participants completed a Demographic Information Form, the Parentification Inventory, the Stirling Children's Emotional and Psychological Well-Being Scale, and the Children's Hope Scale. Data were analyzed using the SPSS 27 statistical software package. A normality test was conducted, and the data were found to be normally distributed. Based on this, analyses were performed using parametric tests, including the independent samples t-test, one-way ANOVA, Pearson correlation analysis, and hierarchical regression analysis. The findings revealed that the perceived benefit subdimension of parentification behavior had a significant positive effect on emotional and psychological well-being. In addition, a strong, positive, and statistically significant correlation was found between levels of hope and emotional and psychological well-being in children.

Keywords: emotional and psychological well-being, parentification, individual with special needs, hope.

ÖNSÖZ

Bu yüksek lisans tezi, özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların aile içindeki rollerini ve bu rollerin onların psikososyal gelişimleri üzerindeki etkilerini anlama çabamın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Gözlemlediğim birçok çocuk, kardeşlerinin özel ihtiyaçları nedeniyle erken yaşta olgunlaşmakta, yaşıtlarına kıyasla daha fazla sorumluluk üstlenmekte ve duygusal ihtiyaçlarını geri planda bırakmaktadır. Bu durum, psikolojide "ebeveynleşme" olarak tanımlanan bir olguyu gündeme getirmekte; çocukların doğal gelişim sürecini etkileyen önemli bir faktör hâline gelmektedir.

Akademik anlamda, aile dinamikleri ve çocuğun ruhsal gelişimi arasındaki etkileşim her zaman ilgimi çekmiştir. Özellikle özel gereksinimli bireylerin bulunduğu aile sistemlerinde, kardeşlerin duygusal yüklerini ve gelecekte beklediklerini anlamaya çalışmak, bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmuştur. Bu doğrultuda hazırlanan tez, yalnızca bilimsel bir merakın değil, aynı zamanda çocukların görünmeyen yüklerini anlamaya yönelik bir duyarlılığın da ifadesidir.

Tez çalışmamın her aşamasında bilimsel rehberliği, yapıcı eleştirileri ve yönlendirmeleriyle bana destek olan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Şenay KOÇ'a içten teşekkür ederim. Ayrıca verilerin toplanması aşamasında desteğini esirgemeyen okul idarecilerine, rehber öğretmenlere ve katılım gösteren öğrencilere de gönülden teşekkür ederim.

Bu çalışmanın, sadece akademik alan yazına katkı sunmakla kalmayıp; aynı zamanda özel gereksinimli bireylerin ailelerinde sessizce sorumluluk üstlenen çocukların görünür kılınmasına, onların yaşadığı içsel süreçlerin daha iyi anlaşılmasına ve desteklenmesine yönelik farkındalık oluşturmasını temenni ederim. Elde edilen bulguların, eğitimciler, psikolojik danışmanlar ve aileler için yol gösterici bir kaynak niteliği taşıması en içten dileğimdir.

Haziran, 2025

Nebi Burak AY

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK.....	i
ONAY SAYFASI.....	ii
İTHAF.....	iii
ETİK BEYANI.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZ.....	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvi
EKLER LİSTESİ.....	xvii

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Problemi ve Gereçesi.....	4
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	6
1.3 Hipotezler.....	8
1.4 Sayıtlar.....	9

1.5 Sınırlılıklar.....	10
1.6 Tanımlar	10

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	12
2.1 Aile Sistemleri Teorisi ve Ebeveynleşme.....	12
2.2 Özel Gereksinimli Birey	14
2.3. İyi Oluş.....	16
2.3.1 Psikolojik İyi Oluş.....	18
2.3.2 Duygusal İyi Oluş.....	20
2.4. Umut.....	21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.YÖNTEM.....	24
3.1 Araştırmanın Yöntemi.....	24
3.2 Katılımcılar.....	25
3.3 Araştırmanın Çalışma Grubu.....	26
3.4 Araştırmanın Etiği.....	26
3.5 Araştırmanın Veri Toplama Araçları	27
3.5.1 Demografik Bilgi Formu	27
3.5.2 Ebeveynleşme Envanteri Türkçe Formu	27

3.5.3 Stirling Çocuklar İçin Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Türkçe Formu.....	28
3.5.4 Çocuklarda Umut Ölçeği Türkçe Formu	28
3.6 Araştırmanın Modeli	29
3.7 Araştırma Verilerinin Analizi.....	30

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR	31
4.1 Katılımcılara İlişkin Tanıtıcı Bilgiler.....	31
4.2 Betimsel İstatistikler	32
4.3 Fark Analizleri	34
4.4 İlişki Analizleri	43
4.4.1 Korelasyon Analizleri.....	43
4.4.2 Yordayıcı İlişki Analizleri	44

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	52
5.1 TARTIŞMA	52
5.1.1 Grup Farkları Analizleri.....	52
5.1.2 İlişki Analizleri.....	56
5.2 SONUÇ	67
5.3 ÖNERİLER	69

KAYNAKÇA..... 73

EKLER 89

KISALTMALAR LİSTESİ

AY : Algılanan Yarar

ÇUÖ : Çocuklarda Umut Ölçeği

DSÖ : Dünya Sağlık Örgütü

EOE : Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme

KOE : Kardeş Odaklı Ebeveynleşme

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler	31
Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Normallik Analizi	33
Tablo 3. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi.....	34
Tablo 4. Katılımcıların Ait Oldukları Yaş Grupları Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi.....	34
Tablo 5. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi.....	35
Tablo 6. Katılımcıların Annesinin Durumu (Hayatta/Hayatta Değil, Öz/Üvey) Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi	36
Tablo 7. Katılımcıların Babasının Durumu(Hayatta/Hayatta Değil, Öz/Üvey) Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi	37
Tablo 8. Katılımcıların Annesinin Çalışma Durumu Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi	37
Tablo 9. Katılımcıların Babasının Çalışma Durumu Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi.....	38
Tablo 10. Katılımcıların Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi.....	39
Tablo 11. Katılımcıların Ailedeki Çocuk Sıraları Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi.....	40
Tablo 12. Katılımcıların Özel Gereksinimli Kardeşinin Kendisinden Büyük/Küçük Olma Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi	41

Tablo 13. Katılımcılarının Kardeşlerinin Özel Gereksinim Türü Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi	42
Tablo 14. Değişkenler Arası Pearson Korelasyon Analizi.....	44
Tablo 15. Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme Değişkeni ile Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Değişkenine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi	45
Tablo 16. Kardeş Odaklı Ebeveynleşme Değişkeninin Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Değişkenini Yordamasına Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi	45
Tablo 17. Algılanan Yarar Değişkeninin Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Değişkenini Yordamasına Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi	45
Tablo 18. Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme Değişkeninin Çocuklarda Umut Değişkenini Yordamasına Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi	46
Tablo 19. Kardeş Odaklı Ebeveynleşme Değişkeninin Çocuklarda Umut Değişkenini Yordamasına Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi	46
Tablo 20. Algılanan Yarar Değişkeninin Çocuklarda Umut Değişkenini Yordamasına Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi	47
Tablo 21. Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş İçin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları.....	47

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Araştırmanın Modeli.....	29
-----------------------------------	----

EKLER LİSTESİ

Ek A. Demografik Bilgi Formu.....	89
Ek B. Ebeveynleşme Envanteri Türkçe Formu.....	90
Ek C. Stirling Çocuklar İçin Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Türkçe Formu.....	91
Ek D. Çocuklarda Umut Ölçeği Türkçe Formu	92

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Aile, bireylerin toplumsal gelişimlerinin ilk ve en önemli sosyal çevresidir. Aile, dinamik bir sistem olarak kabul edilir ve aile üyelerinin her biri karşılıklı etkileşim halindedir. Aile Sistemleri Teorisi, bir ailede meydana gelen bir değişimin tüm üyeleri etkilediğini vurgular. Bu yaklaşıma göre aile içi roller ve ilişkiler, ailenin dengesini korumaya yönelik olarak esnek bir biçimde yeniden düzenlenebilir (Garber, 2011). Aile içinde yaşanan ilişkiler, bireylerin duygusal ve psikolojik gelişimleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Özellikle ailede özel gereksinimli bir birey varsa, bu durum tüm aile üyeleri üzerine önemli bir sorumluluk yükleyebilir. Aileyi bir sistem olarak düşündüğümüz zaman, ailede özel gereksinimli bir çocuğun varlığı bu sistemdeki tüm üyeleri etkileyecektir. Bu olumlu ya da olumsuz etkilerden diğer kardeş ya da kardeşler de payına düşeni alacaklardır (Yıldız, 2020). Genellikle bakım verme rolü ebeveynde, özellikle annede olsa da ebeveynin işlevini yerine getiremediği durumlarda çocuklar bu boşluğu doldurarak aile dengesini sağlamak üzere ebeveyn rolünü üstlenebilir (Minuchin vd., 1967). Bu durumlarda, ebeveynleşme (parentification) kavramı önem kazanmaktadır. Ebeveynleşme, çocukların, ebeveynlerinin sorumluluklarını üstlenerek, kardeşlerine veya ebeveynlerine bakım verme rollerini üstlenmeleri durumudur (Jurkovic, 1997). Boszormenyi-Nagy ve Spark (1973), aile içi ilişkilerde karşılıklılık ilkesinin önemine dikkat çekerek, ebeveyn ve çocuk arasındaki destek alışverişi dengede olduğu sürece ebeveynleşmenin zarar verici olmayabileceğini belirtmiştir. Ancak bu denge bozulup çocuk sürekli veren, ebeveyn sürekli alan konumunda kalırsa, bu yıkıcı ebeveynleşme biçimi çocuğun gelişimini olumsuz etkilemektedir (Jurkovic, 1997). Yıkıcı ebeveynleşme yaşayan çocuk, ailedeki diğer üyelerin ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarının önünde tutar ve “iyi evlat” rolünü kaygıyla sürdürmeye çalışır. Bu durum, çocukların normal çocukluk deneyimlerini yaşamalarını engelleyebilir ve duygusal, psikolojik gelişimlerinde olumsuz sonuçlara yol açabilir (Hooper, 2011).

Özel gereksinimli bireylerin aileleri, günlük yaşamlarında çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Ailede özel gereksinimli bir bireyin bulunması, diğer çocukların farklı sorumluluklar üstlenmesine neden olabilir. Bu durumda ebeveynleşme (parentification) olarak adlandırılan bir davranış ortaya çıkar. Ebeveynleşme, çocukların

duygusal ve fiziksel olarak ebeveyn rolünü üstlenmeleri anlamına gelir. Hooper (2007), ebeveynleşmenin iki ana türünü tanımlar: duygusal ebeveynleşme ve araçsal ebeveynleşme. Duygusal ebeveynleşme, çocukların duygusal destek sağlama rolünü üstlenmeleri anlamına gelirken, araçsal ebeveynleşme, ev işleri ve kardeş bakımı gibi fiziksel sorumlulukları içerir (s. 219).

Ebeveynleşme süreci, çocukların kendi gelişimlerini ve kişisel ihtiyaçlarını ikinci plana atmalarına neden olabilir. Chase (1999), ebeveynleşmenin çocukların duygusal ve davranışsal sorunlar geliştirmelerine neden olabileceğini belirtir (s. 45). Çocuklar, bu rolü üstlenirken kendi duygusal ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanabilirler ve bu durum, onların psikolojik iyi oluşlarını olumsuz yönde etkileyebilir.

Duygusal iyi oluş, bireylerin kendi iç dünyalarında huzurlu ve tatmin olmuş hissetme durumu olarak tanımlanabilir. Diener ve Chan (2011), duygusal iyi oluşun bireylerin mutluluk düzeyleri, stres yönetimi ve yaşamlarından memnuniyetleri ile ilişkili olduğunu ifade eder. Ebeveynleşme sürecinde olan çocuklar, kendi duygusal ihtiyaçlarını karşılayamama riskiyle karşı karşıya kalırlar ve bu durum, onların yaşamlarından duydukları memnuniyeti azaltabilir. Özellikle özel gereksinimli kardeşi olan çocuklar, ebeveynlerinin beklentilerini karşılama çabası içinde kendi duygusal gelişimlerini ihmal edebilirler (Kağnıcı, 2014).

Psikolojik iyi oluş, bireyin kendisini gerçekleştirme düzeyi, yaşamda anlam bulma ve kişisel gelişim becerileri ile ilgilidir (Ryff, 1989). Psikolojik iyi oluş düzeyinin yüksek olduğu bireyler, yaşamlarının kontrolünü ellerinde hisseder, olumlu sosyal ilişkiler geliştirir ve kişisel olarak büyüme fırsatlarına açık olurlar. Ancak, ebeveynleşme davranışları sergileyen çocuklar, özellikle kendi ihtiyaçlarını ve duygusal beklentilerini ertelemek zorunda kaldıklarında, bu tür bir gelişimden yoksun kalabilirler (Byng-Hall, 2008). İnanç vd. (2024) yaptığı çalışmada, özel gereksinimli kardeşi bulunan bireylerin algıladıkları duygusal yük düzeyinin yüksek olduğunu; bu duygusal yükün artmasının psikolojik sağlık düzeyini düşürdüğünü ve depresyon belirtilerini artırdığını belirtmiştir. Bu bulgular, özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların kimi zaman kendi akranlarından çok daha erken yaşta büyüme zorunda kaldıklarını ve bunun onlara ciddi bir duygusal ve psikolojik yük bindirebildiğini göstermektedir. Söz konusu çocuklar, okul başarısından sosyal yaşantıya kadar pek çok alanda bu aile içi sorumlulukların

etkisini hissedebilir; kendi ihtiyaçlarını ikinci plana atma pahasına kardeşinin bakımına ve ailenin sürdürülmesine katkıda bulunurlar. Bu durum, uzun vadede onların psikolojik dayanıklılıklarını ve öz yeterlilik algılarını olumsuz etkileyebilir. Özellikle ergenlik döneminde bireylerin duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin yüksek olması, sağlıklı bir gelişim ve uyum için kritik görülmektedir. Bu nedenle, ağır aile yükü altındaki ergenlerin iyi oluş hallerini incelemek, risk altında olan bireyleri belirlemek için önem taşımaktadır.

Ebeveynleşme davranışlarının umut düzeyleri üzerindeki etkisi ise önemli bir araştırma konusudur. Snyder (2002), umudu "bireyin hedeflerine ulaşma konusundaki motivasyonu ve geleceğe yönelik olumlu beklentileri" olarak tanımlar (s. 249). Umutlu bireyler, karşılaştıkları engellere rağmen amaçlarına ulaşabileceklerine dair inançlarını sürdürür ve ihtiyaç duyduklarında yeni çözüm yolları geliştirerek aktif biçimde çaba gösterirler. Ancak ebeveynleşme davranışı gösteren çocuklar, sürekli olarak başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kaldıkları için kendi hedeflerine odaklanmakta zorlanabilir ve bu durum, onların umut düzeylerini olumsuz etkileyebilir (Thompson ve Meyer, 2017). Bu çocuklar, özellikle özel gereksinimli kardeşlerinin bakımına odaklandıklarında, kendi gelecekleri ve hedefleri hakkında belirsizlik yaşayabilirler. Yoğun aile sorumlulukları üstlenen, yaşlılarından farklı olarak "evin üçüncü ebeveyni" rolüne bürünen bir gencin, geleceğe dair plan ve hayallerinde aksama yaşamaması olasıdır. Ebeveynleşme davranışı gösteren çocuklar çoğunlukla kendi hedeflerini arka plana iterek ailenin ihtiyaçlarına odaklanırlar. Nitekim alan yazınında, ebeveynleşmenin olumsuz algılanması ile umutsuzluk duygusu arasında bağlantı bulunmuştur. Camus (2021) geçmişinde ebeveyn kaybı gibi travmalar yaşamış bireylerle yapılan bir çalışmada, bireylerin ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşme düzeylerinin doğrudan umutsuzluk puanlarıyla ilişkisi olmadığını, fakat ebeveynleşme davranışının algılanan yararının azalması ile umutsuzluk düzeyinin anlamlı biçimde arttığını ifade etmiştir.

Özel gereksinimli kardeşe sahip çocuklarda ebeveynleşme davranışları, genellikle erken yaşlarda başlar ve uzun süre devam eder. Bu çocuklar, erken yaşlardan itibaren büyük bir sorumluluk altına girerler ve bu durum, onların çocukluk deneyimlerini kısıtlar. Jurkovic (1997), ebeveynleşmenin çocukların kendi kimliklerini ve bağımsızlıklarını geliştirmelerini engelleyebileceğini belirtir (s. 45).

Yapılan araştırmalar, ebeveynleşmenin çocukların psikososyal gelişimlerinde uzun vadeli etkileri olduğunu göstermektedir. Örneğin, Kogan ve Heifetz (2013), ebeveynleşme davranışı gösteren çocukların yetişkinliklerinde daha fazla stres yaşadığını ve bu bireylerin daha fazla anksiyete bozuklukları geliştirme riskine sahip olduklarını belirtmektedir. Benzer şekilde, Öztürk (2020), ebeveynleşmenin duygusal yükünün, çocukların umut düzeylerini ve gelecek beklentilerini önemli ölçüde azalttığını vurgulamaktadır. Bu bireyler, kendi çocukluklarında yaşadıkları sorumlulukların etkilerini yetişkinliklerinde de hissedebilirler. Bu nedenle, ebeveynleşmenin etkilerini anlamak ve bu bireylere destek sağlamak önemlidir.

Özellikle Türkiye bağlamında, ailevi sorumlulukların kültürel olarak yüceltildiği toplum yapısı içinde ebeveynleşme davranışları daha görünmez hale gelebilir (Kağıtçıbaşı, 2005). Bu durum, özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların yaşadığı yükün fark edilmemesi ve uygun destek mekanizmalarının geliştirilememesi riskini doğurmaktadır. Halbuki yapılan araştırmalar, ebeveynleşme sürecindeki çocuklara erken müdahale ve psikososyal destek sağlanması, onların hem ruhsal gelişimi hem de akademik ve sosyal yaşamları açısından olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (Van-Parys ve Rober, 2013).

Sonuç olarak, özel gereksinimli kardeşe sahip çocuklarda ebeveynleşme davranışlarının duygusal ve psikolojik iyi oluş ile umut düzeylerine olan etkileri önemli bir araştırma konusudur. Bu çalışma, ebeveynleşmenin bu bireyler üzerindeki etkilerini inceleyerek, onların duygusal ve psikolojik iyi oluşlarını ve umut düzeylerini artırmaya yönelik stratejiler önermeyi amaçlamaktadır.

1.1 Araştırmanın Problemi ve Gerekçesi

Özel gereksinimli kardeşe sahip çocuklarda ebeveynleşme davranışları, duygusal ve psikolojik iyi oluş üzerinde önemli etkilere sahip olabilir. Ebeveynleşme, çocukların duygusal ve fiziksel olarak ebeveyn rolünü üstlenmeleri anlamına gelir ve bu durum, çocukların kendi gelişimlerini ve ihtiyaçlarını ikinci plana atmalarıyla sonuçlanabilir. Jurkovic (1997), ebeveynleşmenin çocukların "kendi çocukluklarını yaşamaktan

mahrum kalmaları" anlamına geldiğini belirtir (s. 23). Bu süreç, çocukların duygusal yüklerini artırabilir ve psikolojik iyi oluşlarını olumsuz yönde etkileyebilir.

Duygusal ve psikolojik iyi oluş, bireylerin genel yaşam memnuniyetleri ve ruh sağlıkları ile doğrudan ilişkilidir. Diener ve Seligman (2004), duygusal iyi oluşu "olumlu duyguların yaşanma sıklığı ve yoğunluğu ile olumsuz duyguların yokluğu" olarak tanımlar (s. 25). Ebeveynleşme rolünü üstlenen çocuklar, sürekli olarak kardeşlerine ve ailelerine destek sağlamak zorunda kalabilirler ve bu durum, onların kendi duygusal ihtiyaçlarını karşılamalarını zorlaştırabilir. Bu tür duygusal yükler, çocukların genel yaşam memnuniyetlerini azaltabilir ve ruh sağlıklarını olumsuz yönde etkileyebilir.

Psikolojik iyi oluş ise bireylerin kendilerini gerçekleştirme düzeyleri ve yaşamlarından memnuniyetleri ile ilgilidir. Ryff (1989), psikolojik iyi oluşu "yaşamda anlam bulma, kişisel gelişim ve olumlu ilişkiler kurma kapasitesi" olarak tanımlar (s. 1071). Ebeveynleşme sürecinde olan çocuklar, kendi kişisel gelişimlerini ihmal edebilirler ve bu durum, onların psikolojik iyi oluşlarını zedeleyebilir. Çocukların erken yaşlarda büyük sorumluluklar üstlenmeleri, kendi kişisel hedeflerine ve hayallerine ulaşmalarını engelleyebilir.

Ebeveynleşme davranışlarının umut düzeyleri üzerindeki etkisi de araştırma kapsamında önemli bir yer tutmaktadır. Snyder (2002), umudu "bireyin hedeflerine ulaşma konusundaki motivasyonu ve geleceğe yönelik olumlu beklentileri" olarak tanımlar (s. 249). Umut, bireylerin gelecekteki başarılarına olan inançlarını ve yaşamlarındaki zorluklarla başa çıkma yeteneklerini artırır. Ancak, ebeveynleşme rolünü üstlenen çocuklar, sürekli olarak başkalarının ihtiyaçlarını karşılamaya odaklandıkları için kendi gelecekleri hakkında umutlarını kaybedebilirler. Bu durum, çocukların motivasyonlarını ve geleceğe yönelik beklentilerini olumsuz yönde etkileyebilir.

Türkiye bağlamında bu durum, toplumsal ve kültürel değerlerin de etkisiyle daha karmaşık hale gelmektedir. Kolektivist yapının hâkim olduğu toplumlarda, aile içindeki sorumlulukların başka bireylere aktarılması ya da başka bireylerce üstlenilmesi daha olağan karşılanabilmektedir (Kağıtçıbaşı, 2005). Ancak görünürde fedakârlık olan bu davranış, çocukların gelişimsel bütünlüklerini tehdit eden bir psikolojik yük haline dönüşebilir. Öztürk (2020), ebeveynleşmenin uzun vadeli etkilerinin, bireylerin

yetişkinlik döneminde düşük yaşam memnuniyeti, düşük öz yeterlik ve yüksek stres düzeyleri olarak ortaya çıktığını belirtmektedir.

Araştırma problemi, ebeveynleşme davranışlarının bu bireylerin duygusal ve psikolojik iyi oluşlarına ve umut düzeylerine olan etkilerini kapsamaktadır. Chase (1999), ebeveynleşmenin çocukların duygusal ve davranışsal sorunlar geliştirmelerine neden olabileceğini belirtir (s. 45). Bu bağlamda, özel gereksinimli kardeşe sahip çocuklarda ebeveynleşme davranışlarının ne tür sorunlara yol açtığı ve bu çocukların umut düzeylerini nasıl etkilediği araştırılmalıdır. Bu tür bir araştırma, ebeveynleşme sürecindeki çocukların ihtiyaçlarını daha iyi anlamamıza ve onlara yönelik destek stratejileri geliştirmemize yardımcı olabilir.

Özel gereksinimli kardeşe sahip çocuklarda ebeveynleşme davranışlarının duygusal ve psikolojik iyi oluşlarına ve umut düzeylerine olan etkilerini incelemek, bu bireylerin yaşam kalitelerini artırmaya yönelik önemli bilgiler sağlayabilir. Byng-Hall (2008), ebeveynleşmenin aile içi ilişkileri şekillendirdiğini ve bu durumun terapötik müdahaleler gerektirdiğini belirtir (s. 150). Ebeveynleşme sürecindeki çocuklar için uygun destek mekanizmalarının geliştirilmesi, onların duygusal ve psikolojik iyi oluşlarını artırabilir ve umut düzeylerini koruyabilir.

Bu çalışmanın gerekçesi, özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerde ebeveynleşme davranışlarının psikolojik ve duygusal iyi oluş ile umut düzeyinde ne tür etkiler yarattığını ortaya koyma ihtiyacıdır. Alan yazınında ilgili çalışmalar artmakta olsa da özellikle ülkemizde nicel, veri temelli ve çok boyutlu analizlere dayalı çalışmalar sınırlıdır. Bu araştırma, mevcut boşluğu doldurmayı ve ebeveynleşme davranışı ile ilgili koruyucu psikolojik müdahale programlarının oluşturulmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı, özel gereksinimli kardeşi olan çocuklarda ebeveynleşme davranışlarının duygusal ve psikolojik iyi oluş ile umut düzeylerine olan etkilerini incelemektir. Ebeveynleşme davranışlarının, çocukların erken yaşlarda yetişkin rollerini

üstlenmelerine neden olduğu ve bu durumun bireylerin psikolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebileceği belirtilmektedir (Jurkovic, 1997; Hooper, 2007). Özellikle özel gereksinimli bireylerin bulunduğu aile ortamlarında, çocuklar sadece kardeş değil aynı zamanda bakım veren, duygusal destek sağlayan bir figüre dönüşebilmektedir (Hooper, 2007). Ebeveynleşme sürecinin, çocukların duygusal ve psikolojik iyi oluşları üzerinde olumsuz etkileri olduğu vurgulanmaktadır (Yıldırım ve Kıran-Esen, 2020).

Özellikle, ebeveynleşme sürecinin duygusal iyi oluş üzerindeki etkileri oldukça önemlidir. Duygusal iyi oluşun, bireyin genel yaşam doyumu ve psikolojik dayanıklılığı ile yakından ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Akın, 2008). Ebeveynleşme sürecindeki bireylerin, kendi duygusal ihtiyaçlarını ikinci plana atarak ailedeki rollerini yerine getirmeye çalışmaları, bu bireylerin duygusal iyi oluşlarının olumsuz etkilenmesine yol açabilir (Özbay ve Palancı, 2011). Bu nedenle, araştırmamızın bir diğer amacı, ebeveynleşme davranışlarının duygusal iyi oluş üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemektir.

Araştırmanın bir diğer önemli amacı ise, ebeveynleşme davranışlarının psikolojik iyi oluş üzerindeki etkilerini incelemektir. Psikolojik iyi oluş, bireyin kendisiyle barışık olması, kişisel gelişim göstermesi, olumlu ilişkiler kurabilmesi ve yaşamda bir anlam bulabilmesi gibi bileşenlerden oluşur (Ryff, 1989). Psikolojik iyi oluşun bireyin öz yeterlilik ve özerklik gibi faktörlerle ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Demir ve Ergen, 2010). Ebeveynleşme davranışları, çocukların erken yaşlarda yetişkin sorumlulukları üstlenmesine neden olarak, onların psikolojik gelişimlerini engelleyebilir ve bu durum, bireylerin genel iyi oluş seviyelerini düşürebilir (Göz, 2011).

Bununla birlikte araştırmamız, ebeveynleşme davranışlarının bireylerin umut düzeyleri üzerindeki etkilerini de incelemeyi amaçlamaktadır. Umut, bireyin zorlayıcı yaşam olaylarına karşı geliştirdiği dayanıklılığı ve esnekliği artırır (Tarhan ve Bacanlı, 2016). Ebeveynleşme sürecinde olan bireylerin, kendi geleceklerine dair umutlarını kaybedebilecekleri ve bu durumun onların yaşam tatmini ve genel iyi oluşları üzerinde olumsuz bir etkiye yol açabileceği düşünülmektedir (Çivitci, 2012).

Araştırmanın bir diğer önemli hedefi de ebeveynleşme davranışlarının farklı türlerinin (duygusal ve pratik) duygusal ve psikolojik iyi oluş ile umut düzeyleri üzerindeki etkilerini karşılaştırmaktır. Hooper (2007), ebeveynleşmenin duygusal ve araçsal olmak

üzere iki türü olduğunu ve her birinin çocuklar üzerinde farklı etkileri olabileceğini belirtir (s. 219). Ebeveynleşme türlerinin farklı etkileri olabileceği ifade edilmektedir (Yıldırım ve Kıran-Esen, 2020). Bu bağlamda, araştırmamız, ebeveynleşmenin türlerine göre farklı etkilerini inceleyerek, bu konuda alan yazınına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu araştırma aynı zamanda alan yazınına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Uluslararası alanda ebeveynleşme üzerine birçok çalışma bulunmakla birlikte, Türkiye bağlamında özellikle özel gereksinimli kardeşe sahip bireyler üzerinde yapılmış bütüncül ve çok değişkenli çalışmalar oldukça sınırlıdır. Türk aile yapısında duygusal rollerin görünmezliği, çocukların yaşadığı psikolojik yükün fark edilmemesine yol açabilmektedir (Kağıtçıbaşı, 2005). Bu çalışma, bu görünmezliği bilimsel araçlarla görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Ayrıca, bu araştırma, özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin yaşam deneyimlerini ve karşılaştıkları zorlukları daha iyi anlamak için tasarlanmıştır. Ebeveynleşme süreci, bu bireylerin yaşamlarında önemli bir etki yaratmakta ve onların psikososyal gelişimlerini şekillendirmektedir. “Bu tür bireylerin, kendi yaş gruplarındaki diğer bireylere kıyasla daha fazla sorumluluk üstlendikleri ve bu durumun onların sosyal ilişkileri ve psikolojik sağlığı üzerinde önemli etkiler yarattığı ifade edilmektedir” (Küçüker ve Arkonaç, 2002). Araştırmamız, bu süreci daha iyi anlamak ve bu bireylerin desteklenmesi için öneriler geliştirmek amacı taşımaktadır.

Son olarak, bu araştırmanın, umut ve iyi oluş gibi pozitif psikoloji alanına giren yapılarla ebeveynleşme gibi yükleyici bir olguyu bir arada incelemesi, alan yazınında özgün bir kurguya sahiptir. Bu yönüyle araştırma hem risk faktörlerini hem de koruyucu faktörleri birlikte incelemeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım gelecekte yapılacak araştırmalara da metodolojik ve kuramsal açıdan katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1.3 Hipotezler

H1: Özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların ebeveynleşme davranışları arttıkça, bu çocukların duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyleri azalır.

H1a: Özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların ebeveyn odaklı ebeveynleşme davranışları arttıkça, bu çocukların duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyleri azalır.

H1b: Özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların kardeş odaklı ebeveynleşme davranışları arttıkça, bu çocukların duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyleri azalır.

H1c: Özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların algılanan yarar düzeyi arttıkça, bu çocukların duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyleri azalır.

H2: Özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların ebeveynleşme davranışları arttıkça, bu çocukların umut düzeyleri azalır.

H2a: Özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların ebeveyn odaklı ebeveynleşme davranışları arttıkça, bu çocukların umut düzeyleri azalır.

H2b: Özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların kardeş odaklı ebeveynleşme davranışları arttıkça, bu çocukların umut düzeyleri azalır.

H2c: Özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların algılanan yarar düzeyi arttıkça, bu çocukların umut düzeyleri azalır.

H3: Özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arttıkça, umut düzeyleri artar.

1.4 Sayılılar

- Araştırmacı, katılımcılar ile katılımcıların etkilenmeyeceği bir ortamda soru cevap şeklinde formları ve ölçekleri doldurmuştur.
- Katılımcıların, araştırmacı tarafından yöneltilen soruları anladıkları, doğru ve samimi yanıt verdikleri varsayılmıştır.
- Bu araştırmada kullanılacak veri toplama araçlarının ve yönteminin araştırmanın amaçlarını sınavabilmesi için uygun ve güvenilir olduğu varsayılmıştır.
- Bu çalışmada kullanılacak veri toplama araçlarının ve yönteminin araştırmada incelenen olguları doğru bir şekilde yordayabilecek veri ürettiği varsayılmıştır.

1.5 Sınırlılıklar

- Bireylerin özel gereksinimleri çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik örneklemede homojen dağılmamış olabilir. Bu heterojen dağılım elde edilen bulguların genellenebilirliğini kısıtlayabilir.
- Araştırmada kullanılan veri toplama yöntemleri sınırlılıklar yaratabilir. Bu araçların katılımcıların duygusal ve psikolojik durumlarını tam olarak yansıtması zor olabilir. Ayrıca, ebeveynleşme davranışının ölçülmesi de karmaşık olabilir. Duygusal ve araçsal ebeveynleşmenin ayrıştırılması ve doğru bir şekilde değerlendirilmesi, yöntemsel zorluklar içerebilir.
- Araştırmanın kesitsel doğası, neden-sonuç ilişkilerine yönelik bilgi sunmamaktadır. Bu tür çalışmalar, belirli bir zamanda elde edilen verilerle sınırlıdır ve zaman içindeki değişimleri veya dinamik süreçleri yansıtmaz. Bu durum, ebeveynleşme davranışının duygusal ve psikolojik iyi oluş ile umut düzeyleri üzerindeki etkilerini tam olarak anlamayı zorlaştırabilir. Ayrıca katılımcıların yanıtlarının doğruluğu ve dürüstlüğü de bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Özellikle duygusal ve psikolojik konularda, katılımcılar sosyal beğenilme kaygısıyla gerçeği yansıtmayan yanıtlar verebilirler. Bu durum, elde edilen verilerin geçerliliğini olumsuz yönde etkileyebilir.
- Kültürel ve sosyoekonomik faktörler araştırmanın sonuçlarını etkileyebilir. Ebeveynleşme davranışı ve bu davranışın duygusal ve psikolojik sonuçları, kültürel ve sosyoekonomik bağlamlara göre değişkenlik gösterebilir. Farklı kültürel normlar ve aile dinamikleri, ebeveynleşme davranışının çeşitliliğini ve bu davranışın etkilerini anlamayı zorlaştırabilir.

1.6 Tanımlar

Özel Gereksinimli Birey: Çeşitli fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal zorluklarla karşı karşıya kalan ve bu alanlarda özel destek ve müdahaleye ihtiyaç duyan bireydir.

Ebeveynleşme: Minuchin (1974), ebeveynleşmeyi, "çocuğun, aile içi işlevsel rollerde değişiklikler yaşayarak, ailesinin diğer üyelerine bakıcı ya da koruyucu rolüne geçişi" olarak tanımlamaktadır.

Algılanan Yarar: Ebeveynleşme nedeniyle ailede yerine getirilen bakım rolleri ve sorumluluklarıyla ilişkili çocukta oluşan olumlu duygu ve düşüncelerdir (Hooper, 2011).

Kardeş Odaklı Ebeveynleşme: Çocuğun kardeşine karşı üstlendiği rolleri ve sorumlulukları kapsamaktadır (Hooper, 2011).

Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme: Çocuğun kendi ebeveynine karşı üstlendiği rolleri ve sorumlulukları kapsamaktadır (Hooper, 2011).

Duygusal İyi Oluş: Bireyin yaşamında olumlu duyguların ağırlıkta olduğu, duygusal denge ve huzurun sağlandığı bir ruh halini ifade eder. (Diener ve Seligman, 2004).

Psikolojik İyi Oluş: Bireyin yaşamındaki anlam, amaç, kendini kabul, kişisel gelişim, otonomi, çevresel hakimiyet ve olumlu sosyal ilişkiler gibi çeşitli faktörlerle tanımlanan çok boyutlu bir kavramdır (Ryff, 1989).

Umut: Bireylerin yaşamda karşılaştıkları engelleri aşmalarına yardımcı olan içsel bir güç olarak tanımlanmaktadır. (Snyder, 2002)

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1 Aile Sistemleri Teorisi ve Ebeveynleşme

Aile sistemleri teorisi, aileyi bir bütün olarak ele alan ve aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerini anlamaya çalışan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre aile, açık bir sistemdir; yani çevresiyle etkileşim halinde olup kendini sürdüren kuralları ve sınırları vardır. İyi işlev gören ailelerde alt sistemler (eş, ebeveyn, kardeş alt sistemleri vb.) arasındaki sınırlar sağlıklı biçimde çizilmiş, aile üyelerinin rolleri net ve hiyerarşik düzen sağlıklıdır. (Becvar, 1982). Nitekim Bowen'a (1978) göre aile, duygusal açıdan birbirine bağlı üyelerden oluşur ve aile üyelerinin davranışları karşılıklı olarak birbirlerini etkiler; bu nedenle bir kişinin yaşadığı stres veya rol değişimi tüm aile sistemine yansır. Benzer şekilde Salvador Minuchin'in (1974) yapısal aile kuramında da ailenin sağlıklı işleyebilmesi için kuşaklar arası sınırların korunması vurgulanır; ebeveynler ve çocuklar arasındaki sınırların bulanıklaştığı durumlarda aile işlevselliği bozulur.

Aile sistemleri teorisi, çocukların aile içindeki rol değişikliklerinin onların psikolojik ve duygusal iyi oluşları üzerindeki etkilerini anlamak için de kullanışlıdır. Bowen'a (1978) göre, aile üyelerinin rollerindeki değişiklikler, bireylerin kendi benlik algılarını ve özdeğer duygularını etkileyebilir. Bu teoriye göre, ebeveynleşme sürecinde olan çocuklar, kendi ihtiyaçlarını ve duygusal deneyimlerini ikinci plana atarak, ailelerinin ihtiyaçlarını önceliklendirme eğilimindedir (Göz, 2011). Bu durum, çocukların psikolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilir ve uzun vadeli psikososyal sorunlara yol açabilir.

Ebeveynleşme süreci, aile sistemleri teorisi çerçevesinde, çocuğun ebeveyn rolünü üstlenmesiyle aile içi işlevlerin yeniden düzenlenmesi olarak değerlendirilebilir. Ebeveynleşme, aile dinamiklerini ve çocukların aile içindeki rollerini yeniden tanımlar ve şekillendirir (Byng-Hall, 2008).

Ebeveynleşme kavramını alan yazınına ilk kazandıranlar ise Boszormenyi-Nagy ve Spark (1973) olmuştur; ebeveynleşmeyi, çocuk ile ebeveynin rollerinin tersine döndüğü

ve çocuğun ebeveyninin duygusal ve lojistik ihtiyaçlarının bir kısmını karşıladığı aile içi ilişki biçimi olarak tanımlanmışlardır

Ebeveynleşme, çocukların ebeveynlerinin rol ve sorumluluklarını üstlenmeleri durumudur. Jurkovic'e (1997) göre, ebeveynleşme "bir çocuğun, yaşına uygun olmayan bakım verme veya sorumluluk üstlenme rolüne zorlanmasıdır". Bu durum, özellikle özel gereksinimli bir kardeşe sahip çocuklarda sıkça gözlemlenir, çünkü bu çocuklar sıklıkla kardeşlerinin bakımı ve desteklenmesi konusunda aktif rol almak zorunda kalırlar. Bu yeni role geçiş, çocuğun kendi gelişimsel ihtiyaçlarını göz ardı etmesine neden olabilir ve bu da duygusal ve psikolojik sorunlara yol açabilir.

Ebeveynleşmenin etkileri üzerine yapılan araştırmalar, bu durumun çocuğun gelişim sürecinde önemli ve uzun vadeli etkileri olabileceğini göstermektedir. Chase (1999), ebeveynleşmenin, çocuğun erken olgunlaşmasına neden olduğunu, ancak aynı zamanda duygusal yüklerin artmasına ve bu yüklerin zamanla duygusal tükenmeye yol açabileceğini belirtir.

Ebeveynleşme hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabilir. Örneğin, Hooper (2007) ebeveynleşmenin, çocuklarda empati, sorumluluk ve bağımsızlık gibi olumlu özelliklerin gelişmesine katkıda bulunabileceğini, ancak aşırı ve uzun süreli ebeveynleşmenin ise stres, kaygı ve depresyon gibi duygusal sorunlara yol açabileceğini vurgulamaktadır.

Ebeveynleşme, çocuğun kişisel sınırlarının belirsizleşmesine ve bu sınırların ihlal edilmesine neden olabilmektedir (Jurkovic, 1997). Bu sınır ihlalleri, çocuğun kimlik gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir ve yetişkinlik döneminde ilişki sorunlarına yol açabilir.

Ebeveynleşmenin, çocuklarda özsaygı ve öz yeterlilik duygularını da etkileyebileceği bilinmektedir. Earley ve Cushway (2002), ebeveynleşmenin, çocuğun kendine olan güvenini ve başkalarıyla olan ilişkilerini olumsuz etkileyebileceğini öne sürerler. Ebeveynleşmenin, bireylerin yaşam boyu süren bir psikolojik yük olarak değerlendirilebileceği söylenebilir.

Ebeveynleşme ile başa çıkma stratejileri de araştırmalarda önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, Van-Parys ve Rober (2013), ebeveynleşme yaşayan çocukların, destekleyici sosyal ağlara ve terapötik müdahalelere erişimlerinin, bu sürecin olumsuz etkilerini hafifletebileceğini belirtmektedirler.

2.2 Özel Gereksinimli Birey

Özel gereksinimli bireyler çeşitli kategorilerde tanımlanır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün kategorizasyonu; zihin engelliler, fiziksel engelliler, duygusal ve davranışsal bozukluklar, öğrenme güçlükleri, duyuşsal engeller ve kronik hastalıklar şeklindedir. (DSÖ, 2011)

Birincisi, zihinsel engellilerdir. Bu kategorideki bireyler, bilişsel işlevlerde ve adaptif davranışlarda belirgin sınırlılıklar gösterirler. Zihinsel engelli bireylerin öğrenme kapasiteleri, problem çözme yetenekleri ve iletişim becerileri standart normların altındadır. Amerikan Zihinsel ve Gelişimsel Engelliler Derneği (AZGED), zihinsel engeli "bilişsel işlevlerde ve adaptif davranışlarda önemli sınırlılıklar" olarak tanımlar (Schalock, 2010, s. 15). Zihinsel engel kendi içinde hafif, orta, ağır ve çok ağır düzeylerde sınıflandırılır. Hafif düzeyde zihinsel engelli bireyler, temel öz bakım becerilerini öğrenebilir ve uygun eğitimle desteklendiğinde kısmen bağımsız yaşam sürdürebilirler. Orta ve ağır düzeydekiler ise yaşam boyu özel eğitim ve bakıma daha fazla ihtiyaç duyarlar. Zihinsel engelin en yaygın nedenleri arasında genetik faktörler (ör. Down sendromu, Frajil X sendromu), doğum öncesi veya doğum sırasındaki riskler (ör. doğumda oksijen eksikliği), metabolik bozukluklar ve erken çocuklukta geçirilen menenjit gibi enfeksiyonlar sayılabilir.

İkinci kategori, fiziksel engellilerdir. Fiziksel engelli bireyler, bedensel işlevlerinde ve hareket kabiliyetlerinde sınırlılıklar yaşarlar. Bu engeller doğuştan olabileceği gibi, sonradan kazanılmış hastalıklar veya kazalar sonucu da ortaya çıkabilir. Fiziksel engeller, bireylerin günlük yaşam aktivitelerini, bağımsız hareket kabiliyetlerini ve sosyal katılımlarını etkileyebilir. DSÖ(2011), fiziksel engeli "vücut yapısındaki veya işlevindeki bozukluklar, aktivite sınırlamaları ve katılım kısıtlamaları" olarak tanımlar (s. 5).

Üçüncü kategori, duygusal ve davranışsal bozukluklardır. Duygusal ve davranışsal bozukluklar, çocukluk veya ergenlik döneminde ortaya çıkan ve bireyin duygularını yönetmesini, uygun davranışlar sergilemesini ve sosyal ilişkilerini sürdürmesini güçleştiren psikiyatrik/psikolojik sorunları tanımlayan geniş bir şemsiye terimdir. Bu terim altında, içselleştirme sorunları (ör. depresyon, anksiyete, çekingenlik gibi duygusal bozukluklar) ve dışsallaştırma sorunları (ör. dikkat eksikliği ve hiperaktivite, karşıt olma karşı gelme bozukluğu, davranım bozukluğu gibi davranışsal bozukluklar) olarak iki ana kategori yer alır (Kauffman ve Landrum, 2015). Bu bozukluklar, bireylerin duygusal tepkilerinde ve sosyal ilişkilerinde ciddi sorunlara yol açabilir. Duygusal ve davranışsal bozukluklar, bireylerin kendilerini ve çevrelerini algılama biçimlerini etkileyebilir. Duygusal ve davranışsal bozukluğu olan çocuklar, okul ve ev yaşamında sürekli olarak aşırı derecede uygunsuz duygusal tepkiler gösterebilir, yaşlılarıyla ve yetişkinlerle ilişkilerinde ciddi sorunlar yaşayabilir ve akademik performansları bu problemler nedeniyle olumsuz etkilenebilir.

Dördüncü kategori, öğrenme güçlükleridir. Öğrenme güçlüğü olan bireyler, okuma, yazma, matematik ve diğer akademik becerilerde zorluklar yaşarlar. Öğrenme güçlükleri, disleksi, diskalkuli ve disgrafi gibi spesifik bozuklukları içerebilir. Bu bireylerin akademik başarısı, standart öğrenme yöntemleriyle desteklenmediklerinde sınırlı olabilir. Ulusal Öğrenme Güçlüğü Merkezi (UÖGM) (2014), öğrenme güçlüklerini "bireylerin bilgi işleme kapasitelerinde ve akademik performanslarında belirgin zorluklar" olarak tanımlar (s. 7).

Beşinci kategori, duyuusal engellerdir. Duyusal engelli bireyler, görme, işitme veya diğer duyuusal algılarında sınırlılıklar yaşarlar. Bu engeller, bireylerin çevrelerini algılama ve bu çevreyle etkileşim kurma biçimlerini etkileyebilir. DSÖ'ne göre görme engelli birey, fonksiyonları normal olan bir gözden 20/200 oranında daha az gören veya çok kısıtlı görme yetisi olanlar için kullanılan terimdir. Braille alfabesi ve rehber köpekler gibi özel desteklere ihtiyaç duyarlar. DSÖ'ne göre işitme engelli birey, işitmesinin tamamını ya da bir kısmını kaybetmiş kişiler için kullanılan bir terimdir. İşitme engelliler, işaret dili ve işitme cihazları gibi desteklere ihtiyaç duyabilirler.

Altıncı kategori, kronik hastalıklardır. Kronik hastalıklara sahip bireyler, uzun süreli veya yaşam boyu süren sağlık sorunlarıyla yaşarlar. Bu hastalıklar, diyabet, astım,

epilepsi ve kalp hastalıkları gibi durumları içerebilir. Kronik hastalıklar, bireylerin günlük yaşam aktivitelerini, sağlık hizmetlerine erişimlerini ve yaşam kalitelerini etkileyebilir. Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi (HKÖM), kronik hastalıkları "uzun süreli ve genellikle yavaş ilerleyen sağlık durumları" olarak tanımlar (HKÖM, 2020).

Özel gereksinimli bireyler, çeşitli fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal zorluklarla karşı karşıya kalan ve bu alanlarda özel destek ve müdahaleye ihtiyaç duyan bireylerdir. Bu bireylerin tanımlanması ve ihtiyaçlarına yönelik hizmetlerin sağlanması, toplumsal eşitlik ve kapsayıcılık açısından büyük önem taşır. Her bir özel gereksinim türü, farklı destek ve müdahale stratejileri gerektirir. Aile bireyelerine bu destek ve müdahale stratejilerinde büyük iş düşmektedir. Aile katılımı ne kadar fazla olursa bu bireylerin hayata ve topluma entegrasyonu o derece kolaylaşır.

2.3. İyi Oluş

İyi oluş, bireyin fiziksel, duygusal ve psikolojik alanlarda sağlıklı, dengeli ve tatmin edici bir yaşam sürme durumunu ifade eder. İyi oluş kavramı, psikoloji alan yazınında sıklıkla "mutluluk," "yaşam memnuniyeti," ve "psikolojik sağlık" gibi terimlerle ilişkilendirilir (Kesebir ve Diener, 2008). Ulusal alan yazınında, iyi oluş kavramı genellikle bireylerin kendi yaşamlarından memnuniyet duyma ve yaşamın farklı yönlerinde anlam bulma becerisi olarak tanımlanır (Akın ve Çitemel, 2012).

İyi oluş; bireyin hem öznel hem de psikolojik olarak sağlıklı ve tatmin edici bir yaşam sürmesi anlamına gelir. Bu kavram, bireylerin yaşamdan memnuniyet duyması, anlam bulması ve umut dolu bir bakış açısı geliştirmesiyle ilişkilendirilir. Bu nedenle, bireyin kendini gerçekleştirme, sosyal ilişkiler kurma ve geleceğe yönelik olumlu beklentiler taşıma gibi özellikleri, iyi oluşun temel bileşenleri olarak kabul edilmektedir (Doğan, 2016).

İyi oluş kavramı, öznel ve psikolojik iyi oluş olarak iki temel kategoriye ayrılır. Öznel iyi oluş, bireyin hayatından ne derece memnun olduğuna ne kadar olumlu ve olumsuz duygular yaşadığına dayanan bir değerlendirmedir (Diener, 1984). Psikolojik iyi oluş ise, bireyin kişisel gelişim, özerklik, çevresel hâkimiyet, yaşam amacı ve olumlu ilişkiler

kurma gibi faktörlerle ilişkili olarak tanımlanır (Ryff, 1989). Türk psikologları da benzer şekilde iyi oluşu hem öznel hem de psikolojik yönleriyle ele alarak incelemektedir (Doğan, 2016).

Öznel iyi oluş, kişinin kendi yaşamına ilişkin yaptığı değerlendirmelerle ilgilidir. Akın (2008) bu durumu "bireyin kendi yaşamı hakkında yaptığı öznel değerlendirmeler ve olumlu duyguların varlığı, olumsuz duyguların yokluğu" olarak tanımlar (s. 120). Öznel iyi oluşun temelinde, bireyin hayatından memnun olması ve yaşamı hakkında olumlu duygulara sahip olması yatar. Türkiye'de yapılan bir araştırmaya göre, öznel iyi oluş düzeyinin yüksek olmasının bireylerin stresle daha iyi başa çıkmalarına ve sosyal ilişkilerde daha uyumlu olmalarına katkı sağladığını göstermiştir (Kaya ve Çelik, 2017).

Psikolojik iyi oluş ise bireyin kendini gerçekleştirme süreciyle yakından ilgilidir. Rogers'a (1995) göre, "kişinin potansiyelini gerçekleştirmesi" psikolojik iyi oluşun temel bileşenlerinden biridir. Psikologlar psikolojik iyi oluşu, bireylerin hayatlarında anlam bulma, kendilerini sürekli olarak geliştirme ve sosyal ilişkilerde tatmin bulma olarak tanımlarlar.

Ryff (1989), psikolojik iyi oluşu altı boyutta incelemiştir: kendini kabul, olumlu ilişkiler, özerklik, çevresel hakimiyet, kişisel gelişim ve yaşam amacı. Türkiye'de bu altı boyutun farklı yaş gruplarındaki bireyler üzerinde geçerliliği ve güvenilirliği yapılan çeşitli çalışmalarla doğrulanmıştır. Örneğin, "yaşam amacı" boyutu, bireylerin hayatlarında belirli bir hedefe ve amaca sahip olma durumunu tanımlar ve bu durum, psikolojik iyi oluşun önemli bir belirleyicisi olarak görülür (Karademir ve Eryılmaz, 2014).

İyi oluş aynı zamanda kültürel ve sosyal faktörlerden de etkilenir. Türk toplumunda, aile yapısının ve toplulukçu değerlerin bireylerin iyi oluşuna önemli katkıları olduğu bilinmektedir (Kagıtcıbası, 2005). Bireyin aile içindeki rolü ve sosyal destek sistemleri, iyi oluş düzeyini artıran önemli etmenler arasında yer alır (Arslan ve Yıldırım, 2019). Örneğin, güçlü aile bağlarına sahip bireylerin yaşam tatmininin ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Çivitci, 2012).

Umut düzeyi de bireyin iyi oluşunun önemli bir bileşenidir. Yapılan çalışmalar, yüksek umut düzeyine sahip bireylerin, stresli durumlarla daha iyi başa çıkabildiğini ve genel

olarak daha yüksek bir psikolojik iyi oluş düzeyine sahip olduğunu göstermektedir (Tarhan ve Bacanlı, 2015). Türkiye’de yapılan bir araştırmada, umut düzeyinin artmasının, bireylerin hem öznel hem de psikolojik iyi oluşlarını olumlu yönde etkilediği bulunmuştur (Demirci ve Ekşi, 2017).

2.3.1 Psikolojik İyi Oluş

Psikolojik iyi oluş, bireyin yaşamındaki anlam, amaç, kendini kabul, kişisel gelişim, özerklik, çevresel hakimiyet ve olumlu sosyal ilişkiler gibi çeşitli faktörlerle tanımlanan çok boyutlu bir kavramdır (Ryff, 1989). Psikolojik iyi oluş, bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirme kapasitesine sahip olması, yaşamında anlam ve hedefler bulması ve sosyal ilişkilerde tatmin edici deneyimler yaşaması olarak ifade edilebilir (Akın, 2008). Bu kavram, bireyin kendini gerçekleştirme süreciyle yakından ilişkilendirilmiş ve genellikle psikolojik dayanıklılık, kişisel memnuniyet ve ruh sağlığına odaklanan çalışmalarla ele alınmıştır (Demir ve Fırsıloğlu, 2009).

Kendini kabul, kişinin kendi güçlü ve zayıf yönlerini tanıyıp kabul etmesi ve kendisiyle barışık olması anlamına gelir. Psikoloji alan yazınında, kendini kabul düzeyi yüksek bireylerin, daha az depresif semptomlara sahip oldukları ve hayatlarından daha fazla tatmin oldukları gösterilmiştir (Kumru ve Yavuzer, 2013). Bu bireyler, genellikle stresle daha etkili bir şekilde başa çıkma eğilimindedirler ve genel olarak daha yüksek bir psikolojik iyi oluş düzeyine sahiptirler (Doğan, 2016).

Olumlu ilişkiler ise bireyin sosyal çevresiyle kurduğu olumlu ve destekleyici ilişkileri ifade eder. Yılmaz ve Nacar (2019), güçlü sosyal bağlara sahip bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalar, aile ve arkadaş ilişkilerinin psikolojik iyi oluş üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu göstermektedir (Çivitci, 2012). Bu tür ilişkiler, bireyin duygusal destek almasını sağlar ve stresle başa çıkma kapasitesini artırır.

Özerklik, bireyin kendi kararlarını alabilme ve kendi değerlerine göre hareket edebilme kapasitesini ifade eder. Psikolojik iyi oluş açısından, özerklik sahibi olmak, bireyin kendi hayatını kontrol etme duygusunu artırır (Ryff, 1989). Psikoloji alan

yazınında da özerkliğin, bireylerin özgüvenlerini artırdığı ve onların yaşam tatminlerini yükselttiği vurgulanmıştır (Karademir ve Eryılmaz, 2014).

Çevresel hakimiyet, bireyin çevresini ve yaşam koşullarını etkili bir şekilde yönetme kapasitesidir. Bireyin kendi yaşam koşullarını kontrol edebilmesi, yaşam kalitesini ve psikolojik iyi oluşunu artıran önemli bir faktördür (Diener, 1984). Türkiye'deki çalışmalarda da çevresel hâkimiyetin, bireylerin ruh sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğu belirtilmektedir (Kumru ve Yavuzer, 2013). Çevresel hakimiyet düzeyi yüksek bireylerin, genellikle daha az stres yaşadığı ve yaşamlarından daha fazla tatmin oldukları ifade edilmektedir.

Kişisel gelişim, bireyin potansiyelini fark etme ve geliştirme sürecidir. Araştırmacılar, kişisel gelişimi bireylerin kendi kapasitelerini fark etme ve bu kapasiteyi en üst düzeye çıkarma süreci olarak tanımlar (Doğan, 2016). Bu sürecin, bireyin kendine olan güvenini artırdığı ve psikolojik iyi oluşunu desteklediği belirtilmektedir (Karademir ve Eryılmaz, 2014).

Yaşam amacı, bireyin hayatına anlam katma ve gelecek hedeflerine sahip olma duygusudur. Yapılan araştırmalar, yaşam amacı duygusunun, bireylerin yaşam memnuniyetini ve psikolojik iyi oluşunu artırmada önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Akın, 2008). Türkiye'de yapılan çalışmalarda da yaşam amacı yüksek olan bireylerin daha dirençli ve umutlu oldukları, bu durumun da psikolojik iyi oluşlarını olumlu yönde etkilediği vurgulanmıştır (Demirci ve Ekşi, 2017).

Psikolojik iyi oluş, bireylerin hem bireysel hem de toplumsal yaşamlarına önemli katkılar sağlar. Yüksek psikolojik iyi oluş düzeyi, bireylerin stresle başa çıkma becerilerini, yaşam tatminlerini ve genel ruh sağlıklarını iyileştirir (Doğan, 2016). Psikoloji alan yazınında psikolojik iyi oluşun artırılması için önerilen stratejiler arasında kişisel farkındalık geliştirme, sosyal destek ağlarını güçlendirme ve yaşam amaçlarını netleştirme gibi yaklaşımlar bulunmaktadır (Akın, 2008; Yılmaz ve Nacar, 2019).

2.3.2 Duygusal İyi Oluş

Duygusal iyi oluş, bireyin yaşamında olumlu duyguların ağırlıkta olduğu, duygusal denge ve huzurun sağlandığı bir ruh halini ifade eder. Bu kavram, bireyin kendini iyi hissetme durumu ile doğrudan ilişkilidir ve bireyin hayatındaki mutluluk, memnuniyet ve olumlu duyguların varlığı ile tanımlanır (Diener ve Seligman, 2004). Duygusal iyi oluş, bireyin hem kendisiyle hem de çevresiyle barışık bir yaşam sürmesi ve duygusal anlamda tatmin edici ilişkiler kurması olarak açıklanmıştır (Doğan, 2006).

Duygusal iyi oluş, bireyin yaşamında olumlu duyguların hâkim olması ve olumsuz duygularla etkili bir şekilde başa çıkabilmesi anlamına gelir. Duygusal iyi oluşun artırılması için önerilen stratejiler arasında duygusal farkındalık geliştirme, duygusal düzenleme becerilerini güçlendirme ve sosyal destek ağlarını kuvvetlendirme gibi yaklaşımlar kullanılmaktadır (Akın, 2008; Doğan, 2006). Duygusal iyi oluş, bireyin hem kendisiyle hem de çevresiyle barışık ve tatmin edici bir yaşam sürmesi için kritik bir faktördür.

Duygusal iyi oluş, kişinin kendisini olumlu hissetme durumunu içerir. Duygusal iyi oluş düzeyi yüksek bireyler, genellikle hayatlarında olumlu duyguları daha sık yaşarlar ve olumsuz duygularla daha iyi başa çıkabilirler (Özbay ve Palancı, 2011). Yapılan araştırmalarda, duygusal iyi oluşun bireyin genel mutluluk ve yaşam memnuniyeti ile doğrudan ilişkili olduğunu ve bu durumun bireyin sosyal ilişkilerini ve genel psikolojik durumunu da olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir (Akın, 2008).

Olumlu duygular duygusal iyi oluşun temel bileşenlerinden biridir ve bireyin yaşam kalitesini artırmada önemli bir rol oynar. Mutluluk, neşe, şükran, huzur gibi olumlu duyguların sık ve yoğun yaşanması, bireylerin duygusal iyi oluşlarını artırır (Yılmaz ve Nacar, 2019). Olumlu duyguların varlığının, bireylerin stresle başa çıkma becerilerini geliştirdiği ve genel ruh sağlıklarını olumlu etkilediği ifade edilmektedir (Çivitci, 2012).

Olumsuz duygular ise bireyin duygusal iyi oluşunu olumsuz yönde etkileyebilir. Kaygı, üzüntü, öfke ve korku gibi duygular, bireyin yaşamdan aldığı tatmini azaltabilir ve genel iyi oluş düzeyini düşürebilir (Demir ve Ergen, 2010). Ancak, olumsuz duyguların tamamen yok edilmesi yerine, bu duygularla başa çıkma ve onları yönetme becerisinin geliştirilmesi önemlidir. (Yılmaz ve Nacar, 2019).

Duygusal farkındalık ve duygusal düzenleme becerileri, duygusal iyi oluşun korunmasında kritik rol oynar. Duygusal farkındalık, bireyin duygularını tanıma, anlama ve ifade etme kapasitesini içerir (Ekinci, 2009). Duygusal düzenleme ise bireyin olumsuz duygularla başa çıkma ve olumlu duyguları artırma becerilerini kapsar (Akın, 2008). Duygusal farkındalık ve düzenleme becerilerinin, bireylerin genel psikolojik ve duygusal iyi oluşunu artırdığı görülmüştür (Doğan, 2006).

Duygusal iyi oluşun bir diğer bileşeni, kendini kabul ve kendine şefkat gibi içsel kaynaklardır. Kendini kabul, bireyin kendi güçlü ve zayıf yönlerini kabul etmesi ve kendisine karşı olumlu bir tutum geliştirmesi anlamına gelir (Kararımak ve Akbaş, 2013). Kendine şefkat ise bireyin kendisine karşı anlayışlı ve nazik olmasını ifade eder (Demirci ve Ekşi, 2017). Bu kavramlar, bireyin duygusal iyi oluşunu destekleyen ve olumsuz duygusal deneyimlerle başa çıkmasına yardımcı olan önemli faktörlerdir.

Sosyal destek de duygusal iyi oluşun sürdürülmesinde önemli bir rol oynar. Aile, arkadaş ve sosyal çevre desteğinin bireylerin duygusal sağlığı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu belirtilmiştir (Çivitci, 2012). Sosyal destek, bireyin duygusal ihtiyaçlarını karşılamasına ve stresle daha etkili bir şekilde başa çıkmasına yardımcı olur. Özellikle aile içi ilişkilerin kalitesi, duygusal iyi oluş düzeyinin belirleyicisi olarak kabul edilmektedir (Özbay ve Palancı, 2011).

2.4. Umut

Umut, bireyin yaşamındaki zorluklarla başa çıkma kapasitesini artıran, duygusal ve psikolojik iyi oluşu destekleyen ve geleceğe yönelik olumlu beklentiler oluşturan bir kavramdır. Umut, bireyin hedeflerine ulaşma konusunda motivasyonunu ve alternatif yollar bulma yeteneğini içerir, bu da özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların yaşamlarındaki zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olabilir.

Umut, bireylerin yaşamda karşılaştıkları engelleri aşmalarına yardımcı olan içsel bir güç olarak da görülür. Snyder'ın Umut Teorisi, umudu iki bileşene ayırır: yollar düşünme (pathways thinking) ve irade gücü (agency thinking). Yollar düşünme, bireyin hedeflerine

ulaşmak için farklı yollar belirleyebilme kapasitesini ifade ederken, irade gücü, bu hedeflere ulaşma konusunda bireyin kendine olan inancını temsil eder (Snyder, 2002).

Pozitif psikoloji perspektifinden bakıldığında, umut, bireyin genel iyi oluşunu artıran ve stresli durumlarla daha etkili başa çıkmasını sağlayan bir özellik olarak ele alınır. Peterson ve Seligman (2004), umudu olumlu psikolojinin temel bileşenlerinden biri olarak tanımlar ve umudun yüksek seviyelerde olması, bireylerin daha mutlu, daha sağlıklı ve daha dirençli olmalarını sağlar.

Umut, sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal bağlamda da önemli bir rol oynar. Gruenewald ve Smith (2014), umudun toplulukların dayanıklılığını ve birlikte çalışma kapasitelerini artırdığına dikkat çeker. Toplumsal krizler ve zor zamanlarda, topluluk üyeleri arasındaki umut duygusu, kolektif hareket ve dayanışmayı teşvik eder.

Umut teorisi sadece teorik düzeyde kalmamış, pek çok araştırmaya da konu olmuştur. Örneğin, üniversite öğrencileriyle yapılan bir araştırmada, umut düzeyi yüksek öğrencilerin dönem sonu not ortalamalarının ve mezun olma olasılıklarının anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulunmuştur (Snyder, 2002). Yine kronik hastalar üzerinde yapılan çalışmalarda, umutlu kişilerin tedaviye uyumlarının daha iyi, depresyon ve anksiyete seviyelerinin daha düşük olduğu rapor edilmiştir (Irving vd., 2004). Yapılan bir çalışmada ergenlerde umut düzeyi ile psikolojik sağlık arasında pozitif bir ilişki bulunmuş; umutlu ergenlerin stres karşısında daha dirençli olduğu gözlenmiştir (Atik ve Kemer, 2009). Bu bulgular, umudun motive edici gücünün somut sonuçlara dönüşebildiğini işaret etmektedir.

Ebeveynleşme davranışlarının, umut düzeyleri üzerindeki etkisine yönelik araştırmalar, özel gereksinimli kardeşe sahip çocuklarda umudun, bu bireylerin yaşamlarındaki zorluklarla başa çıkma stratejileri geliştirmelerine yardımcı olabileceğini göstermektedir. Tedeschi ve Calhoun (2004) tarafından ortaya konan travma sonrası büyüme kavramı, ebeveynleşme davranışının kişilerde umut ve kişisel gelişim fırsatları yaratabileceğini öne sürer.

Umut, bireyin zorlayıcı yaşam olaylarına karşı geliştirdiği dayanıklılık ve olumlu beklenti olarak tanımlanmıştır (Tarhan ve Bacanlı, 2016). Ebeveynleşme sürecinde olan

çocuklar, sürekli olarak ailelerinin ve kardeşlerinin ihtiyaçlarını karşılamaya odaklandıkları için kendi geleceklerine dair umutlarını kaybedebilirler. Ebeveynleşme sürecinin uzun vadeli etkileri göz önüne alındığında, umut düzeylerinin düşük olması, bireylerin yaşamlarında daha fazla zorlukla karşılaşmalarına ve bu zorlukları aşmakta zorlanmalarına neden olabilir (Snyder, 2002). Özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların umut düzeylerini artırmak için, bu bireylerin duygusal ve psikolojik destek almaları önemlidir. Empatik yaklaşımlar ve destekleyici aile dinamikleri, umut duygusunun gelişimini teşvik edebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, modeli, katılımcılar, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel yöntemlere ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

3.1 Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemi olan korelasyonel araştırma modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Korelasyonel araştırma modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkilerin incelenmesini amaçlayan bir yöntemdir (Field, 2013). Bu araştırma modeli, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve derecesini belirleyerek, aralarındaki pozitif, negatif ya da nötr korelasyonu ortaya koyar. Ancak bu model, değişkenler arasında neden-sonuç ilişkisi kurmaz, yalnızca var olan bir ilişkinin varlığını ve gücünü ölçer (Fraenkel vd., 2012).

Araştırmada katılımcıların demografik özelliklerine göre değişkenlerin farklılaşp farklılaşmadığını incelemek amacıyla bağımsız örneklem için t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. T-testi, ikili gruplar arasında (örneğin cinsiyet, anne-baba çalışma durumu gibi) anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için uygulanmıştır. T testi, iki grup arasında ortalama farklarının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmeye yarayan parametrik bir analiz yöntemidir (Field, 2018). Bu test, araştırmalarda özellikle bağımsız değişkenin iki kategoriden oluştuğu durumlarda, sürekli ölçülen bir bağımlı değişken açısından gruplar arasında fark olup olmadığını incelemek amacıyla kullanılır (Coolican, 2014). Üç ve daha fazla grup içeren değişkenler (örneğin kardeşin özel gereksinim türü, doğum sırası) üzerinde ANOVA testi uygulanmıştır. ANOVA, bağımlı değişkenin farklı grup düzeylerinde gösterdiği ortalama değerler arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test eden parametrik bir istatistiksel yöntemdir (Field, 2013). Tek yönlü ANOVA, bir bağımlı değişken ile bir kategorik bağımsız değişken (gruplar) arasındaki ilişkiyi analiz etmek için uygundur (Tabachnick

ve Fidell, 2013). ANOVA testlerinde anlamlı fark saptanan değişkenler için post-hoc karşılaştırmalar da gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada değişkenler arası ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmış, özellikle ebeveynleşme türleri, algılanan yarar, umut ve duygusal ve psikolojik iyi oluş arasındaki doğrusal ilişkiler incelenmiştir. Pearson korelasyon analizi, iki sürekli değişken arasındaki doğrusal ilişki düzeyini ve yönünü belirlemeye yönelik bir istatistiksel tekniktir (Field, 2013). Bu yöntem, özellikle psikoloji, eğitim, sosyoloji ve sağlık gibi alanlarda yaygın biçimde kullanılmaktadır (Cohen vd., 2003).

Elde edilen korelasyon bulgularına dayanarak, değişkenlerin birbirini ne ölçüde yordadığını belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizleri uygulanmıştır. Regresyon analizleri, hiyerarşik (aşamalı) yöntemle yürütülmüştür. Hiyerarşik regresyon analizi, bağımlı değişken üzerindeki varyansın, araştırmacı tarafından belirlenen bir sırayla modele eklenen bağımsız değişkenler aracılığıyla açıklanma oranını inceleyen çok değişkenli bir istatistiksel yöntemdir (Tabachnick ve Fidell, 2019). Bu yöntem, değişkenlerin modele belirli bir kuramsal veya yapısal gerekçeye göre adım adım eklenmesiyle oluşturulur. Böylece her bir değişken setinin, bağımlı değişken üzerindeki katkısı ayrı ayrı değerlendirilebilir (Field, 2018). Analiz yapılırken ilk aşamada demografik değişkenler, ikinci aşamada psikososyal değişkenler, üçüncü aşamada ise umut düzeyi modele eklenmiştir. Her aşamada modelin anlamlılık düzeyi, açıklanan varyans oranı (R^2) ve regresyon katsayıları (B , β , t , p) raporlanmıştır. Ayrıca modellerin çoklu doğrusal bağlantı açısından uygunluğu VIF (Variance Inflation Factor) değerleri üzerinden değerlendirilmiştir.

3.2 Katılımcılar

Araştırma, Mersin İli Tarsus ilçesindeki Millî Eğitim Bakanlığına bağlı devlet ve özel okullarda öğrenim gören, özel gereksinimli kardeşi olan, 11-18 yaş aralığındaki 203'ü kız, 182'si erkek olmak üzere toplam 385 çocuk ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Araştırmaya katılım gönüllülük esası ile olup, çocukların araştırmaya katılması aileden alınan onam formunun kabulü ile sağlanmıştır. Araştırmaya katılan çocuklarla görüşme yapıp soruların nasıl

cevaplanması gerektiği açıklanmıştır. Verilerin toplanma sürecinde tüm kişisel verilerinin korunacağı tebliğ edilmiş, bilgilendirilmiş onam formunda yer verilmiştir. Çocukların kendilerini güvende hissetmeleri, sorulan soruları daha dikkatli dinleyebilmeleri ve samimi bir biçimde cevaplayabilmeleri adına uygun bir ortam hazırlanmıştır.

3.3 Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini, Mersin İli Tarsus ilçesindeki Millî Eğitim Bakanlığına bağlı devlet ve özel okullarda öğrenim gören, özel gereksinimli kardeşe sahip 11-18 yaş aralığındaki çocuklar oluşturmaktadır. Evrenin büyüklüğü bilinmemektedir. Bu durumda evrenin genişliği hakkında kesin bir bilgiye sahip olunmadığından dolayı sonsuz evren varsayımına göre örneklem büyüklüğü hesaplanmıştır.

Sonsuz evren varsayımında, evrenin büyüklüğü çok geniş olarak kabul edilir ve evren büyüklüğü hesaplamalarda dikkate alınmaz. Hesaplama yapılırken evren büyüklüğü yerine sadece hata payı ve güven aralığı dikkate alınacaktır (Cochran, 2007).

Sonsuz evrenden örneklem büyüklüğü hesaplamak için Cochran Formülü kullanılacaktır. Eğer %95 güven aralığı ve %5 hata payı ile Cochran Formülü üzerinden hesaplama yaparsak 384 kişi sayısına ulaşırız. Bu durumda 384 kişi yeterli bir örneklem büyüklüğü olarak kabul edilir. Bu hesaplamalara göre katılımcı sayısının en az 384 kişi olduğu düşünüldüğünde, 385 kişilik katılımcı sayısı örneklem büyüklüğünü karşılamaktadır.

3.4 Araştırmanın Etiği

Bu araştırma için Çağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 22.10.2004 tarih ve E-81570533-044-2400011860 etik izni sayısı ile gerekli tüm izinler alınmıştır. Araştırma bilimsel araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde yürütülmüştür. Araştırmaya katılım gönüllülük esası ile olup, çocukların araştırmaya katılması aileden alınan onam formunun kabulü ile sağlanmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılarla ön görüşme yapıp soruların nasıl cevaplanması gerektiği açıklanmıştır. Verilerin toplanma

sürecinde tüm kişisel verilerinin korunacağı tebliğ edilmiş, bilgilendirilmiş onam formunda yer verilmiştir. Toplanan verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı bildirilmiştir. Elde edilen veriler anonim biçimde analiz edilmiştir. Araştırma sürecinde doğruluk, şeffaflık, gizlilik ve gönüllülük ilkelerine azami düzeyde dikkat edilmiştir.

Bu araştırmayı Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet ve özel okullarda yürüttüğümüz için gerekli izinler, Millî Eğitim Bakanlığı'nın Araştırma Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme Sistemi üzerinden alınmıştır. Gerekli izinler alındıktan sonra veri toplama sürecine başlanmıştır.

3.5 Araştırmanın Veri Toplama Araçları

3.5.1 Demografik Bilgi Formu

Katılımcıların cinsiyet, yaş, kardeşinin özel gereksinim türü, ebeveynlerin çalışma durumları, ebeveynlerinin birliktelik durumları, ebeveynlerin hayatta olup olmadığı, ailedeki kardeş sayısı, ailedeki kardeş sırası, özel gereksinimli kardeşten büyük ya da küçük olma durumlarını içermektedir (Ek İ).

3.5.2 Ebeveynleşme Envanteri Türkçe Formu

Hooper (2009) tarafından geliştirilen Ebeveynleşme Envanteri geriye dönük öz-değerlendirme yoluyla yanıtlanan toplam 22 madden oluşmaktadır. Katılımcılardan maddeleri, çocukluk dönemlerini düşünerek 5 dereceli likert tipi bir ölçek üzerinden (1=Hiçbir zaman, 5=Her zaman) puanlamaları istenmektedir. Orijinal ölçek Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme (EOE) (Parent-Focused Parentification), Kardeş Odaklı Ebeveynleşme (KOE) (Sibling-Focused Parentification) ve Ebeveynleşmeden Algılanan Yarar (AY) (Perceived Benefits of Parentification) olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. EOE ve KOE için artan puanlar ebeveynleşme düzeyindeki artışa, AY için artan puanlar ise ebeveynleşmeye yönelik olumlu tutumlardaki artışa işaret etmektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması çalışması Köyden ve Uluç (2018) tarafından gerçekleştirilmiştir. Uyarlama çalışmasında genel olarak orijinal faktör örüntüsü

görülmesine karşın 3 maddenin farklı faktörler altında yer aldığı tespit edilmiştir. Kültürel açıdan bu yapılanmanın daha uygun olabileceği kabul görüldüğünden araştırmacılar tarafından çalışmalarda bu yeni faktör örüntüsünün kullanılması önerilmiştir.

Ölçeğin son halinin Cronbach Alpha güvenirliği .84 bulunmuştur (Hooper vd., 2011). Yapı geçerliği için EE, Parentification Questionnaire (PQ) (Jurkovic ve Thirkield, 1998) ile birlikte değerlendirilmiş ve alt ölçekler arasındaki puanlar istatistiksel olarak ilişkili bulunmuştur. Böylece Hooper vd. (2011) Ebeveynleşme Envanteri'nin yeterli geçerlik ve güvenirliğe sahip olduğunu ifade etmiştir. Ölçeğin bu araştırmadaki Cronbach Alpha güvenirliği .86 bulunmuştur.

3.5.3 Stirling Çocuklar İçin Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Türkçe Formu

Liddle ve Carter (2015) tarafından 8-15 yaş arası çocukların duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilen, 12 soru maddesinden oluşan “Asla (1) ile Her zaman (5)” arasında derecelendirilen 5’li likert modeline uygun bir ölçektir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar çocuklar için yüksek düzeyde duygusal ve psikolojik iyi oluşu göstermektedir. Ölçeğin Akın vd. (2016) tarafından gerçekleştirilen Türkçeye uyarlama çalışmaları için yapılan doğrulayıcı faktör analizinde tek boyutlu modelin iyi uyum verdiği görülmüştür. Ölçeğin madde toplam korelasyon katsayıları .57 ile .73 arasında sıralanmış; Cronbach-Alpha iç tutarlık katsayısı .90 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin bu araştırmadaki Cronbach Alpha güvenirliği .905 bulunmuştur.

3.5.4 Çocuklarda Umut Ölçeği Türkçe Formu

Çocuklarda Umut Ölçeği (ÇUÖ): Çocukların umut seviyelerinin belirlenmesinin hedeflendiği bu ölçek, Snyder vd. (1997) tarafından geliştirilmiş ve “amaca ulaşma yolları” ve “amaca güdülenme” olarak iki alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçeği Türkçeye uyarlama çalışmaları ise Atik ve Kemer (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Ölçek 8-16 yaş arası çocuklarda kullanıma uygundur. 6 maddeden oluşan likert tipi derecelemeye uygun olarak “Hiçbir Zaman (1) ile Her Zaman (6)” şeklinde derecelendirilmektedir. Ölçekte kesme değeri yoktur ve her maddeden alınan puan toplanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 6, en yüksek puan 36 şeklindedir. Ölçekte tek sayılı maddeler amaca güdülenme boyutunu, çift sayılı maddeler ise amaca ulaşma boyutunu oluşturmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı, farklı örneklemeler için .72 ve .86 arasında değişmektedir (Atik ve Kemer, 2009). Ölçeğin bu araştırmadaki Cronbach Alpha güvenirliği .924 bulunmuştur.

3.6 Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada 1 bağımsız değişken ve 2 bağımlı değişken kullanılmıştır. Bağımsız değişkenin, bağımlı değişkenler üzerindeki ve bağımlı değişkenlerin birbiri arasındaki ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

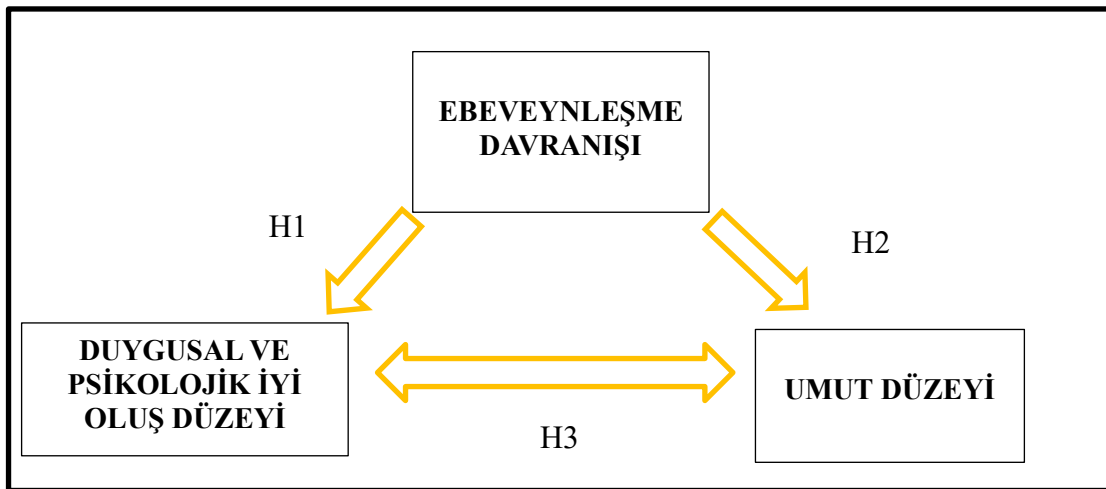
Bağımsız Değişken: Ebeveynleşme Davranışı

Bağımlı Değişken 1: Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyi

Bağımlı Değişken 2: Umut Düzeyi

Şekil 1

Araştırmanın Modeli

Not. Araştırma modeli yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.7 Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırmanın değişkenlerinin katılımcılardan toplanan kategorik demografik verilere (cinsiyet, yaş, kardeşinin özel gereksinim türü, ebeveynlerin çalışma durumları, ebeveynlerinin birliktelik durumları, ebeveynlerin hayatta olup olmadığı, ailedeki kardeş sayısı, ailedeki kardeş sırası, özel gereksinimli kardeşinden büyük ya da küçük olması) göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği, bağımsız örneklem t-testleri ve tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir.

Araştırmada kullanılan ebeveynleşme puanı (EOE, KOE, AY), duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyi ve umut düzeyi değişkenleri arasındaki korelasyonel ilişkiyi ölçmek için Pearson Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir.

Korelasyonel ilişkilerin yanı sıra araştırma sürecinde kullanılan değişkenlerin birbirini, ne düzeyde açıklayabildikleri de değerlendirilmiş ve bu bağlamda basit doğrusal regresyon analizleri ile hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Verilerin istatistiksel analizinde SPSS 27.0 paket programı kullanılmıştır. Tüm analizlerde, istatistiksel anlamlılık düzeyi olarak $p < 0.05$ kabul edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR

4.1 Katılımcılara İlişkin Tanıtıcı Bilgiler

Tablo 1’de katılımcılara ilişkin tanıtıcı bilgiler verilmiştir.

Tablo 1
Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken	Kategori	N	X.	%
Yaş Aralığı	11-14	207		53.8
	15-18	178		46.2
Cinsiyet	Erkek	182		47.3
	Kız	203		52.7
Annenin Hayatta/Hayatta Değil ve Öz/Üvey Olma Durumu	Hayatta	24		6.2
	Hayatta Değil	2		0.5
	Hayatta Değil, Öz	6		1.6
	Hayatta Değil, Öz, Üvey	1		0.3
	Hayatta Değil, Üvey	3		0.8
	Hayatta, Hayatta Değil, Öz	1		0.3
	Hayatta, Öz	296		76.9
	Hayatta, Üvey	50		13.0
	Öz	2		0.5
Babanın Hayatta/Hayatta Değil ve Öz/Üvey Olma Durumu	Hayatta	25		6.5
	Hayatta Değil	1		0.3
	Hayatta Değil, Öz	1		0.3
	Hayatta, Hayatta Değil	1		0.3
	Hayatta, Öz	349		90.6
	Hayatta, Üvey	6		1.6
	Öz	2		0.5
Annenin Çalışma Durumu	Çalışmıyor	155		40.3
	Çalışıyor	230		59.7
Babanın Çalışma Durumu	Çalışmıyor	12		3.1
	Çalışıyor	373		96.9
Katılımcının Kardeş Sayısı	1	61		15.8
	2	154		40.0
	3	111		28.8
	4	46		11.9
	5	12		3.1
	9	1		0.3
Katılımcının Ailedeki Çocuk Sırası	1	173		44.9

Değişken	Kategori	N	X.	%
	2	162		42.1
	3	44		11.4
	4	6		1.6
Özel Gereksinimli Kardeşin Katılımcıdan Büyük/Küçük Olma Durumu				
	Büyük	134		34.8
	Küçük	251		65.2
Kardeşin Özel Gereksinim Türü				
	Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar	22		5.7
	Görme Yetersizliği	11		2.9
	Kronik Hastalıklar	14		3.6
	Ortopedik Yetersizlik	39		10.1
	Zihinsel Yetersizlik	217		56.4
	Öğrenme Güçlüğü	70		18.2
	İşitme Yetersizliği	12		3.1

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1'de sunulmaktadır. Katılımcıların yaş dağılımı incelendiğinde, örneklemin %53.8'inin 11-14 yaş aralığında, %46.2'sinin ise 15-18 yaş aralığında yer aldığı görülmektedir. Cinsiyet değişkeninde ise %52.7'sinin kız, %47.3'ünün erkek olduğu belirlenmiştir. Anne ve baba durumları incelendiğinde, büyük çoğunluğun (%76.9 anne, %90.6 baba) hayatta ve öz ebeveynlerle yaşadığı tespit edilmiştir. Annenin çalışma durumuna bakıldığında %59.7'sinin çalıştığı, babaların ise çok yüksek bir oranda (%96.9) çalışmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Kardeş sayısına ilişkin bulgular, katılımcıların %40.0'ının iki kardeşi, %28.8'inin ise üç kardeşli ailelerde büyüdüğünü göstermektedir. Ailedeki çocuk sırasına bakıldığında, %44.9'unun birinci çocuk olduğu, %42.1'inin ikinci çocuk olduğu belirlenmiştir. Kardeşin yaş durumu incelendiğinde, %65.2 oranında küçük kardeşe sahip olduğu görülmektedir. Kardeşin özel gereksinim türleri değerlendirildiğinde, en yüksek oranın zihinsel yetersizlik grubunda olduğu saptanmıştır (%56.4).

4.2 Betimsel İstatistikler

Katılımcılara ilişkin tanıtıcı bilgilerin ardından araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin de betimsel istatistikler ve normallik analizi sonuçları sunulmuştur. Tablo 2, bu bulguları görselleştirmektedir.

Tablo 2*Araştırmada Kullanılan Ölçeklere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Normallik Analizi*

Değişken	Ortalama	Ss	Min	Maks	Çarpıklık	Basıklık
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	32.88	5.58	16	46	-0.29	2.81
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	20.83	3.55	11	34	0.47	3.68
Algılanan Yarar	10.82	1.94	5	15	-0.33	2.96
Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş	42.31	7.23	22	54	-0.81	2.87
Çocuklarda Umut	25.36	5.87	8	35	-0.79	2.88

Araştırmada kullanılan temel değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler ve normallik analizi sonuçları Tablo 2'de sunulmaktadır. Değişkenlerin ortalama değerleri ebeveyn odaklı ebeveynleşme için 32.88, kardeş odaklı ebeveynleşme için 20.83, algılanan yarar için 10.82, duygusal ve psikolojik iyi oluş için 42.31 ve çocuklarda umut için 25.36 olarak hesaplanmıştır. Standart sapmaların da düşükten orta düzeye değiştiği görülmektedir. Bu bulgular, araştırmaya katılan çocukların genel olarak orta düzeyde ebeveynleşme ve umut duygusuna sahip olduklarını göstermektedir. Özellikle iyi oluş ve umut düzeylerinin birbirine yakın ortalama değerlere sahip olması dikkat çekmektedir.

Normallik, bir değişkenin değerlerinin, ortalama etrafında simetrik bir şekilde dağılması anlamına gelir ve bu dağılım teorik olarak çan eğrisi ile temsil edilir (Tabachnick ve Fidell, 2019). Normallik analizine ilişkin bulgular çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenerek değerlendirilmiştir. Tüm değişkenlerde çarpıklık ve basıklık değerlerinin -3 ile +3 aralığında kaldığı görülmektedir (ebeveyn odaklı ebeveynleşme: çarpıklık = -0.29, basıklık = 2.81; kardeş odaklı ebeveynleşme: çarpıklık = 0.47, basıklık = 3.68; vb.). Bu durum, verilerin normal dağılıma uygun olduğunu göstermektedir. Araştırmada parametrik testlerin tercih edilmesinin gerekçesi de bu normallik bulgularına dayanmaktadır (Freund ve Wilson, 2003). Verilerin dağılım özelliklerinin uygun olması, uygulanan istatistiksel analizlerin geçerliliğini ve güvenilirliğini desteklemektedir.

Tablo 3*Araştırmada Kullanılan Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi*

Boyutlar	Cronbach's Alpha
Ebeveynleşme Envanteri	0,860
Çocuklarda Umut Ölçeği	0,924
Stirling Çocuklar için Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği	0,905

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğine ilişkin elde edilen Cronbach's Alpha değerleri, kullanılan ölçme araçlarının iç tutarlılığının genel olarak yeterli ve kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir.

4.3 Fark Analizleri

Araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin öncelikle fark analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda bağımsız örneklem *t* testi ve tek yönlü varyans analizleri üzerinden farklılıklar tespit edilmiştir. Tablo 3, cinsiyete ilişkin fark analizini içermektedir.

Tablo 4*Katılımcıların Ait Oldukları Yaş Grupları Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi*

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	N	X	ss	t	df	p
Çocuklarda Umut	11-14	207	25.70	5.80	1.24	371	0.22
	15-18	178	24.96	5.95			
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	11-14	207	32.16	5.36	-2.75	365	0.01**
	15-18	178	33.72	5.74			
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	11-14	207	20.65	3.53	-1.06	373	0.29
	15-18	178	21.03	3.58			
Algılanan yarar	11-14	207	10.67	2.05	-1.65	383	0.10
	15-18	178	10.99	1.79			
Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş	11-14	207	42.96	6.88	1.89	361	0.06
	15-18	178	41.55	7.57			

**p<0.01

Yapılan analizlerde, 11-14 yaş grubundaki çocukların umut düzeyleri ile 15-18 yaş grubundaki çocukların umut düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark

bulunmamıştır ($t(371) = 1.24, p = .22$). Bu sonuç, yaşa göre umut düzeylerinde anlamlı bir değişim olmadığını göstermektedir. Ancak ebeveyn odaklı ebeveynleşme davranışları açısından yaş grupları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($t(365) = -2.75, p = .01$). Bu bulgu, yaş değişkeninin ebeveyn odaklı ebeveynleşme düzeylerinde etkili olduğunu göstermektedir. Öte yandan, kardeş odaklı ebeveynleşme değişkeni açısından yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t(373) = -1.06, p = .29$). Benzer şekilde, algılanan yarar düzeyleri de yaşa göre anlamlı farklılık göstermemiştir. Duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeylerinde ise yaşa bağlı fark sınırda anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($t(361) = 1.89, p = .06$).

Tablo 5

Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	n	X	ss	t	df	p
Çocuklarda Umut	Erkek	182	25.15	5.94	0.66	377	0.51
	Kız	203	25.54	5.82			
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	Erkek	182	32.73	5.97	0.50	362	0.62
	Kız	203	33.02	5.22			
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	Erkek	182	20.29	3.38	2.86	383	0.00**
	Kız	203	21.31	3.64			
Algılanan yarar	Erkek	182	10.70	1.89	1.13	381	0.26
	Kız	203	10.93	1.98			
Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş	Erkek	182	42.58	7.13	0.71	380	0.48
	Kız	203	42.06	7.33			

** $p < 0.01$

Umut düzeylerine ilişkin yapılan analizlerde, kız ve erkek çocuklar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($t(377) = -0.66, p = .51$). Aynı şekilde ebeveyn odaklı ebeveynleşme davranışları açısından da cinsiyet değişkeni anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(362) = -0.50, p = .62$). Ancak kardeş odaklı ebeveynleşme davranışları açısından anlamlı bir cinsiyet farkı elde edilmiştir ($t(383) = -2.86, p < .01$). Bu fark, kız çocuklarının kardeş odaklı ebeveynleşme düzeylerinde erkek çocuklara kıyasla farklılaştığını ortaya koymaktadır. Algılanan yarar düzeyi ve duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyi bakımından ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

Tablo 6

Katılımcıların Annesinin Durumu (Hayatta/Hayatta Değil, Öz/Üvey) Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	n	x	ss	F	df	P	Post-hoc
Çocuklarda Umut	Hayatta	24	26.29	5.38	5.34	3	0.00**	“Hayatta Değil, Öz” < “Hayatta”, “Hayatta Değil, Öz” < “Hayatta, Üvey”, “Hayatta, Öz” < “Hayatta, Üvey”
	Hayatta Değil, Öz	6	19.17	5.31				
	Hayatta, Öz	296	25.04	6.03				
	Hayatta, Üvey	50	27.64	4.59				
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	Hayatta	24	34.29	5.73	0.72	3	0.54	
	Hayatta Değil, Öz	6	32.17	6.85				
	Hayatta, Öz	296	32.67	5.65				
	Hayatta, Üvey	50	32.42	4.56				
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	Hayatta	24	22.00	3.71	1.82	3	0.14	
	Hayatta Değil, Öz	6	21.00	5.02				
	Hayatta, Öz	296	20.51	3.42				
	Hayatta, Üvey	50	21.22	3.26				
Algılanan Yarar	Hayatta	24	10.46	2.67	1.14	3	0.33	
	Hayatta Değil, Öz	6	11.33	1.75				
	Hayatta, Öz	296	10.77	1.87				
	Hayatta, Üvey	50	11.20	1.86				
Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş	Hayatta	24	43.71	5.97	2.56	3	0.05	
	Hayatta Değil, Öz	6	34.67	7.61				
	Hayatta, Öz	296	42.33	7.08				
	Hayatta, Üvey	50	42.30	8.29				

Not. Bu analizde yer alan bağımsız değişken sütunundaki “Hayatta, Hayatta değil, Öz, Üvey” seçenekleri katılımcının annesinin mevcut durumunu ifade etmektedir. Bu soru demografik bilgi formunda çoktan seçmeli şekilde sorulduğu için, katılımcıların işaretlemeleri tabloda toplu olarak yer almaktadır.

**p<0.01

Anne durumu değişkeni açısından yapılan varyans analizinde, umut düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($F(3, 372) = 5.34, p < .01$). Bu farkın özellikle “Hayatta değil, öz anne” grubunda belirgin olduğu görülmektedir. Diğer yandan, ebeveyn odaklı ebeveynleşme davranışlarında anne durumuna göre anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F(3, 372) = 0.72, p = .54$). Benzer şekilde, kardeş odaklı ebeveynleşme davranışlarında da anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($F(3, 372) = 1.82, p = .14$). Algılanan yarar düzeyinde ise anne durumuna göre anlamlı bir fark gözlenmemiştir ($F(3, 377) = 1.14, p = .33$). Duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyinde ise anlamlılık sınırında bir fark elde edilmiştir ($F(3, 372) = 2.56, p = .05$).

Tablo 7

Katılımcıların Babasının Durumu (Hayatta/Hayatta Değil, Öz/Üvey) Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	n	X	ss	F	df	p	Post-hoc
Çocuklarda Umut	Hayatta	25	26.76	4.90	0.73	2	0.48	
	Hayatta, Öz	349	25.32	5.91				
	Hayatta, Üvey	6	24.83	7.73				
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	Hayatta	25	34.56	5.94	1.58	2	0.21	
	Hayatta, Öz	349	32.74	5.54				
	Hayatta, Üvey	6	31.00	5.83				
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	Hayatta	25	22.56	4.05	3.52	2	0.03*	Hayatta, Öz < Hayatta
	Hayatta, Öz	349	20.67	3.47				
	Hayatta, Üvey	6	20.00	3.85				
Algılanan Yarar	Hayatta	25	10.72	2.70	0.07	2	0.93	
	Hayatta, Öz	349	10.85	1.87				
	Hayatta, Üvey	6	11.00	2.28				
İyi Oluş	Hayatta	25	44.52	4.86	1.54	2	0.22	
	Hayatta, Öz	349	42.18	7.31				
	Hayatta, Üvey	6	44.67	8.33				

Not. Bu analizde yer alan bağımsız değişken sütunundaki “Hayatta, Hayatta değil, Öz, Üvey” seçenekleri katılımcının babasının mevcut durumunu ifade etmektedir. Bu soru demografik bilgi formunda çoktan seçmeli şekilde sorulduğu için, katılımcıların işaretlemeleri tabloda toplu olarak yer almaktadır.

*p<0.05

Baba durumu değişkenine göre çocukların umut düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F(2, 377) = 0.73, p = .48$). Hayatta olan babaya sahip çocukların ortalama umut puanı 26.76, hayatta olup öz baba kategorisindekilerin 25.32 ve hayatta olan üvey babaya sahip çocukların ortalaması ise 24.83 olarak hesaplanmıştır. Ebeveyn odaklı ebeveynleşme değişkeni açısından da baba durumu değişkenine göre anlamlılık düzeyine ulaşan bir fark saptanmamıştır ($F(2, 377) = 1.58, p = .21$). Buna karşılık, kardeş odaklı ebeveynleşme düzeylerinde baba durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlenmiştir ($F(2, 377) = 3.52, p = .03$). Duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyinde ($F(2, 377) = 1.54, p = .22$) ve algılanan yarar düzeyinde ($F(2, 377) = 0.07, p = .93$) anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir.

Tablo 8

Katılımcıların Annesinin Çalışma Durumu Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	n	x	ss	t	df	P
Çocuklarda Umut	Çalışıyor	230	25.20	6.02	-0.66	344	0.51
	Çalışmıyor	155	25.59	5.65			

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	n	x	ss	t	df	P
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	Çalışıyor	230	32.95	5.79	0.28	351	0.78
	Çalışmıyor	155	32.79	5.27			
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	Çalışıyor	230	20.96	3.75	0.93	360	0.35
	Çalışmıyor	155	20.63	3.24			
Algılanan Yarar	Çalışıyor	230	10.85	1.93	0.39	328	0.70
	Çalışmıyor	155	10.77	1.96			
Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş	Çalışıyor	230	42.35	7.45	0.14	346	0.89
	Çalışmıyor	155	42.25	6.92			

Annenin çalışıp çalışmaması değişkenine göre umut düzeylerinde anlamlı bir fark saptanmamıştır ($t(344) = -0.66, p = .51$). Çalışan annelere sahip çocukların umut puanı ortalaması 25.20, çalışmayan annelere sahip çocukların ise 25.59'dur. Ebeveyn odaklı ebeveynleşme puanları açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t(351) = 0.28, p = .78$); benzer şekilde kardeş odaklı ebeveynleşme düzeylerinde de anlamlılık düzeyine ulaşılmamıştır ($t(360) = 0.93, p = .35$). Duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyleri ($t(346) = 0.14, p = .89$) ve algılanan yarar puanları ($t(328) = 0.39, p = .70$) açısından da annenin çalışıyor olması ile çalışmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Tablo 9

Katılımcıların Babasının Çalışma Durumu Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	n	X	Ss	t	df	P
Çocuklarda Umud	Çalışıyor	373	25.42	5.82	1.03	11	0.32
	Çalışmıyor	12	23.25	7.24			
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	Çalışıyor	373	32.77	5.60	3.35	13	0.01**
	Çalışmıyor	12	36.50	3.73			
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	Çalışıyor	373	20.76	3.52	1.73	12	0.11
	Çalışmıyor	12	22.83	4.11			
Algılanan Yarar	Çalışıyor	373	10.79	1.93	1.53	12	0.15
	Çalışmıyor	12	11.75	2.14			
Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş	Çalışıyor	373	42.30	7.25	0.05	12	0.96
	Çalışmıyor	12	42.42	7.12			

** $p < 0.01$

Babanın çalışma durumuna göre çocukların umut düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t(11) = 1.03$, $p = .32$). Çalışan babaya sahip çocukların umut puanı ortalaması 25.42 iken, çalışmayan babaya sahip çocukların ortalaması 23.25 olarak hesaplanmıştır. Ebeveyn odaklı ebeveynleşme düzeylerinde ise anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t(13) = -3.35$, $p = .01$). Çalışmayan babaya sahip çocukların ebeveyn odaklı ebeveynleşme puanları daha yüksek bulunmuştur. Kardeş odaklı ebeveynleşme ($t(12) = -1.73$, $p = .11$), algılanan yarar ($t(12) = -1.53$, $p = .15$) ve duygusal ve psikolojik iyi oluş ($t(12) = -0.05$, $p = .96$) değişkenlerinde ise anlamlı fark gözlenmemiştir.

Tablo 10

Katılımcıların Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	n	X	Ss	F	df	p	Post-hoc
Çocuklarda Umut	1	61	25.90	5.71	0.52	4	0.72	
	2	154	25.42	5.53				
	3	111	24.95	6.17				
	4	46	25.87	6.18				
	5	12	24.00	7.36				
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	1	61	32.92	5.29	0.63	4	0.64	
	2	154	32.57	5.59				
	3	111	32.75	5.98				
	4	46	33.80	5.21				
	5	12	34.25	4.96				
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	1	61	20.00	2.92	1.14	4	0.34	
	2	154	21.03	3.73				
	3	111	20.91	3.91				
	4	46	20.67	2.34				
	5	12	21.58	3.99				
Algılanan Yarar	1	61	11.11	1.71	1.75	4	0.14	
	2	154	11.01	1.85				
	3	111	10.61	2.09				
	4	46	10.37	1.90				
	5	12	11.08	1.98				
Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş	1	61	43.61	7.14	0.70	4	0.59	
	2	154	42.18	6.73				
	3	111	41.81	7.80				
	4	46	42.15	7.67				
	5	12	43.33	6.77				

Çocukların kardeş sayısına göre umut düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($F(4, 379) = 0.52, p = .72$). Farklı kardeş sayılarına sahip grupların ortalama umut puanları birbirine yakın değerler göstermektedir. Ebeveyn odaklı ebeveynleşme değişkeninde kardeş sayısına bağlı olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($F(4, 379) = 0.63, p = .64$). Benzer şekilde, kardeş odaklı ebeveynleşme puanları da kardeş sayısı değişkenine göre anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($F(4, 379) = 1.14, p = .34$). Algılanan yarar düzeyinde de kardeş sayısına göre anlamlı bir fark gözlenmemiştir ($F(4, 379) = 1.75, p = .14$). Duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyleri açısından da kardeş sayısı grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F(4, 379) = 0.70, p = .59$).

Tablo 11

Katılımcıların Ailedeki Çocuk Sıraları Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	n	X	ss	F	Df	P	Post-hoc
Çocuklarda Umut	1	173	25.19	5.93	1.52	3	0.21	
	2	162	25.10	6.03				
	3	44	26.39	5.11				
	4	6	29.33	3.67				
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	1	173	33.62	5.98	3.85	3	0.01**	3 < 1
	2	162	32.77	4.99				
	3	44	30.86	5.14				
	4	6	29.33	7.81				
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	1	173	21.16	3.80	2.33	3	0.07	
	2	162	20.69	3.17				
	3	44	20.48	3.66				
	4	6	17.67	4.03				
Algılanan Yarar	1	173	10.98	1.99	4.65	3	0.00**	3 < 1, 3 < 2
	2	162	10.94	1.75				
	3	44	9.89	2.06				
	4	6	9.83	2.71				
Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş	1	173	42.19	7.62	0.85	3	0.47	
	2	162	42.06	6.90				
	3	44	43.16	6.93				
	4	6	46.17	6.74				

**p<0.01

Çocukların doğum sırasına göre umut düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F(3, 381) = 1.52, p = .21$). Gruplar arasında ortalama umut puanları birbirine yakın değerler göstermektedir. Özellikle dördüncü sıradaki çocukların

umut düzeylerinin diğer gruplardan bir miktar yüksek olduğu gözlemlense de bu fark istatistiksel anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Çocukların doğum sırasına göre duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F(3, 381) = 0.85, p = .47$). Gruplar arasında ortalama duygusal ve psikolojik iyi oluş puanları birbirine yakın değerler göstermektedir. Özellikle dördüncü sıradaki çocukların duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin diğer gruplardan bir miktar yüksek olduğu gözlemlense de bu fark istatistiksel anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Ebeveyn odaklı ebeveynleşme değişkeni açısından çocuk sırasına göre anlamlı bir fark elde edilmiştir ($F(3, 381) = 3.85, p = .01$). Birinci sıradaki çocukların ortalama ebeveyn odaklı ebeveynleşme puanı 33.62, üçüncü sıradakilerin ise 30.86'dır. Kardeş odaklı ebeveynleşme puanları açısından ise gruplar arasında sınırda anlamlılık düzeyinde bir farklılık söz konusudur ($F(3, 381) = 2.33, p = .07$). Algılanan yarar değişkeni bakımından doğum sırasına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır ($F(3, 381) = 4.65, p < .01$); üçüncü ve dördüncü çocukların puanları daha düşüktür.

Tablo 12

Katılımcıların Özel Gereksinimli Kardeşinin Kendisinden Büyük/Küçük Olma Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	N	X	ss	t	df	P
Çocuklarda Umut	Büyük	134	26.19	5.44	2.10	298	0.04*
	Küçük	251	24.91	6.06			
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	Büyük	134	31.70	5.61	-3.05	266	0.00*
	Küçük	251	33.51	5.48			
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	Büyük	134	20.32	3.50	-2.06	276	0.04*
	Küçük	251	21.10	3.56			
Algılanan Yarar	Büyük	134	10.68	1.92	-1.05	275	0.29
	Küçük	251	10.90	1.95			
Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş	Büyük	134	43.14	6.95	1.69	285	0.09
	Küçük	251	41.86	7.36			

**p<0.01

Kardeşin yaş sırasına göre umut düzeylerinde anlamlı bir fark saptanmıştır ($t(298) = 2.10, p = .04$). Özel gereksinimli kardeşi kendinden büyük olan çocukların umut

ortalaması, kendinden küçük olanlara kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Bu farklılık, yaş sırasının umut değişkeni üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Ebeveyn odaklı ebeveynleşme açısından, özel gereksinimli kardeşi kendisinden küçük olan çocukların puanlarının anlamlı şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($t(266) = -3.05, p < .01$). Aynı şekilde, kardeş odaklı ebeveynleşme puanlarında da yaş sırasına bağlı olarak anlamlı bir fark saptanmıştır ($t(276) = -2.06, p = .04$). Buna karşılık, algılanan yarar ($t(275) = -1.05, p = .29$) ve duygusal ve psikolojik iyi oluş ($t(285) = 1.69, p = .09$) değişkenlerinde yaş sırasına göre anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 13

Katılımcılarının Kardeşlerinin Özel Gereksinim Türü Değişkenine Göre Grup Farklarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	N	x	Ss	F	df	P	Post-hoc
Çocuklarda Umut	Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar	22	27.82	3.96	2.47	6	0.02*	Ortopedik Yetersizlik < Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar
	Görme Yetersizliği	11	22.18	6.68				
	İşitme Yetersizliği	12	26.08	6.35				
	Kronik Hastalıklar	14	25.21	5.67				
	Öğrenme Güçlüğü	70	24.81	6.26				
	Ortopedik Yetersizlik	39	23.18	6.46				
	Zihinsel Yetersizlik	217	25.80	5.62				
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar	22	32.45	4.55	2.07	6	0.06	
	Görme Yetersizliği	11	36.00	4.60				
	İşitme Yetersizliği	12	34.08	5.42				
	Kronik Hastalıklar	14	32.14	4.29				
	Öğrenme Güçlüğü	70	34.01	5.30				
	Ortopedik Yetersizlik	39	34.00	4.97				
	Zihinsel Yetersizlik	217	32.18	5.90				
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar	22	20.82	3.29	2.13	6	0.05*	
	Görme Yetersizliği	11	23.18	3.06				
	İşitme Yetersizliği	12	22.17	4.13				
	Kronik Hastalıklar	14	20.14	3.23				
	Öğrenme Güçlüğü	70	21.29	3.72				
	Ortopedik Yetersizlik	39	21.49	3.41				
	Zihinsel Yetersizlik	217	20.41	3.50				
Algılanan Yarar	Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar	22	10.59	1.71	1.24	6	0.28	
	Görme Yetersizliği	11	10.91	1.76				
	İşitme Yetersizliği	12	11.75	1.54				
	Kronik Hastalıklar	14	10.64	2.27				
	Öğrenme Güçlüğü	70	10.93	2.09				
	Ortopedik Yetersizlik	39	11.33	1.74				
	Zihinsel Yetersizlik	217	10.67	1.94				

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	N	x	Ss	F	df	P	Post-hoc
Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş	Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar	22	43.32	5.69	1.77	6	0.10	
	Görme Yetersizliği	11	37.82	7.61				
	İşitme Yetersizliği	12	46.00	5.70				
	Kronik Hastalıklar	14	41.14	8.17				
	Öğrenme Güçlüğü	70	41.17	7.89				
	Ortopedik Yetersizlik	39	42.18	7.20				
	Zihinsel Yetersizlik	217	42.69	7.07				

*p<0.05

Kardeşin özel gereksinim türüne göre umut düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmuştur ($F(6, 378) = 2.47, p = .02$). Duygusal ve davranışsal bozukluğu olan kardeşe sahip çocukların umut puanları 27.82 ile diğer gruplardan yüksek hesaplanmıştır. Ortopedik yetersizlik grubundaki çocukların ortalama umut puanları daha düşük düzeyde kalmıştır.

Ebeveyn odaklı ebeveynleşme açısından gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F(6, 378) = 2.07, p = .06$), ancak farklı gruplar arasında dikkat çeken eğilimler gözlemlenmiştir. Kardeş odaklı ebeveynleşme değişkeninde anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($F(6, 378) = 2.13, p = .05$); özellikle görme ve işitme yetersizliği olan kardeşe sahip çocukların puanları diğer gruplardan yüksek bulunmuştur. Algılanan yarar ($F(6, 378) = 1.24, p = .28$) ve duygusal ve psikolojik iyi oluş ($F(6, 378) = 1.77, p = .10$) değişkenlerinde gruplar arasında anlamlı bir fark elde edilmemiştir.

4.4 İlişki Analizleri

Fark analizlerinin yanı sıra araştırmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkiler değerlendirilmiş ve bu bağlamda ilişki analizleri uygulanmıştır.

4.4.1 Korelasyon Analizleri

Tablo 14'te Ebeveynleşme, duygusal ve psikolojik iyi oluş ve umut düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 14*Değişkenler Arası Pearson Korelasyon Analizi*

	1	2	3	4	5
1. Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme					
2. Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	0.67 **				
3. Algılanan Yarar	0.51 **	0.47 **			
4. Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş	0.06	-0.03	0.11 *		
5. Çocuklarda Umut	0.06	0	0.1	0.7 **	

**p<0.01

Ebeveyn odaklı ebeveynleşme ile kardeş odaklı ebeveynleşme arasında pozitif ve yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .67, p < .01$). Bu sonuç, aile içinde çocukların aynı anda hem ebeveyn rolünü hem de kardeşe yönelik bakım rolünü üstlenme eğiliminin istatistiksel olarak birlikte seyrettiğini göstermektedir. Ebeveynleşmenin iki boyutu birbirini destekler biçimde ilerlemektedir.

Algılanan yarar değişkeni, ebeveyn odaklı ebeveynleşme ($r = .51, p < .01$) ve kardeş odaklı ebeveynleşme ($r = .47, p < .01$) ile orta düzeyde anlamlı ve pozitif ilişkiler göstermektedir. Çocukların algıladığı psikolojik katkılar, üstlendikleri rollerle anlamlı düzeyde bağlantılı görünmektedir. Duygusal ve psikolojik iyi oluş ile ebeveyn odaklı ebeveynleşme ($r = .06, p > .01$) ve kardeş odaklı ebeveynleşme ($r = -.03, p > .01$) arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Ancak duygusal ve psikolojik iyi oluş ile algılanan yarar arasında düşük düzeyde, ancak anlamlı bir pozitif ilişki mevcuttur ($r = .11, p < .01$).

Çocuklarda umut düzeyi ile duygusal ve psikolojik iyi oluş arasında yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .70, p < .01$). Bu sonuç, çocukların geleceğe ilişkin beklenti düzeyleriyle öznel iyi oluşlarının birlikte seyrettiğini ortaya koymaktadır. Umut düzeyindeki artışın duygusal ve psikolojik iyi oluşu da artırdığı istatistiksel olarak doğrulanmıştır.

4.4.2 Yordayıcı İlişki Analizleri

Korelasyonel ilişkilerin yanı sıra araştırma sürecinde kullanılan değişkenlerin birbirini, ne düzeyde açıklayabildikleri de değerlendirilmiş ve bu bağlamda basit doğrusal regresyon analizleri ile hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 15

Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme Değişkeni ile Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Değişkenine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	B	Sh	B	R	R2	t	p	F	ANOVA p	VIF
Sabit	39.74	2.20				18.03	<.001	1.4	0.238	
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	0.08	0.07	0.06	0.06	0	1.18	0.238			1

Ebeveyn odaklı ebeveynleşmenin duygusal ve psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisini inceleyen regresyon modelinde anlamlı bir sonuç elde edilmemiştir ($R^2 = .00$, $F(1, 380) = 1.40$, $p = .238$). Regresyon katsayısı pozitif yönlü ve küçüktür ($B = 0.08$, $\beta = .06$), ancak anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p = .238$). Modelin açıklayıcılığı oldukça düşüktür ve varyansın neredeyse hiçbir kısmı açıklanamamaktadır.

Tablo 16

Kardeş Odaklı Ebeveynleşme Değişkeninin Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Değişkenini Yordamasına Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	B	Sh	B	R	R2	t	p	F	ANOVA p	VIF
Sabit	43.54	2.2				19.82	<.001	0.32	0.570	
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	-0.06	0.1	-0.03	0.03	0	-0.57	0.570			1

Kardeş odaklı ebeveynleşmenin duygusal ve psikolojik iyi oluş üzerindeki yordayıcılığı incelendiğinde model anlamlı bulunmamıştır ($R^2 = .00$, $F(1, 379) = 0.32$, $p = .570$). Regresyon katsayısı negatif yöndedir ($B = -0.06$, $\beta = -.04$) ve istatistiksel olarak anlamlı değildir ($t(379) = -0.57$, $p = .570$). VIF değeri 1 olarak hesaplanmış, modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığı gösterilmiştir.

Tablo 17

Algılanan Yarar Değişkeninin Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Değişkenini Yordamasına Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	B	Sh	B	R	R2	t	p	F	ANOVA p	VIF
Sabit	37.91	2.08				18.19	<.001	4.59	0.033	

Model	B	Sh	B	R	R2	t	p	F	ANOVA p	VIF
Algılanan Yarar	0.41	0.19	0.11	0.11	0.01	2.14	0.033			1

Algılanan yararın duygusal ve psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisine dair regresyon modeli anlamlı bulunmuştur ($R^2 = .01$, $F(1, 378) = 4.59$, $p = .033$). Bağımsız değişkenin regresyon katsayısı pozitif ve anlamlıdır ($B = 0.41$, $\beta = .11$, $t(378) = 2.14$, $p = .033$). VIF değeri 1 olarak hesaplanmış, değişkenin modele bağımsız katkı sunduğu doğrulanmıştır.

Tablo 18

Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme Değişkeninin Çocuklarda Umut Değişkenini Yordamasına Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	B	Sh	B	R	R2	t	p	F	ANOVA p	VIF
Sabit	23.41	1.79				13.08	<.001	1.22	0.270	
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	0.06	0.05	0.06	0.06	0	1.11	0.270			1

Ebeveyn odaklı ebeveynleşmenin umut düzeyi üzerindeki etkisini inceleyen regresyon modeli anlamlı bulunmamıştır ($R^2 = .00$, $F(1, 379) = 1.22$, $p = .270$). Regresyon katsayısı pozitif yönde ancak küçük düzeydedir ($B = 0.06$, $\beta = .06$, $t(379) = 1.11$, $p = .270$). Model varyansın çok küçük bir kısmını açıklamakta olup, VIF değeri 1 olarak bulunmuştur

Tablo 19

Kardeş Odaklı Ebeveynleşme Değişkeninin Çocuklarda Umut Değişkenini Yordamasına Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	B	Sh	β	R	R2	T	p	F	ANOVA p	VIF
Sabit	25.19	1.78				14.12	<.001	0.01	0.924	
Kardeş odaklı ebeveynleşme	0.01	0.08	0	0	0	0.09	0.924			1

Kardeş odaklı ebeveynleşmenin umut düzeyini yordayıp yordamadığını inceleyen regresyon analizinde model anlamlı değildir ($R^2 = .00$, $F(1, 379) = 0.01$, $p = .924$). Regresyon katsayısı sıfıra yakın düzeydedir ($B = 0.01$, $\beta = .00$, $t(379) = 0.09$, $p = .924$). VIF değeri 1 olarak elde edilmiş, değişkenin modele bağımsız katkı sunduğu görülmüştür; ancak açıklayıcılık oranı yok denecek kadar azdır.

Tablo 20

Algılanan Yarar Değişkeninin Çocuklarda Umut Değişkenini Yordamasına Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	B	Sh	B	R	R ²	t	p	F	ANOVA p	VIF
Sabit	22.18	1.69				13.10	<.001	3.63	0.057	
Algılanan yarar	0.29	0.15	0.1	0.1	0.01	1.91	0.057			1

Algılanan yararın çocuklardaki umut düzeyini yordamasına yönelik yapılan regresyon analizinde modelin anlamlılık düzeyi sınırda kalmıştır ($R^2 = .01$, $F(1, 378) = 3.63$, $p = .057$). Regresyon katsayısı küçük düzeyde pozitif bir ilişki göstermektedir ($B = 0.29$, $\beta = .10$, $t(378) = 1.91$, $p = .057$). Model varyansın çok küçük bir bölümünü açıklamaktadır. VIF değeri 1 olarak hesaplanmış, çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığı belirlenmiştir. Ancak anlamlılık eşiğine yakınlık nedeniyle sonucun dikkatli değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tablo 21

Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş İçin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	B	t	p
Model 1				
Yaşınız (Referans: 11-14)				
└ 15-18	-0.088	-1.282	-1.679	.094
Cinsiyetiniz (Referans: Erkek)				
└ Kız	-0.004	-0.051	-0.068	.946
Anne Durumu (Referans: Hayatta)				
└ Hayatta Değil	0.026	2.601	0.493	.622
└ Hayatta Değil, Öz	0.014	0.802	0.135	.893
└ Hayatta Değil, Öz, Üvey	0.102	14.520	1.654	.099
└ Hayatta Değil, Üvey	0.135	11.115	1.680	.094
└ Hayatta, Hayatta Değil, Öz	-0.071	-	-1.117	.265
		10.028		
└ Hayatta, Öz	0.458	7.854	1.498	.135
└ Hayatta, Üvey	0.370	7.950	1.521	.129

Değişkenler	β	B	t	p
↳ Öz	-0.021	-2.084	-0.396	.693
Baba Durumu (Referans: Hayatta)				
↳ Hayatta Değil	-0.022	-3.116	-0.412	.681
↳ Hayatta Değil, Öz	-0.113	-	-1.811	.071
		16.106		
↳ Hayatta, Hayatta Değil	-0.211	-	-3.391	<.001
		30.016		
↳ Hayatta, Öz	-0.372	-9.218	-1.768	.078
↳ Hayatta, Üvey	-0.115	-6.690	-1.114	.266
Annenin Çalışma Durumu (Referans: Çalışıyor)				
↳ Çalışmıyor	0.024	0.357	0.456	.649
Babanın Çalışma Durumu (Referans: Çalışıyor)				
↳ Çalışmıyor	0.006	0.263	0.120	.904
Kardeş Sayısı	-0.069	-0.473	-1.117	.265
Ailedeki Çocuk Sırası	-0.026	-0.258	-0.343	.732
Kardeşiniz Sizden (Referans: Büyük)				
↳ Küçük	-0.089	-1.348	-1.167	.244
Kardeşin Özel Gereksinim Biçimi (Referans: Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar)				
↳ Görme Yetersizliği	-0.141	-6.110	-2.286	.023
↳ İşitme Yetersizliği	0.063	2.636	1.021	.308
↳ Kronik Hastalıklar	-0.065	-2.502	-1.014	.311
↳ Öğrenme Güçlüğü	-0.092	-1.721	-0.976	.330
↳ Ortopedik Yetersizlik	-0.015	-0.361	-0.188	.851
↳ Zihinsel Yetersizlik	-0.016	-0.237	-0.148	.882
R² = .115, Düzeltilmiş R² = .051, F(26, 358) = 1.8, p = .0105				

Model 2

Değişkenler	B	B	t	p
Yaşınız (Referans: 11-14)				
↳ 15-18	-0.110	-1.587	-2.084	.038
Cinsiyetiniz (Referans: Erkek)				
↳ Kız	0.014	0.198	0.262	.794
Anne Durumu (Referans: Hayatta)				
↳ Hayatta Değil	0.028	2.815	0.535	.593
↳ Hayatta Değil, Öz	0.027	1.594	0.269	.788
↳ Hayatta Değil, Öz, Üvey	0.103	14.597	1.684	.093
↳ Hayatta Değil, Üvey	0.140	11.480	1.742	.082
↳ Hayatta, Hayatta Değil, Öz	-0.075	-	-1.198	.232
		10.651		
↳ Hayatta, Öz	0.494	8.468	1.627	.105
↳ Hayatta, Üvey	0.399	8.582	1.647	.100
↳ Öz	-0.016	-1.589	-0.298	.765
Baba Durumu (Referans: Hayatta)				
↳ Hayatta Değil	-0.012	-1.713	-0.229	.819
↳ Hayatta Değil, Öz	-0.111	-	-1.785	.075
		15.683		
↳ Hayatta, Hayatta Değil	-0.222	-	-3.582	<.001
		31.470		
↳ Hayatta, Öz	-0.400	-9.929	-1.921	.056
↳ Hayatta, Üvey	-0.126	-7.328	-1.234	.218
Annenin Çalışma Durumu (Referans: Çalışıyor)				
↳ Çalışmıyor	0.022	0.325	0.417	.677

Değişkenler	β	B	t	p
Babanın Çalışma Durumu (Referans: Çalışıyor)				
└ Çalışmıyor	-0.010	-0.419	-0.193	.847
Kardeş Sayısı	-0.054	-0.372	-0.866	.387
Ailedeki Çocuk Sırası	-0.012	-0.118	-0.158	.875
Kardeşiniz Sizden (Referans: Büyük)				
└ Küçük	-0.099	-1.507	-1.321	.187
Kardeşin Özel Gereksinim Biçimi (Referans: Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar)				
└ Görme Yetersizliği	-0.144	-6.264	-2.352	.019
└ İşitme Yetersizliği	0.054	2.224	0.865	.388
└ Kronik Hastalıklar	-0.072	-2.793	-1.147	.252
└ Öğrenme Güçlüğü	-0.108	-2.014	-1.155	.249
└ Ortopedik Yetersizlik	-0.031	-0.750	-0.394	.694
└ Zihinsel Yetersizlik	-0.020	-0.298	-0.189	.850
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	0.183	0.238	2.470	.014
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	-0.157	-0.320	-2.187	.029
Algılanan Yarar	0.097	0.361	1.526	.128
R² = .146, Düzeltilmiş R² = .076, F(29, 355) = 2.09, p = .0011				

Model 3

Değişkenler	B	B	t	p
Yaşınız (Referans: 11-14)				
└ 15-18	-0.073	-1.057	-1.912	.057
Cinsiyetiniz (Referans: Erkek)				
└ Kız	-0.030	-0.430	-0.783	.434
Anne Durumu (Referans: Hayatta)				
└ Hayatta Değil	0.040	4.014	1.052	.293
└ Hayatta Değil, Öz	0.040	2.310	0.537	.591
└ Hayatta Değil, Öz, Üvey	0.046	6.555	1.041	.299
└ Hayatta Değil, Üvey	0.092	7.517	1.572	.117
└ Hayatta, Hayatta Değil, Öz	-0.083	-	-1.837	.067
		11.838		
└ Hayatta, Öz	0.237	4.062	1.075	.283
└ Hayatta, Üvey	0.100	2.140	0.565	.573
└ Öz	0.012	1.230	0.319	.750
Baba Durumu (Referans: Hayatta)				
└ Hayatta Değil	0.000	0.003	0.001	1.000
└ Hayatta Değil, Öz	-0.086	-	-1.918	.056
		12.215		
└ Hayatta, Hayatta Değil	-0.119	-	-2.643	.009
		16.958		
└ Hayatta, Öz	-0.182	-4.518	-1.203	.230
└ Hayatta, Üvey	-0.033	-1.918	-0.445	.657
Annenin Çalışma Durumu (Referans: Çalışıyor)				
└ Çalışmıyor	-0.019	-0.285	-0.505	.614
Babanın Çalışma Durumu (Referans: Çalışıyor)				
└ Çalışmıyor	0.048	1.981	1.254	.210
Kardeş Sayısı	-0.003	-0.020	-0.065	.948
Ailedeki Çocuk Sırası	-0.046	-0.459	-0.847	.398
Kardeşiniz Sizden (Referans: Büyük)				
└ Küçük	-0.044	-0.671	-0.811	.418

Değişkenler	β	B	t	p
Kardeşin Özel Gereksinim Biçimi (Referans: Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar)				
└ Görme Yetersizliği	-0.016	-0.673	-0.345	.731
└ İşitme Yetersizliği	0.092	3.812	2.044	.042
└ Kronik Hastalıklar	0.013	0.515	0.291	.772
└ Öğrenme Güçlüğü	0.038	0.710	0.558	.577
└ Ortopedik Yetersizlik	0.136	3.266	2.341	.020
└ Zihinsel Yetersizlik	0.082	1.196	1.043	.298
Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	0.070	0.091	1.294	.196
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	-0.098	-0.200	-1.882	.061
Algılanan Yarar	0.047	0.174	1.016	.310
Çocuklarda Umut	0.690	0.849	17.954	<.001
R² = .553, Düzeltilmiş R² = .515, F(30, 354) = 14.59, p < .001				

Duygusal ve psikolojik iyi oluşu yordamak amacıyla kurulan hiyerarşik regresyon analizinin birinci modelinde, yalnızca demografik değişkenler modele dâhil edilmiştir. Model genel olarak istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($R^2 = .115$, Düzeltilmiş $R^2 = .051$, $F(26, 358) = 1.80$, $p = .0105$), ancak değişkenlerin büyük çoğunluğu anlamlı yordayıcı niteliği taşımamaktadır. Yaş değişkeni ($B = -1.282$, $\beta = -0.088$, $t = -1.679$, $p = .094$) ve baba durumu içerisindeki “Hayatta, Hayatta Değil” kategorisi ($B = -30.016$, $\beta = -0.211$, $t = -3.391$, $p < .001$) bu modelde dikkat çeken unsurlardır. Diğer değişkenlerin p değerleri .05’in üzerinde kalmış, örneğin cinsiyet ($B = -0.051$, $\beta = -0.004$, $t = -0.068$, $p = .946$) ve annenin çalışma durumu ($B = 0.357$, $\beta = 0.024$, $t = 0.456$, $p = .649$) anlamlı bir yordayıcılık göstermemiştir.

İkinci modelde psikososyal değişkenler olan ebeveyn odaklı ebeveynleşme, kardeş odaklı ebeveynleşme ve algılanan yarar değişkenleri modele eklenmiş ve modelin açıklayıcı gücü artmıştır ($R^2 = .146$, Düzeltilmiş $R^2 = .076$, $F(29, 355) = 2.09$, $p = .0011$). Bu modelde yaş değişkeni anlamlı hale gelmiştir ($B = -1.587$, $\beta = -0.110$, $t = -2.084$, $p = .038$). Ebeveyn odaklı ebeveynleşme pozitif ve anlamlı bir yordayıcı olarak belirlenmiştir ($B = 0.238$, $\beta = 0.183$, $t = 2.470$, $p = .014$). Kardeş odaklı ebeveynleşme ise negatif ve anlamlı bir etki göstermektedir ($B = -0.320$, $\beta = -0.157$, $t = -2.187$, $p = .029$). Algılanan yarar değişkeni bu aşamada anlamlılık düzeyine ulaşamamış ($B = 0.361$, $\beta = 0.097$, $t = 1.526$, $p = .128$), ancak modele katkı sağlayan bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Baba durumu değişkenlerinden “Hayatta, Hayatta Değil” ($B = -31.470$, $\beta = -0.222$, $t = -3.582$,

$p < .001$) yine anlamlılığını korumuştur; diğer demografik değişkenlerin etkisi önceki modelde benzer şekilde anlamlı bulunmamıştır.

Üçüncü ve son modelde çocuklardaki umut değişkeni eklenmiş ve modelin açıklayıcı gücünde büyük bir artış gözlemlenmiştir ($R^2 = .553$, Düzeltilmiş $R^2 = .515$, $F(30, 354) = 14.59$, $p < .001$). Umut düzeyi değişkeni güçlü ve anlamlı bir yordayıcı olarak ortaya çıkmıştır ($B = 0.849$, $\beta = 0.690$, $t = 17.954$, $p < .001$) ve modelin açıklanan varyansının büyük bölümünü oluşturmaktadır. Bu değişkenin eklenmesiyle daha önce anlamlı çıkan ebeveyn odaklı ebeveynleşme ($B = 0.091$, $\beta = 0.070$, $t = 1.294$, $p = .196$) ve algılanan yarar ($B = 0.174$, $\beta = 0.047$, $t = 1.016$, $p = .310$) etkisini yitirmiştir. Kardeş odaklı ebeveynleşme değişkeni ise bu modelde anlamlılık sınırında kalmıştır ($B = -0.200$, $\beta = -0.098$, $t = -1.882$, $p = .061$). Baba durumu içindeki “Hayatta, Hayatta Değil” kategorisi ($B = -16.958$, $\beta = -0.119$, $t = -2.643$, $p = .009$) bu modelde de anlamlılığını sürdürmüştür. Ayrıca kardeşin özel gereksinim biçimlerinden işitme yetersizliği ($B = 3.812$, $\beta = 0.092$, $t = 2.044$, $p = .042$) ve ortopedik yetersizlik ($B = 3.266$, $\beta = 0.136$, $t = 2.341$, $p = .020$) anlamlı pozitif yordayıcılar olarak ortaya çıkmıştır. Diğer tüm değişkenler üçüncü modelde anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1 TARTIŞMA

Bu kısımda, özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların ebeveynleşme puanları, duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyleri ile umut düzeyleri üzerine elde edilen bulgular alan yazını eşliğinde aşağıda açıklanmıştır.

5.1.1 Grup Farkları Analizleri

Ebeveyn odaklı ebeveynleşme davranışlarında yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. (15-18) yaş grubundaki çocuklar (11-14) yaş grubuna göre ebeveyn odaklı ebeveynleşmeyi daha yüksek düzeyde sergilemektedir. Alan yazını incelendiğinde, McMahon ve Luthar (2007) yaptıkları çalışmada en büyük veya olgun çocuğun ebeveyn rolünü üstlenme eğiliminde olduğunu ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla, çalışmamızdaki yaşa bağlı farklılık, daha büyük çocukların hem fiziksel hem duygusal açıdan bu rolleri üstlenmeye daha hazır olmaları ve ebeveynlerinin de onlara güvenip daha fazla sorumluluk vermesiyle açıklanabilir.

Ebeveyn odaklı ebeveynleşme davranışları açısından erkek ve kız çocukları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Nitekim alan yazınında çocukların ailede ebeveyn rolünü üstlenme eğilimlerinin cinsiyete göre her zaman belirgin farklar göstermediği belirtilmiştir (Arıkan-Çolak, 2019; Peris vd., 2008). Örneğin, anne-baba çatışması yaşayan ailelerde yapılan bir çalışmada, ergen kız ve erkeklerin ebeveynlerine duygusal destek sağlama düzeyleri arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır (Peris vd., 2008). Bununla birlikte, bazı araştırmalar özellikle kız çocuklarının aile içinde problem çözücü veya duygusal destek verici rolü daha sık üstlendiklerini tespit etmişlerdir (Schier vd., 2014; Stein vd., 1999). Bu çelişkili sonuçlar, ebeveynleşme sürecinde cinsiyet kadar ailenin dinamikleri ve ihtiyaç duyulan rolün niteliğinin de belirleyici olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim Nuttall ve Valentino (2017) çalışmasında, ebeveynin duygusal yokluğu veya bakım kapasitesindeki azalma durumlarında, çocukların cinsiyetten bağımsız olarak ebeveyn rolünü üstlenebildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla, cinsiyetin belirleyici bir unsur olmaması, ailedeki ihtiyaç ve boşlukların daha baskın rol

oynadığını düşündürebilir. Çalışmamızda cinsiyete göre fark olmaması hem kız hem erkek çocukların ebeveynlerine destek olma sorumluluğunu benzer şekilde hissetmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Türk kültüründe de ihtiyaç olduğunda erkek çocukların ekonomik veya koruyucu, kız çocukların ise bakım verici roller üstlenmesi beklenebilir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005). Dolayısıyla, her iki cinsiyet de ebeveyn odaklı görevleri yerine getirmeye yönelmiş ve sonuçta toplam ebeveynleşme düzeylerinde bir farklılık ortaya çıkmamış olabilir.

Kardeş odaklı ebeveynleşme düzeyleri kız çocuklarında erkeklere kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuç, alan yazınındaki yaygın bulgularla uyumludur. Pek çok çalışma, aile içinde özellikle abla konumundaki kız çocuklarının küçük kardeşlerin bakımını üstlenme konusunda daha istekli veya mecbur bırakılan taraf olduğunu göstermiştir (Jurkovic, 1997; East, 2010). Özellikle kalabalık ailelerde veya ebeveynin yokluğu/ihmal durumlarında “en büyük kız kardeş sendromu” olarak adlandırılan olgu sıkça gözlemlenir; kız çocukları, ev işleri ve kardeş bakımı gibi gelişimsel olarak yetişkinlere ait görevleri üstlenmeye erkek çocuklardan daha yatkındır (Jurkovic, 1997; Siegel ve Silverstein, 2007). Türk kültüründe de kız çocuklarının daha uyumlu, yardımsever ve ev içi sorumluluklara açık olması yönünde beklentiler bulunduğu, kızlara daha fazla yardım talebiyle gidildiği bilinmektedir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005). Bu sosyal ve kültürel roller neticesinde kızlar, aile içinde bakım verici rolü benimsemekte; küçük kardeşlerin beslenmesi, gözetimi veya duygusal ihtiyaçlarının karşılanması gibi konularda öncü olmaktadır. Erkek çocukları ise geleneksel olarak bakım verme rolüne daha az yönlendirildiğinden veya farklı sorumluluklara (ör. ev dışı işler) teşvik edildiğinden, kardeş odaklı ebeveynleşme puanları nispeten düşük kalabilmektedir (Wethington vd., 1987; East, 2010). Kısacası, elde ettiğimiz bulgu, toplumsal cinsiyet normlarının bir yansıması olup kız çocuklarının kardeş bakımında daha fazla ebeveynleşme davranışı sergilediğini göstermektedir.

Çalışmayan babaların çocuklarının ebeveyn odaklı ebeveynleşme puanlarının daha yüksek bulunması, ebeveyn işgücü katılımının aile dinamiklerini nasıl etkileyebileceğine ilişkin alan yazınıyla tutarlıdır. Örneğin, işsizliğin ailede ekonomik ve duygusal gerilimi artırdığı ve çocukların erken yaşta aile sorumlulukları üstlenmesine yol açtığı, yani ebeveynleştirmeye neden olabileceği vurgulanmaktadır. (Dariotis vd. 2023) Bu çerçevede, çalışmayan babaların varlığında çocuklar ev işlerine veya kardeş bakımı gibi

rollere daha fazla dahil edilmiş olabilir. Çalışmayan babaların çocuklarında ebeveyn odaklı puanın yüksek çıkması, işgücü dışı kalan babaların aile içindeki rol değişimleri ve artan çocuk sorumluluğu beklentileriyle açıklanabilir. Bu durum, ebeveynin işsiz kalmasının çocuklar üzerindeki etkisinin olumsuz sonuçlara yol açabileceğini gösteren önceki araştırmalarla da örtüşmektedir. Bu perspektife göre ikinci ve üçüncü çocuklar, ailede paylaşılan kaynakların daha fazla bölüşülmesi nedeniyle birinci çocuklara kıyasla daha az bireysel ilgi ve bakım alırlar. Dolayısıyla, üçüncü ve dördüncü sıradaki çocukların ebeveyn odaklı ebeveynleşme puanlarının ilk iki çocuğa göre daha düşük bulunması, ailedeki kaynak seyrelmesi kuramıyla açıklanabilir. Kaynak seyrelmesi kuramı özellikle kardeş sayısı arttıkça ebeveynlerin çocuklarına ayırabildiği maddi, zamansal ve duygusal kaynakların azaldığını ve bu durumun çocukların gelişimini olumsuz etkileyebileceğini öne süren sosyolojik bir yaklaşımdır. (Downey, 1995). Kuramın temel varsayımı, ebeveynlerin sahip olduğu kaynakların (zaman, ilgi, para, eğitim desteği gibi) sınırlı olduğu ve bu kaynakların çocuk sayısı arttıkça seyreltiğidir. Özellikle ilk doğan çocuklar, kardeşleri olmayan dönemde tüm ebeveyn ilgisine sahip olduklarından, genellikle daha yüksek akademik başarı gösterirler. Oysa daha sonraki çocuklar, bu kaynakları diğer kardeşlerle paylaşmak zorunda kalır (Downey ve Condron, 2004).

Doğum sırasının ebeveyn ve kardeş odaklı ebeveynleşme düzeylerini etkilemesi, klasik doğum sırası kuramlarıyla uyumludur. Araştırmalar, birinci doğan çocukların kardeşleri doğana kadar ebeveynlerinin tüm ilgisini tek başına yaşadığını ve bu dönemde yetişkin entelektüel düzeyinde bir ortamda geliştiğini göstermektedir (Cunic ve Bennet, 2020). Örneğin Belmont ve Marolla (1974) ile Rohrer vd. (2015) gibi çalışmalar, birinci çocukların sıklıkla ikinci çocuklara göre daha yüksek bilişsel başarı gösterdiğini ortaya koymuştur. Zajonc ve Sulloway'ın (1972) "öğretmen etkisi" modeli de birinci çocukların daha sonra gelecek kardeşlere rehberlik ederek avantaj sağladığını vurgulamıştı.

Algılanan yarar algısının doğum sırasına göre değişmesi, önceki bulguları destekler niteliktedir. Araştırmalar, engelli bir kardeşe sahip çocukların bu deneyimden kişisel gelişim, empati ve sorumluluk duygusu gibi faydalar elde edebildiğini göstermiştir (Levante vd., 2023). Örneğin Beffel ve Nuttall (2020) ile Nuttall vd. (2018), engelli kardeşinin durumunu olumlu katkı olarak gören kardeşlerin prososyal davranışlar ve gelecekte bakım verme niyetleri geliştirdiğini bildirmiştir. Bu tür olumlu algılar,

genellikle ailede ilk çocuk olan kardeşlerde daha belirgin olabilir. Diğer yandan, yoğun kardeş ve ebeveyn sorumluluğu kaynakların paylaşılmasını gerektirir. Kaynak seyrelmesi kuramı uyarınca, kalabalık ailelerde her yeni çocuk ebeveynlerin zaman ve ilgisini daha fazla bölüştürmektedir (Cunic ve Bennett 2020). Bu nedenle, üçüncü ve dördüncü sıradaki çocukların aile içi deneyimlerinden olumlu öğeler (algılanan yararlar) daha az elde etmiş olmaları beklenir. Bulgunun, üst kuşağın kardeşleriyle olan etkileşimlerinde daha fazla olumlu yan görebilmeleri sonucuyla uyumlu olduğu söylenebilir.

Çocuklarda umut düzeylerinde, kardeşin özel gereksinim türüne göre anlamlı bir fark bulunmuştur Duygusal ve davranışsal bozukluğu olan kardeşe sahip çocuklar, umut düzeylerinde ortalama ile diğer gruplardan daha yüksek puan almıştır. Özellikle ortopedik yetersizlik grubundaki çocukların umut düzeyleri daha düşüktür. Kardeşin yetersizlik türü, kardeşlerin duygusal uyum ve gelecek beklentilerini de etkileyebilmektedir. Pit-Ten Cate ve Loots'un (2000) çalışmasında, fiziksel engelli (ortopedik) kardeşe sahip çocukların çoğu, engelli kardeşlerinin sağlığı ve geleceği hakkında endişe duymuş ve belirsizlik yaşamıştır. Bu tür yoğun kaygılar, çocukların umut ve iyimserlik düzeyini düşürebilir. Buna karşılık, duygusal ve davranışsal bozuklukları olan kardeşlerin bulunduğu ailelerde, kardeşler genellikle dayanıklılık ve empati geliştirirler. Araştırmalarda, yüksek düzeyde sorumluluk yüklenen kardeşlerde empati, olgunluk ve kişisel güçlenme gibi olumlu gelişmeler gözlenmiştir (Levante vd. 2023). Bu bağlamda, duygusal/davranışsal sorunlu kardeşi olan çocukların ortalamanın üzerinde umut düzeyine sahip olması, benzer deneyimlerin onlarda olumlu başa çıkma stratejileri ve içsel güç oluşturmuş olabileceğini düşündürmektedir. Diğer taraftan, ortopedik engelli kardeşe sahip çocuklardaki düşük umut düzeyi, belki de daha somut ve kalıcı fiziksel kısıtlılıklarla ilgili sürekli endişe ve bakım yükünden kaynaklanabilir.

Kardeş odaklı ebeveynleşme açısından değerlendirildiğinde, kardeşin özel gereksinim türü grupları arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Görme yetersizliği ve işitme yetersizliği olan kardeşlere sahip çocukların kardeş odaklı ebeveynleşme puanları diğer gruplara göre daha yüksek bulunmuştur. Görme veya işitme yetersizliği olan bir kardeşin varlığı, aile içi rollerin yeniden düzenlenmesine yol açar. Örneğin, görme veya işitme engelli kardeşe destek olmak için diğer kardeşlerden çevirmenlik veya rehberlik gibi görevler üstlenmesi beklenir. Bu durum çocukların ebeveynlerini "kardeş bakımında yardımcı" olarak görmelerini artırabilir. Alan yazınında, ağır sorumluluk üstlenen

kardeşlerde zaman içinde daha yakın ve sıcak ilişkiler, artan empati ve olgunluk geliştiği tespit edilmiştir (Levante vd., 2023). Yani, görme veya işitme yetersizliği olan kardeşlere sahip çocuklar, sık sık kardeşlerine destek vererek kardeş odaklı roller edinirler. Bu nedenle, bu gruplardaki çocukların kardeş odaklı ebeveynleşme puanlarının diğer gruplara kıyasla yüksek çıkması, ebeveynlerin engelli kardeşin ihtiyaçları nedeniyle sağır veya kör olmayan çocuktan daha fazla destek beklentisi içine girmesiyle açıklanabilir.

5.1.2 İlişki Analizleri

5.1.2.1 Korelasyonel İlişki Analizleri

Araştırmada duygusal ve psikolojik iyi oluş ile ebeveyn odaklı veya kardeş odaklı ebeveynleşme arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır; ancak çocukların üstlendikleri bakım verme rolünden algıladıkları yararın, iyi oluş ile zayıf da olsa anlamlı biçimde ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu sonuca paralel olarak alan yazınında, ebeveynleşmenin çocukların iyi oluşunu doğrudan etkilemesinden önce, çocuğun bu deneyimi nasıl algıladığının belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin, Köyden ve Uluç (2018) genç yetişkinlerle yaptıkları bir çalışmada, ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşmenin daha fazla psikolojik sorunla ilişkili olduğunu, buna karşılık ebeveynleşme sonucu algılanan yararın psikolojik sorunlarla ters yönde (azaltıcı yönde) anlamlı ilişki gösterdiğini bildirmişlerdir. Benzer şekilde, kapsamlı bir derleme çalışması, ebeveynleşmenin olumsuz etkilerinin çocuk tarafından algılanan fayda ya da adalet gibi etmenlerle dengelenebildiğini ve ebeveyn rolünden kazanım elde ettiğini düşünen çocukların daha olumlu sonuçlar deneyimleyebildiğini ortaya koymuştur (Masiran vd., 2023). Bu bulgular, ebeveynleşme rollerinin tek başına çocukların iyi oluşunu belirlemediğini, ancak çocukların aile içi sorumluluklarını anlamlı ve ödüllendirici bulmaları halinde iyi oluşlarının görece daha yüksek seyredebileceğini göstermektedir. Başka bir deyişle, ebeveyn rolünü üstlenme deneyimi, çocuk için adil veya yararlı görüldüğünde olumsuz etkiler azalmakta ve çocuk bu süreçten kişisel olgunlaşma, öz yeterlik veya aileye katkı sağlama hissi gibi pozitif kazanımlar elde edebilmektedir. Bu nedenle, ebeveynleşmenin sonuçlarını değerlendirirken çocuğun öznel algısını ve bu rolün ona sağladığı olası yararları dikkate almak önem taşımaktadır.

Bulgular çocuklarda umut düzeyi ile duygusal ve psikolojik iyi oluş arasında oldukça güçlü bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Nitekim, psikoloji yazınında umut kavramının çocuk ve ergenlerin iyi oluşlarıyla yakından ilişkili olduğu uzun zamandır ortaya konmuştur. Örneğin, Çalışkan ve Dilmaç (2021) Türkiye’de 422 ergenle gerçekleştirdikleri araştırmada, gençlerin umut düzeyleri arttıkça psikolojik iyi oluşlarının da anlamlı biçimde yükseldiğini saptamışlardır. Benzer şekilde, Gilman vd., (2006) tarafından ergenlerle yürütülen bir çalışmada, yüksek umut düzeyine sahip gençlerin daha olumlu kişisel uyum gösterdikleri ve yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Umudun iyi oluşla kuvvetli bağına destekleyen diğer çalışmalar da umutlu gençlerin depresyon ve stres gibi sorunlara karşı daha dirençli olduğunu, olumlu gelecek beklentileri sayesinde psikolojik iyilik hallerini koruyabildiklerini belirtmektedir (Gilman vd., 2006; Marques vd., 2011). Bu durum, umut duygusunun çocuklar için güçlü bir psikolojik kaynak işlevi görmesiyle açıklanabilir. Umudu yüksek olan çocuk, geleceğe dair hedefler belirleyip bu hedeflere ulaşacağına dair inanç besler; böylece karşılaştığı zorluklar karşısında daha etkili başa çıkma stratejileri geliştirebilir ve pozitif duygular deneyimleyebilir. Sonuç olarak, geleceğin daha iyi olacağı inancı taşıyan ve içsel motivasyonu yüksek olan çocukların duygusal iyi oluş düzeyleri artmakta, hayata karşı iyimser ve amaçlı bir yaklaşım benimsediklerinden genel psikolojik iyi oluşları da güçlenmektedir. Bu bulguya ters düşen araştırma bulgusu bulunmamış olması, umut ile iyi oluş arasındaki ilişkinin evrensel düzeyde tutarlı ve güçlü olabileceğini düşündürmektedir.

Ebeveyn odaklı ebeveynleşme ile kardeş odaklı ebeveynleşme arasında pozitif ve yüksek düzeyde bir korelasyon bulunması, alan yazınındaki bulgularla genel olarak uyumludur. Nitekim Hooper vd. (2011) geliştirdiği Ebeveynleşme Envanteri’nin doğrulayıcı çalışmalarında bu iki boyut arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Benzer şekilde, Türkiye’de üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada da (özellikle kadın katılımcılarda) ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşme puanlarının güçlü biçimde birlikte yükseldiği görülmüştür (Uluç ve Köyden, 2022). Bu paralel yükseliş, ailede rollerin tersine döndüğü durumlarda çocuğun tek bir alanda değil hem ebeveyne hem de kardeşlerine yönelik sorumlulukları bir arada üstlendiğini göstermektedir. Jurkovic’in (1997) vurguladığı gibi, bir çocuk aile içinde ebeveyn rolünü benimsediğinde genellikle küçük kardeşlerin bakımını da üstlenir; böylece ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşme birbirini besleyen süreçler haline gelir. Bu durum, ailenin işlevselliğinde

ciddi bir boşluk oluştuğunda çocuğun hem ebeveynine duygusal destek olma hem de kardeşlerine bakma görevlerini aynı anda üstlenmesiyle açıklanabilir. Sonuç olarak, araştırmadaki bulgu, çocukların aile içinde yetişkin rolüne geçişinin çok boyutlu olduğunu ve farklı ebeveynleşme türlerinin sıklıkla bir arada ortaya çıktığını ortaya koymaktadır.

Araştırmada çocukların algıladıkları yarar düzeyinin hem ebeveyn odaklı hem de kardeş odaklı ebeveynleşme ile orta düzeyde pozitif ilişki göstermesi, ebeveynleşme deneyiminin bazı olumlu yönlerinin de olabileceğini düşündürmektedir. Alan yazınında, ebeveynleşmenin sadece olumsuz sonuçlar doğurmadığı, bazı gençlerin erken yaşta üstlendikleri sorumluluklardan kişisel kazanımlar elde edebildikleri belirtilmiştir. Örneğin, ebeveynleşme yaşamış ergen ve genç yetişkinlerin akranlarına göre daha yüksek empati ve olgunluk geliştirebildiklerini bildiren çalışmalar mevcuttur (Van Der Mijl ve Vingerhoets, 2017; Boumans ve Dorant, 2018). Hooper vd. (2008) da çocukken ailede bakım verici rolü üstlenmiş bireylerin ilerleyen yıllarda akranlarına kıyasla daha güçlü bir psikolojik dayanıklılık (rezilyans) ve kişisel büyüme hissi bildirdiklerini bulmuşlardır. Dolayısıyla, ebeveyn rolünü üstlenmek zorunda kalan çocukların, bu deneyimin bazı yönlerini kendi gelişimleri için yararlı görmeleri anlaşılabilir bir durumdur. Çocuk, ailesine katkı sağladığını düşünerek sorumluluklarını anlamlandırmaya çalışabilir ve bu da onun algıladığı yarar duygusunu yükseltebilir. Nitekim ebeveynleşme deneyiminde “fedakarlıkta bulunarak aileme yardımcı oldum” veya “küçük yaşta olgunlaşarak beceriler kazandım” şeklinde algılanan yararlar, çocuğun yaşadığı rol karmaşasını anlamlandırıp başa çıkmasını kolaylaştırabilir. Öte yandan, alan yazınında algılanan yararın her durumda yüksek olmayabileceğine dair bulgular da vardır. Örneğin, özel gereksinimli kardeşi olan gençlerle yapılan bir çalışmada, aşırı kardeş odaklı ebeveynleşme yükü yaşayanların daha az fayda algıladığı rapor edilmiştir (Levante vd., 2023). Bu tür bulgular, ebeveynleşme davranışının yararının, sorumluluğun düzeyi ve bağlamına göre değişebileceğini göstermektedir. Yine de bu araştırmadaki sonuç, pek çok çocuğun üstlendikleri yetişkin rolünden en azından kısmen olumlu anlamlar çıkarabildiğine işaret etmektedir. Sonuç olarak, ebeveynleşme ile algılanan yarar arasındaki pozitif ilişki, çocukların zorunlu sorumluluklarını kendi gelişimleri açısından anlamlandırıp bir uyum mekanizması geliştirebildiklerini göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, umut düzeyinin ne ebeveyn odaklı veya kardeş odaklı ebeveynleşme ile ne de algıladıkları yarar ile anlamlı bir ilişki sunmamasıdır. Bu sonuç, ebeveynleşmenin daha çok olumsuz psikolojik belirtilerle bağlantılı olup pozitif kişilik özellikleriyle belirgin bir korelasyon göstermediğini belirten önceki çalışmalarla tutarlıdır. Örneğin, Polonyalı ergenlerle yapılan bir araştırmada, yoğun ebeveynleşme yaşayan gençlerin daha fazla öfke ve depresif duygu bildirdikleri, ancak olumlu duygulanım düzeylerinde anlamlı bir değişiklik olmadığı görülmüştür (Żarczyńska-Hyla vd., 2019). Benzer şekilde, umut kavramı alan yazınında bireylerin geleceğe yönelik hedef belirleme motivasyonu ve o hedeflere ulaşma becerisini içeren görel olarak istikrarlı bir kişilik niteliği olarak tanımlanmaktadır (Snyder, 2002). Snyder'in kuramına göre umut, çocuklukta temelleri atılan ve orta çocukluk dönemine gelindiğinde nispeten kararlı hale gelen bir düşünce yapısıdır. Bu bağlamda, bir çocuğun ailesinde rol değişimi yaşaması, onun genel umut düzeyini doğrudan sarsmayabilir; çünkü umut duygusu sadece aile içindeki deneyimlerden değil, aynı zamanda çocuğun bireysel mizaç özellikleri, akran ve okul deneyimleri, baş etme becerileri ve sosyal destek sistemleri gibi birçok kaynaktan etkilenir. Nitekim bazı araştırmacılar, umut düzeyinin özellikle ciddi stres altında daha belirgin hale geldiğini ve istikrarlı bir içsel güç olarak işlediğini öne sürmüştür (Snyder, 1994; Valle vd., 2006). Bu bilgiler ışığında, ebeveynleşme deneyiminin çocukların umut düzeyine anlamlı bir etkide bulunmaması mantıklı görünmektedir. Ebeveynleşen çocuklar, aile içindeki zorluklara rağmen geleceğe dair umutlarını korumak için farklı destek sistemlerine yönelebilir veya kendi içsel dayanıklılıklarını kullanabilirler. Sonuç olarak, bu bulgu umut duygusunun, ebeveynleşmenin getirdiği stresten göreceli olarak bağımsız kalabildiğini ve çocukların geleceğe yönelik iyimserliklerinin aile içi rol değişiminden etkilenmeden sürebileceğini göstermektedir. Bu durum, umudun çocuklar için daha köklü ve çevresel değişimlere dirençli bir psikolojik kaynak olabileceği fikriyle de tutarlıdır.

5.1.2.2 Yordayıcı İlişki Analizleri

Araştırmada analizler sonrasında elde edilen ilk bulgu, ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşmenin çocukların duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeylerini anlamlı şekilde yordamadığı, buna karşın algılanan yararın duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyi

için önemli bir yordayıcı olduğunu göstermektedir. Alan yazında bu sonuçları destekleyen bilgilerin yanı sıra reddeden bilgilerde bulunmaktadır. Birçok araştırma, çocuklukta aşırı ebeveyn rolü üstlenmenin depresyon, anksiyete ve düşük benlik saygısı gibi olumsuz sonuçlarla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Earley ve Cushway, 2002; Hooper vd., 2011). Bu çalışmalar ebeveynleşmenin çocukların iyi oluşunu zedeleyebileceğini öne sürerek mevcut bulgumuzla çelişmektedir. Ancak, diğer çalışmalar ebeveynleşmenin etkisinin tek yönlü olmadığını vurgulamaktadır. Örneğin, Köyden ve Uluç (2018) ergenlerde ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşme düzeyleri yükseldikçe psikolojik problemlerinin arttığını, buna karşılık ebeveynleşme deneyiminden algılanan yararın artmasının psikolojik problemleri azalttığını saptamıştır. Benzer şekilde, Hooper vd. (2012) aile içinde üstlenilen yetişkin sorumluluklarının genel olarak iyi oluşla ters yönde ilişkiye sahip olduğunu ancak çocuğun üstlendiği rolden kazandığı kişisel yarar duygusunun yaşam doyumu gibi iyi oluş göstergeleriyle olumlu ilişkiler taşıdığını belirtmektedir. Nitekim bazı araştırmalarda ebeveynleşme davranışının çocuğun olgunlaşmasını hızlandırdığı, özellikle uygun düzeyde sorumluluk verilmesi halinde öz yeterlik ve empati gibi olumlu kazanımlar getirebildiği gösterilmiştir (Jurkovic, 1997; Kuperminc vd., 2009). Araştırmamızda ebeveynleşme düzeylerinin tek başına iyi oluşu etkilememesi, çocukların aile içi rollerini nasıl algıladıklarına bağlı olabileceğini düşündürmektedir. Ebeveyn rolünü üstlenen çocuk, eğer bu durumun kendisine kazandırdıkları olduğuna inanıyorsa, örneğin aileye destek olmanın kendini güçlü hissettirdiği ya da becerilerini arttırdığı inancı duygusal iyi oluşunu koruyabilmektedir. Algılanan yarar değişkeninin modelde tek anlamlı yordayıcı olması, duygusal ve psikolojik iyi oluş üzerindeki belirleyici faktörün ebeveynleşmenin varlığı değil, gencin bu deneyime atfettiği anlam ve kazançlar olduğunu göstermektedir. Sorumluluklarının takdir edildiğini ve aileye fayda sağladığını hisseden çocukların psikolojik iyilik hâli daha yüksek olabilmektedir. Sonuç olarak, alan yazında vurgulanan “yük altında gelişen beceri” olgusu (Kuperminc vd., 2009) bulgularımızla örtüşmektedir; uygun koşullar altında ve kazanım duygusuyla yaşanan ebeveynleşme, çocuğun duygusal ve psikolojik iyi oluşunu olumsuz etkilemeyip tam tersine ona dayanıklılık kazandırabilmektedir.

Araştırmada ulaşılan ikinci bulgu hem kardeş odaklı hem de ebeveyn odaklı ebeveynleşmenin çocuklardaki umut düzeyini anlamlı biçimde yordamadığını, buna karşılık algılanan yarar değişkeninin umut üzerinde ancak sınırdan (zayıf) bir etki

gösterdiğini ortaya koymaktadır. Alan yazınında yoğun aile sorumluluğu üstlenmenin gençlerde tükenmişlik ve karamsarlığa yol açabileceği belirtilmiştir (Earley ve Cushway, 2002). Özellikle ebeveynleşmenin depresif duygudurumla ilişkili olduğu bulgusu (Hooper vd., 2011), umut düzeyini azaltabileceğine dair bir beklenti yaratmaktadır; zira ergenlerde depresyon, umudun en güçlü negatif yordayıcılarından biridir (Yarcheski ve Mahon, 2016). Ancak çalışmamızda ebeveynleşmenin umudu doğrudan etkilememesi, her ebeveynleşen çocuğun otomatik olarak umutsuzluğa kapılmadığını göstermektedir. Nitekim Camus'un (2021) yüksek lisans tezinde, ebeveyn kaybı yaşamış bireylerde ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşme ile umutsuzluk arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken, algılanan yarar düzeyinin umutsuzlukla anlamlı ve ters yönlü ilişki gösterdiği rapor edilmiştir. Bu bulgu, bizim çalışmamızdaki algılanan yararın umut üzerinde pozitif yönde (sınırdaki da olsa) etki etmesiyle paraleldir. Açıkça görüldüğü üzere aile içinde üstlenilen rollerin çocuk tarafından anlamlı ve yararlı bulunması, geleceğe dair umutlu bakışı kısmen destekleyebilmektedir. Öte yandan algılanan yararın etkisinin "sınırdaki" kalması, tek başına bu kazanç hissinin umudu güçlü biçimde besleyemediğine işaret etmektedir. Umut, alan yazınında gençler için çoğunlukla iyimser mizaç, pozitif duygular, sosyal destek ve baş etme becerileri gibi faktörlerle açıklanmaktadır (Yarcheski ve Mahon, 2016). Dolayısıyla, ebeveynleşme yaşayan bir çocuğun umut düzeyini belirleyen asıl etmen, muhtemelen onun sosyal çevresinden aldığı destek, geleceğe dair genel iyimserliği ve problem çözme becerileridir. Ebeveynleşme yükü ağır bile olsa, eğer çocuk aile dışından yeterli duygusal destek alıyor, kendi hedeflerine yönelik motivasyonunu koruyabiliyor ve bu rolü geçici veya gerekli bir fedakârlık olarak anlamlandırabiliyorsa umut duygusunu yitirmeyebilir. Sınırdaki anlamlı bulunan algılanan yarar etkisi de göstermektedir ki, çocuklar ailelerine yaptıkları katkıyı bir başarı ve gurur kaynağı olarak gördüklerinde geleceklerine dair daha olumlu beklentiler geliştirebilmektedir. Ancak bu etki tam güçlü olmadığı için, umut üzerinde belirleyici olanın daha geniş psikososyal kaynaklar olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, elde ettiğimiz bulgu alan yazınındaki farklı sonuçlarla uyumludur: Ebeveynleşme tek başına çocukların umut düzeyini düşüren veya artıran bir faktör değildir. Bu sürecin çocuk üzerindeki etkisi, onun bu rolü nasıl algıladığı (yük veya kazanç olarak görmesi) ve etrafındaki destek sistemlerinin gücüyle şekillenmektedir. Ebeveynleşmenin olumsuz yönleri iyi yönetilirse ve çocuk bu deneyimden kişisel büyüme çıkarımları yapabilirse, umut duygusu büyük ölçüde zarar görmeyebilir (Camus, 2021; Yarcheski ve Mahon, 2016).

Duygusal ve psikolojik iyi oluşu yordamak için hiyerarşik regresyon analizinde kurulan Model 1'de Araştırmamızda temel demografik değişkenlerin (yaş, cinsiyet, kardeş sayısı vb.) çocukların iyi oluş düzeyini belirlemede genel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Kardeşine bakım verme rolünün kız ve erkek çocuklar arasında benzer oranlarda görülebildiği, yani cinsiyetin bu tür aile sorumluluklarının etkisinde belirleyici olmayabileceği de vurgulanmıştır (Kale ve Siğirtmaç, 2021). Ancak baba kaybı gibi kritik ailevi durumlar, iyi oluş üzerinde belirgin bir etki yapmaktadır. Babası hayatta olmayan çocukların duygusal ve psikolojik iyi oluşunun daha düşük olması, bir ebeveynin kaybının ergenlik döneminde yaratabileceği derin stres ve yas tepkileriyle tutarlıdır. Özellikle ergenlik çağında ebeveyn kaybı yaşayan gençlerin daha yüksek oranda içe dönük sorunlar (ör. depresif belirtiler, düşük benlik saygısı) sergiledikleri bildirilmektedir (Stikkelbroek vd., 2016). Dolayısıyla, demografik değişkenlerin çoğu belirleyici olmamakla birlikte aile yapısını sarsan ebeveyn kaybı gibi olaylar çocukların iyi oluşunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Psikososyal değişkenler modele eklendiğinde (Model 2), ebeveynleşme türleri ve algılanan yararın önemli rol oynadığı görülmüştür. Bulgularımız, ebeveyn odaklı ebeveynleşme davranışlarının çocukların iyi oluşunu olumlu yönde etkilediğini, buna karşın kardeş odaklı ebeveynleşme davranışlarını olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Bu farklılaşmış etki, alan yazınında ebeveynleşmenin çift yönlü sonuçlarına dair tartışmalarla uyumludur. Araştırmalar, aile içinde makul düzeyde sorumluluk alan çocukların olgunluk, empati ve öz yeterlik duygularının gelişebileceğini, bunun da iyi oluşlarına olumlu yansiyabileceğini belirtmiştir (East, 2010; Jurkovic ve Casey, 2000; van der Mijl ve Vingerhoets, 2017). Nitekim van der Mijl ve Vingerhoets (2017), bazı gençlerde ebeveynleşme deneyiminin empati ve dayanıklılık gibi olumlu kazanımlarla ilişkili olduğunu bulmuştur. Öte yandan, birçok çalışma hem ebeveyn odaklı hem de kardeş odaklı ebeveynleşmenin genellikle çocukların psikolojik iyi oluşuyla olumsuz yönde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Borchet vd., 2021). Özellikle çocuk, üstlendiği sorumlulukları yük olarak algılayarsa, bu durum depresyon ve anksiyeteye yatkınlık gibi sorunlara zemin hazırlayabilmektedir (Hooper vd., 2011; Żarczyńska-Hyla vd., 2019). Araştırmamızda algılanan yarar değişkeninin sınırda anlamlı çıkması da bu açıdan dikkate değerdir: Kardeşinin özel gereksinimi nedeniyle kazanımlar elde ettiğine inanan veya durumdan olumlu bir anlam çıkaran çocukların, stres ve sıkıntıyı daha az yaşadığı diğer araştırmalarda rapor edilmiştir (Beffel ve Nuttall,

2020; Nuttall vd., 2018). Dolayısıyla, ebeveynleşmenin etkisi, çocuğun bu rolü nasıl yorumladığına bağlı olarak değişebilir; aile içindeki sorumluluklarını bir gelişim fırsatı olarak gören çocuklarda olumlu sonuçlar ortaya çıkabilirken, bunu adaletsiz bir yük olarak görenlerde olumsuz sonuçlar gözlenebilmektedir.

Psikososyal etkenlerin eklendiği ikinci modelde, yaş değişkeninin anlamlı hale gelerek yaş ilerledikçe iyi oluşun azaldığını göstermesi, ergenlik döneminin getirdiği gelişimsel zorluklarla açıklanabilir. Ergenliğin sonlarına doğru (örn. 17-18 yaş), kardeşin özel gereksinim durumuyla başa çıkmak daha karmaşık hale gelebilir veya genç, aile sorumluluklarını daha fazla üstlenerek kendi ihtiyaçlarını ertelemek durumunda kalabilir. Nitekim Türkiye’de özel gereksinimli kardeşe sahip çocuklarla yapılan bir çalışmada, büyük kardeşlere aile içinde daha fazla sorumluluk yüklendiği belirtilmiştir (Kale ve Sığirtmaç, 2021). Cebula vd. (2019), özel gereksinimli kardeşi olan ergenlerde yaş büyüdükçe kardeşe duyulan yakınlığın azaldığını, bunun da muhtemelen artan stres ve sorumluluk hissiyle ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan çelişen bulgular da mevcuttur. Örneğin Floyd vd. (2016), özel gereksinimli kardeşi olan daha büyük çocukların kardeş ilişkilerinde daha iyi uyum sergileyebildiğini, belki de zamanla duruma daha iyi uyum sağlamalarından ötürü olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmamızın bulguları, daha büyük yaş grubundaki kardeşlerin iyi oluşunun daha düşük olması yönündedir ve bu durum, ergenlik döneminde artan akademik ve sosyal baskıların yanı sıra aile içindeki bakım rolünün getirdiği yıpranmayla ilişkili olabilir. Ayrıca, ilk modelde de gözlemlendiği gibi baba kaybı veya belirsiz aile yapısı faktörü, ikinci modelde de iyi oluşu olumsuz etkilemeye devam etmiştir. Bu süreğen etki, ebeveyn kaybının uzun vadede çocukların psikolojik uyumunu zedeleyebileceğini gösteren bulgularla tutarlılık içindedir (Høeg vd., 2017; Stikkelbroek vd., 2016). Ebeveyni yitiren ergenlerin yalnızlık, güvensizlik ve gelecek kaygısı yaşayarak genel iyilik hallerinde düşüş gözlenmesi olasıdır; dolayısıyla ailedeki bu tür yapısal eksikliklerin etkisi, diğer değişkenler denetlense bile önemini korumaktadır.

Araştırmamızda özel gereksinimli kardeşin yetersizlik türü de incelenmiş; özellikle görme yetersizliği olan bir kardeşe sahip olmanın çocuğun duygusal iyi oluşunu olumsuz etkilediği görülmüştür. Görme yetersizliği, kardeşler arası iletişimi ve ortak faaliyetleri kısıtlayabildiği için, bu durumdaki çocukların daha fazla duygusal yük taşıdığı düşünülebilir. Alan yazınında duygusal veya fiziksel özel gereksinimi olan çocukların

kardeşlerinin, yetersizlikten kaynaklanan teknik iletişim zorlukları ve günlük yaşam kısıtlamaları nedeniyle stres yaşayabildiği belirtilmiştir (Veldhorst vd., 2023). Örneğin, görme yetersizliği aile içinde ek bakım gereksinimleri doğurabilir ve kardeş, güvenlik ve rehberlik konularında sürekli bir kaygı yaşayabilir. Bununla birlikte, üçüncü modele umut değişkeni eklendiğinde görme yetersizliği değişkeninin etkisinin ortadan kalkması dikkat çekicidir. Bu bulgu, umut düzeyinin olumsuz engel koşullarını telafi edici güçlü bir kaynak olabileceğini düşündürmektedir. Gerçekten de özel gereksinimli kardeşi olan gençler üzerine yapılan bir derlemede, yetersizliğin tedavi edilebilir olmamasının yarattığı çaresizlik duygusunun kardeşlerin umutlarını kırabileceği, buna karşın umutlu bir bakış açısının bu duruma uyumu artırabileceği vurgulanmıştır (Veldhorst vd., 2023). Umut düzeyi yüksek olan çocukların, kardeşlerinin özel gereksiniminden kaynaklanan güçlükleri daha iyimser bir bakış açısıyla yönetebildiği ve geleceğe dair pozitif beklentilerini koruyarak duygusal iyi oluşlarını sürdürebildiği öne sürülebilir. Dolayısıyla, görme yetersizliği bir kardeşle yaşamın getirdiği olumsuzluklar, eğer çocuk yüksek umut duygusuna sahipse, iyi oluş üzerinde olumsuz bir etki bırakmayabilir. Bu durum, umut gibi içsel psikolojik dayanıklılık kaynaklarının, zor aile koşullarındaki çocuklar için ne denli kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

Üçüncü modelde çocukların umut düzeyi, duygusal ve psikolojik iyi oluşun en güçlü yordayıcısı olarak bulunmuştur. Umudun bu belirleyici rolü, pozitif psikoloji alanındaki bulgularla tamamen örtüşmektedir. Gerek Türkiye’de gerek farklı kültürlerde yapılan sayısız çalışma, yüksek düzeyde umuda sahip ergenlerin hayata daha bağlı, daha az depresif ve daha yüksek yaşam memnuniyetine sahip olduklarını göstermiştir (Marques vd., 2017; Snyder, 2002). Örneğin, ABD’de 11.000’den fazla gencin incelendiği boylamsal bir çalışmada, ergenlik döneminde geleceğe yönelik umudu yüksek olan bireylerin 12 yıl sonra daha az depresif belirti ve daha yüksek mutluluk düzeyi sergiledikleri saptanmıştır (Long vd., 2024). Benzer biçimde, Güney Afrika ve Gana gibi farklı toplumlarda yürütülen araştırmalar da umutlu olmanın, gençlerin psikolojik sağlamlığını evrensel olarak desteklediğini ortaya koymuştur (Bowers ve Bowers, 2023; Wilson ve Somhlaba, 2016). Hatta, zorlu yaşam koşullarında bile umutlu gençlerin ruh sağlığının daha iyi olduğu; örneğin şiddet ve yoksulluk içindeki ortamlarda bile umudun, maruz kalınan olumsuzluklardan daha güçlü bir belirleyici olabildiği rapor edilmiştir (Bowers ve Bowers, 2023). Bu açıdan bakıldığında, umut taşıyan çocukların problem çözme becerileri, geleceğe dair plan yapma motivasyonları ve iyimser bakışları geliştiği

için duygusal iyi oluşlarının yüksek olması beklenen bir durumdur. Nitekim umudun, olumlu gençlik gelişimiyle yakından ilişkili “temel bir güç” olduğu ve ergenlerin stresle başa çıkmasında kilit bir koruyucu faktör işlevi gördüğü alan yazınında geniş ölçüde kabul görmüştür (Marques ve Lopez, 2011; Lagger vd., 2018). Araştırma bulgularımız da umut düzeyinin, demografik ve psikososyal tüm değişkenleri geride bırakarak, iyi oluşu en güçlü biçimde açıklaması bakımından alan yazını desteklemektedir.

Üçüncü modelde ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşme değişkenlerinin anlamlılıklarını yitirmesi, ebeveynleşmenin çocukların iyi oluşunu doğrudan değil, umut gibi aracılık eden faktörler yoluyla etkileyebileceğine işaret etmektedir. Başka bir deyişle, kardeşine veya ailesine bakmak zorunda kalan bir çocuk, bu deneyimi sonucunda umut gibi psikolojik bir kaynak geliştirmişse, ebeveynleşmenin olası olumsuz etkileri tamponlanmakta veya telafi edilmektedir. Nitekim bazı araştırmalar, ebeveynleşmenin etkilerinin tek başına incelendiğinde psikolojik sıkıntı ile ilişkili olsa da araya giren koruyucu etkenler sayesinde bu ilişkinin zayıfladığını göstermiştir. Örneğin, Eşkisü (2021) yaptığı bir çalışmada ebeveynleşme deneyiminin üniversite öğrencilerinde psikolojik iyi oluşu doğrudan düşürdüğü, ancak proaktif kişilik gibi koruyucu bir özellik aracılığıyla dolaylı olarak olumlu sonuçlar da doğurabildiğini bildirmiştir. Yıldız ve Eşkisü (2021), aile içinde erken yaşta sorumluluk alan gençlerin, eğer girişken ve çözüm odaklı bir mizaca sahiplerse, bu deneyimden kaynaklanan olumsuz etkileri bertaraf edip hatta psikolojik dayanıklılık kazanabildiklerini vurgulamıştır. Benzer biçimde, Hooper vd. (2012) aile içinde ebeveyn rolünü üstlenme üzerine yaptıkları bir çalışmada, çocukların olumlu başa çıkma stratejileri geliştirmesi halinde ebeveynleşmenin dengeleyici etkilerinin olabileceği bildirilmiştir. Elde ettiğimiz sonuçlarda umut düzeyinin hesaba katılmasıyla ebeveynleşme değişkenlerinin etkisinin ortadan kalktığını göstererek, bu olguyu desteklemektedir. Bu durum, aile içinde ebeveynleşme yaşayan çocukların iyi oluşunun büyük ölçüde çocuğun geliştirdiği umut, anlam ve baş etme mekanizmalarına bağlı olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla, ebeveynleşmenin çocuk üzerindeki etkisini değerlendirirken aracı süreçleri göz önünde bulundurmak gerekir; çocuklar için umut aşılama müdahaleleri veya sosyal destek mekanizmaları, ebeveynleşmenin potansiyel zararlarını azaltarak iyi oluşu koruyabilir. (Jankowski vd., 2013).

Son modelde dikkate değer bir diğer bulgu, işitme yetersizliği ve ortopedik yetersizlik gibi fiziksel yetersizliği kardeşlere sahip olmanın, çocukların iyi oluşunu olumlu yönde yordamasıdır. Bu sonuç, yetersizlik türünün kardeş deneyimini çeşitlendirdiğini gösteren alan yazınıyla uyumludur. Araştırmalar, özellikle otizm gibi nörogelişimsel bozuklukları olan kardeşlerin genellikle daha fazla davranışsal sorun ve stresle karşılaştığını, bu nedenle bu kardeşlerin iyi oluş düzeylerinin düşebildiğini ortaya koymuştur (Koukouriki ve Soulis, 2020). Bunun tersine, sadece işitme veya ortopedik gibi fiziksel bir yetersizliği olan kardeşlerin durumunda, aile içi uyum ve dayanışmanın yüksek olabildiği ve tipik gelişim gösteren kardeşin bazı açılardan olumlu deneyimler yaşayabildiği bildirilmektedir. Örneğin bir çalışmada, işitme veya ortopedik yetersizliği olan çocuğa sahip ailelerde kardeşlerin güçlü bir aile dayanışması geliştirebildiği, birlikte engeli aşma çabalarının aileyi kenetleyebildiği vurgulanmıştır (Veldhorst vd., 2023). Nitekim özel gereksinimli kardeşiyle ortak bir mücadele duygusu yaşayan çocukların, empati, sabır ve yardımseverlik gibi değerleri benimsedikleri ve bu sayede kişisel gelişim kazandıkları pek çok nitel çalışmada ortaya konmuştur. Correia ve Seabra-Santos'un (2022) Portekiz'de yürüttüğü çalışmada, kardeşler engelli bir bireyle büyümenin kendilerine hoşgörü, anlayış ve güç kazandırdığını ifade etmişlerdir. İşitme yetersizliği olan kardeşlerle büyüyen çocuklar da iletişim engellerini aşmak için erken yaşta olgunlaşma ve sorumluluk alma davranışları geliştirebilir; örneğin kardeşine işaret dilini öğretme veya onun sosyal hayata katılımını destekleme rolünü üstlenmeleri, onlara anlamlı bir katkı duygusu verebilir. Ortopedik yetersizlik durumunda ise kardeşler, fiziksel engelin yarattığı kısıtları birlikte aşma (örneğin tekerlekli sandalye ile aktiviteler yapma, ortak hobiler geliştirme, uyarlamalar getirme) deneyimi yaşayarak hem kardeşleriyle bağlarını güçlendirebilir hem de hayata daha geniş bir perspektifle bakmayı öğrenebilirler. Bu tür olumlu aile dinamikleri, olağan gelişim gösteren kardeşin öznel iyi oluşunu destekleyebilir. Elbette ki her durumda pozitif deneyimler söz konusu olmayabilir; ancak bulgularımız, fiziksel yetersizliği olan bir kardeşe sahip olmanın her zaman bir dezavantaj olmadığını, aksine birçok durumda çocukların bu deneyimden güçlenerek çıkabildiklerini göstermektedir. Bu sonuç, alan yazınında Down sendromlu veya fiziksel yetersizliği olan kardeşlere sahip çocukların genellikle daha olumlu aile deneyimleri bildirdiklerine dair gözlemlerle de tutarlıdır (Cuskelly, 2016; Meyer ve Vadasy, 2008). Sonuç olarak, engel türüne bağlı farklılıklar kardeşlerin uyumunda belirleyici olabilmekte; zihinsel/davranışsal zorluklar içeren engeller kardeş üzerinde daha fazla

stres yaratırken, işitme ya da ortopedik engel gibi durumlar uygun destek ve aile dayanışmasıyla birlikte yönetildiğinde, kardeşin kişisel gelişimine katkı sağlayarak iyi oluşunu artırabilmektedir.

5.2 SONUÇ

İncelenen veriler doğrultusunda, özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların ebeveynleşme davranışları ile umut ve duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkiler çok boyutlu bir yapıya işaret etmektedir. Araştırmada ebeveyn odaklı ebeveynleşmenin yaş ilerledikçe arttığı görülmektedir. Ergenlik dönemindeki çocukların, aile içindeki sorumlulukları daha fazla üstlendikleri anlaşılmaktadır. Çocukların yaşlarına göre umut düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmaması, umut duygusunun daha istikrarlı bir yapıya sahip olduğunu düşündürmektedir. Sorumluluk düzeyinin yaşla değişmesine karşın, geleceğe yönelik beklentilerin görece sabit kalması dikkat çekmektedir.

Cinsiyet değişkenine göre yapılan analizlerde, kız çocuklarının erkek çocuklara göre daha fazla kardeş odaklı ebeveynleşme davranışı gösterdiği ortaya konmaktadır. Bu farklılık, toplumsal cinsiyet rollerinin erken yaşlardan itibaren çocukların bakım davranışlarını şekillendirdiğini düşündürmektedir. Erkek ve kız çocukları arasında umut ve duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyleri bakımından belirgin bir fark bulunmaması ise, duygusal ve psikolojik iyi oluşun cinsiyetten bağımsız şekilde gelişebileceğini işaret etmektedir. Kardeşlere yönelik sorumluluk yükleniminin özellikle kız çocuklarında daha belirgin olması, sosyal beklentilerle ilişkili bir durum olarak değerlendirilmektedir. Aile içinde bakım rollerinin cinsiyete göre farklılaşmasının, uzun vadeli psikososyal etkiler yaratabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Anne ve baba durumları incelendiğinde, özellikle annenin hayatta olmamasının çocukların umut düzeyleri üzerinde olumsuz etkiler yarattığı anlaşılmaktadır. Anne kaybı yaşayan çocukların umut düzeylerinin belirgin şekilde düştüğü görülmektedir. Baba durumunda ise kardeş odaklı ebeveynleşme davranışlarında bazı farklılıklar saptanmış, ancak umut ve duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeylerinde anlamlı bir değişiklik bulunmamıştır. Bu sonuçlar, annenin duygusal destek sağlayıcı rolünün, çocukların psikolojik dayanıklılığı üzerinde daha belirleyici olduğunu düşündürmektedir. Aile

yapısındaki değişimlerin çocukların duygusal kaynaklarına olan etkisi, özellikle annelik rolü üzerinden daha net gözlemlenmektedir.

Anne ve babanın çalışma durumlarının, çocukların umut, duygusal ve psikolojik iyi oluş ve ebeveynleşme davranışları üzerinde doğrudan belirleyici olmadığı anlaşılmaktadır. Annenin çalışıyor olması ya da çalışmıyor olması, çocukların psikososyal çıktılarında anlamlı bir farklılık yaratmamaktadır. Babanın çalışmıyor olması durumunda ise çocukların ebeveyn odaklı sorumlulukları bir miktar artmaktadır. Bu bulgu, ekonomik veya yapısal zorlukların, çocukların aile içindeki rollerini doğrudan etkileyebileceğini göstermektedir. Çalışma durumlarının duygusal ve psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisinin ise dolaylı faktörler aracılığıyla belirdiği anlaşılmaktadır.

Kardeş sayısı değişkeni açısından yapılan analizlerde, umut, duygusal ve psikolojik iyi oluş ve ebeveynleşme davranışlarında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Ailedeki kardeş sayısının artması ya da azalması, çocukların psikolojik dayanıklılığı veya üstlendikleri roller üzerinde doğrudan bir etki yaratmamaktadır. Doğum sırasına göre yapılan değerlendirmelerde ise, ilk çocukların daha yüksek ebeveynleşme davranışı sergilediği ve algılanan yarar düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu, doğum sırasının çocuklar üzerindeki sosyal beklentiler ve aile içi rol dağılımı üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Ailede ilk doğan çocukların üzerindeki sorumluluk yükünün, psikososyal deneyimlerini şekillendirdiği düşünülmektedir.

Kardeşin yaş sırasına bağlı olarak, büyük kardeşlerin umut düzeylerinin küçük kardeşlere kıyasla daha yüksek olduğu ortaya konmaktadır. Küçük kardeşlerin daha fazla ebeveynleşme davranışı sergilemeleri ise dikkat çekmektedir. Bu durum, küçük kardeşlerin ailede hem bakım hem de sorumluluk rolleri üstlenmeleri ile ilişkilendirilmektedir. Büyük kardeşlerin ise daha bağımsız roller üstlendikleri ve umut düzeylerinde daha güçlü bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Aile yapısında yaş sırasının çocukların psikososyal sorumluluk algıları üzerinde etkili olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır.

Kardeşin özel gereksinim türüne göre umut düzeylerinde farklılıklar gözlenmektedir. Duygusal ve davranışsal bozukluklara sahip kardeşlerin olduğu gruplarda umut düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Fiziksel yetersizliklere sahip kardeşlerin olduğu gruplarda ise umut düzeylerinin daha düşük olduğu belirlenmektedir.

Bu sonuç, çocukların kardeşlerinin ihtiyaç türüne göre farklı psikolojik tepkiler geliştirdiğini göstermektedir. Özellikle duygusal destek ihtiyacının ön planda olduğu durumlarda, çocukların koruyucu roller üstlenerek umut düzeylerini daha yüksek tutabildikleri anlaşılmaktadır.

Araştırmada değişkenler arasındaki korelasyonlar incelendiğinde, ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşmenin algılanan yararlarla pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu sonuç, çocukların üstlendikleri rollerin aile içindeki destek algısını artırabileceğini göstermektedir. Umut düzeyi ile duygusal ve psikolojik iyi oluş arasındaki güçlü ilişki ise duygusal ve psikolojik iyi oluşun temel belirleyicilerinden birinin geleceğe yönelik olumlu beklentiler olduğunu ortaya koymaktadır. Ebeveynleşme davranışlarının doğrudan duygusal ve psikolojik iyi oluşla anlamlı ilişki göstermemesi, sosyal destek algısının daha kritik bir rol üstlendiğini düşündürmektedir. Aile içi duygusal ortamın çocukların duygusal ve psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkisinin daha önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Yordayıcı analizlerde, ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşmenin duygusal ve psikolojik iyi oluşu ve umudu anlamlı düzeyde yordamadığı görülmektedir. Algılanan yararın ise duygusal ve psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi bulunduğu belirlenmektedir. Bu bulgu destek algısının, duygusal ve psikolojik iyi oluş üzerinde daha güçlü bir etki yarattığını göstermektedir. Ebeveynleşme gibi rol üstlenmelerin ancak destek algısı ile bütünleştiğinde olumlu psikososyal sonuçlar doğurabileceği anlaşılmaktadır. Çocukların kendilerini değerli ve desteklenmiş hissetmelerinin, umut ve duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyleri üzerinde belirleyici bir güç oluşturduğu görülmektedir.

5.3 ÖNERİLER

Araştırmamızda ebeveynleşme davranışlarının yaşla artarken umut düzeyinin yaşa bağlı değişiklik göstermediği görülmüştür. Bu nedenle, gelecek araştırmalarda 11–18 yaş aralığının dışındaki hem daha küçük hem de daha büyük yaş grupları incelenebilir. Ayrıca ergenlik öncesi çocuklar ve genç erişkinlerin deneyimleri karşılaştırılarak yaş dönemlerine göre umut düzeyinin nasıl değiştiği incelenebilir. Boylamsal tasarımlar

kullanılarak aynı katılımcıların zaman içindeki değişimi takip edilebilir; bu sayede hem ebeveynleşme davranışlarının hem de umut düzeyinin gelişimsel süreçler içindeki değişimi dikkatle değerlendirilebilir. Ayrıca biyolojik yaşın yanı sıra olgunlaşma düzeyi veya ergenlik aşaması gibi ek gelişimsel ölçütler eklenerek analizler zenginleştirilebilir.

Kız çocuklarının kardeş odaklı ebeveynleşme davranışını daha yüksek algılaması toplumsal cinsiyet rollerinin etkisine işaret etmektedir. Gelecekteki çalışmalarda kız ve erkek çocukların bakım rolüne yönelik tutumlarını etkileyen toplumsal ve kültürel beklentiler ayrıntılı olarak incelenebilir. Örneğin ebeveynlerin cinsiyete göre bakım yükümlülüklerini nasıl algıladığı ve bu beklentilerin çocukların kardeşlerine karşı hissettikleri sorumluluğa etkisi araştırılabilir. Farklı kültürel ortamlarda benzer çalışmalara yer verilerek cinsiyete bağlı bulguların kültüre özgü mi yoksa evrensel mi olduğu araştırılabilir. Böylece aile içi cinsiyet dinamiklerinin kardeş odaklı ebeveynleşmeyi nasıl şekillendirdiği daha iyi anlaşılacaktır.

Araştırmada, anne kaybı yaşayan çocuklarda umut düzeyinin düşerken, baba kaybı durumunda aynı etkinin görülmediği ortaya konmuştur. Bu farkın arkasındaki nedenleri anlamak için gelecekteki araştırmalarda ebeveyn kaybının türü (ölüm, boşanma gibi) ve anne-babayla kurulan duygusal yakınlığın etkisi ayrıntılı biçimde ele alınabilir. Örneğin çocuğun anne ve babasıyla bağlanma düzeyi ilgili ölçekler ile ölçülerek anne yokluğunda ortaya çıkan davranışları gözlenebilir. Ayrıca, ebeveyn kaybı yaşayan çocukların aile içi ve dışı destek sistemleri (akraba desteği, bakım veren rolündeki değişiklikler) ve dayanıklılık stratejileri incelenerek umut düzeyi üzerindeki engelleyici veya artırıcı faktörler değerlendirilebilir. Bu yaklaşımlar, anne ve babanın çocuk üzerindeki farklı işlev ve katkılarına ilişkin anlayışımızı geliştirerek ebeveyn kaybının umut üzerindeki etkisini yorumlamamızı kolaylaştıracaktır.

Doğum sırasının ebeveynleşme davranışları ve algılanan yarar üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu bulgu ışığında, gelecekteki araştırmalarda sadece doğum sırasına değil, ailedeki toplam çocuk sayısı ve kardeşler arasındaki ilişki dinamiklerine de odaklanmak yararlı olur. Örneğin çok çocuklu ailelerde ilk, ortanca ve en küçük çocuğun sorumlulukları ile algıladıkları yararın farklılığı karşılaştırılabilir. Doğum sırasının aile içi kaynak dağılımı, ebeveynlerin ayırdığı zaman ve ilgi ile ilişkisi de incelenebilir. Bu şekilde, doğum sırasının sağladığı avantaj veya dezavantajların ve aile içi etkileşimlerin

çocukların ebeveynleşme deneyimine nasıl yansıdığı daha ayrıntılı biçimde aydınlatılabilir.

Kardeşin engel türünün umut düzeyini etkilediği (davranışsal bozukluğa sahip kardeşlerde umut yüksek, ortopedik engeli olanlarda düşük bulunması) sonucuna dayanarak, engel kategorileri daha kapsamlı ele alınabilir. Gelecekteki çalışmalarda zihinsel, işitsel, görsel veya gelişimsel engeller gibi farklı engel türleri ve engel şiddeti incelenebilir. Ayrıca her engel türündeki kardeşlerin aile içindeki deneyimlerini etkileyebilecek toplumsal tutum, erişilen hizmetler veya destek ağları gibi kültürel ve sosyo-demografik faktörler de araştırmaya eklenebilir. Örneğin farklı engel türleri arasındaki güvenlik, sosyal kabul veya rehabilitasyon imkânlarındaki farklılıkların umut düzeyi üzerindeki rolü karşılaştırılabilir. Derinlemesine görüşmeler gibi nitel yöntemler kullanılarak engelli kardeşi olan çocukların algıları ve beklentileri irdelenebilir; böylece engel türüne göre umut düzeyini şekillendiren psikososyal dinamikler daha iyi anlaşılabilir.

Umut düzeyinin duygusal ve psikolojik iyi oluşun güçlü bir yordayıcısı olduğu bulgusu, bu değişkenler arasındaki ilişkiyi derinlemesine incelemeyi gerektirmektedir. Gelecek çalışmalarda umut ile birlikte iyimserlik, özyeterlilik ya da başa çıkma becerileri gibi benzer psikolojik değişkenler de ölçülerek aralarındaki etkileşimsel mekanizmalar açığa çıkarılabilir. Ayrıca umut düzeyini artırmaya yönelik müdahalelerin (örneğin psikolojik danışma programları veya beceri geliştirme eğitimleri) duygusal iyi oluş üzerindeki etkileri deneysel tasarımlarla sınanabilir. Uzun periyotlarla yapılacak takipler ile zaman içinde umut düzeyindeki değişimin iyilik haline yansımaları izlenebilir. Bu tür yaklaşımlar, umudun iyi oluş üzerindeki nedensel rolünü ve hangi koşullarda destekleyici olduğunu ortaya koyacaktır.

Araştırma örneklemini Türkiye’de sınırlı bir öğrenci grubunu kapsadığından, sonuçların farklı sosyal ve kültürel bağlamlarda genellenebilirliği test edilmelidir. Gelecekteki araştırmalarda farklı bölge veya ülke örnekleriyle karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir; böylece kültürel altyapıdaki benzerlik ve farklılıklar aydınlatılabilir. Ailelerin sosyoekonomik durumu, ebeveynlerin eğitim düzeyi ve kentsel/kırsal gibi yeni demografik değişkenler eklenerek veriler farklı sosyal gruplar arasında karşılaştırılabilir. Kullanılan ölçeklerin geçerliliğini artırmak için kültüre duyarlı yeni ölçme araçları

geliştirilmesi veya mevcut araçların çeviri ve güvenilirlik analizleri yapılması yararlı olacaktır. Ayrıca nitel yöntemler (örneğin derinlemesine mülakat ve odak grup görüşmeleri) eklenerek aile içi deneyimler hakkında daha zengin veri toplanabilir; bu sayede farklı toplumsal koşullarda ebeveynleşme, umut ve iyi oluş ilişkileri daha kapsamlı bir şekilde incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Akın, A., Yılmaz, S., Özen, Y., Raba, S., & Özhan, Y. (2016). Stirling çocuklar için duygusal ve psikolojik iyi oluş ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği. V. Sakarya'da Eğitim Araştırmaları Kongresi, 74.
- Akın, A. (2008). Psikolojik iyi oluş: Kuramsal temelleri ve ölçülmesi. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 32(1), 105-122.
- Akın, A., & Çitemel, N. (2012). Öznel iyi oluş: Kuramsal temelleri ve ölçülmesi. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 32(1), 105-122.
- Akün, E. (2017). Çocukluktaki ebeveynleşme yaşantılarının özellikleri ve birey üzerindeki etkileri. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(10), 219-246.
- Aldridge, J., & Becker, S. (1993). Punishing children for caring: the hidden cost of young carers. *Children & society*, 7(4), 376-387.
- Amerikan Körler Vakfı (AKV). (2019). Görme Kaybı: Tanımlar ve Tanılar.
- Arıkan-Çolak, B. (2019). Ebeveynleşme ile depresyon, kaygı, stres arasındaki ilişkide ebeveynleşmeden algılanan yararın rolü [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]
- Arslan, G., & Yıldırım, M. (2019). Aile işlevlerinin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi: Türk üniversite öğrencileri örneği. *Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 39(2), 198-213.
- Ayrıza, Y., ve Izzaty, R. E. (2023). No differences of adolescents' hope in terms of developmental phases and gender. *Humaniora*, 14(2), 105-111. <https://doi.org/10.21512/humaniora.v14i2.8510>
- Atik, G., & Kemer, G. (2009). Çocuklarda Umut Ölçeği'nin psikometrik özellikleri: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İlköğretim Online*, 8(2), 379-390.
- Başaran M., Erol M., ve Yılmaz D. (2020). Öğrencilerinin psikolojik sağlamlıkları ile duygusal ve psikolojik iyi oluşlukları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*: 290-303.

- Becvar, J. R., & Becvar, S. D. (1982). *Systems Theory and Family Therapy*.
- Beffel, J. H., & Nuttall, A. K. (2020). Influences of parentification and benefit finding on prosocial behavior among typically developing siblings of individuals with autism spectrum disorder. *Research in Developmental Disabilities, 104*, 103694.
- Belmont, L., & MAROLLA, F. A. (1974). Birth order, family size, and intelligence. *Obstetrical & Gynecological Survey, 29*(6), 409.
- Borchet, J., Lewandowska-Walter, A., Połomski, P., Peplińska, A., & Hooper, L. M. (2021). The relations among types of parentification, school achievement, and quality of life in early adolescence: An exploratory study. *Frontiers in Psychology, 12*, 635171. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.635171>
- Boszormenyi-Nagy, I., & Spark, G. M. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy*. HarperCollins Publishers.
- Boumans, N. P. G., & Dorant, E. (2018). A cross-sectional study on experiences of young adult carers compared to young adult noncarers: Parentification, coping and resilience. *Scandinavian Journal of Caring Sciences, 32*(4), 1409–1417. <https://doi.org/10.1111/scs.12586>
- Bowen, M. (1978). *Family Therapy in Clinical Practice*. New York: Jason Aronson.
- Bowers, R. M., & Bowers, E. P. (2023). A literature review on the role of hope in promoting positive youth development across non-WEIRD contexts. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 20*(5), 4469. <https://doi.org/10.3390/ijerph20054469>
- Büyük, E. (2020). Eşbağımlılık ve ebeveynleşme arasındaki ilişkinin çeşitli sosyo-demografik veriler açısından incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi]
- Byng-Hall, J. (2008). The significance of sibling relationships for children in family therapy. *Journal of Family Therapy, 30*(2), 145-167.

- Bynum Denise, Boss Barbara J., Schoenhofer Savina, Martsolf Donna (2012). The development and testing of the codependency-overeating model in undergraduate social science students in a mississippi college. *Sage Journals*, p. 1-9.
- Camus, K. (2021) ebeveyn kaybı yaşayan bireylerde gelecek kaygısı, obsesif düşünceler ve erken ebeveynleşme. [Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi]
- Cebula, K., Gillooly, A., Coulthard, L. K., Riby, D. M., & Hastings, R. P. (2019). Siblings of children with Williams syndrome: Correlates of psychosocial adjustment and sibling relationship quality. *Research in Developmental Disabilities, 94*, 103496.
- Chase, N. D. (1999). Burdened children: Theory, research, and treatment of parentification. Sage Publications.
- Cihanyurdu İ, İlbasmış Ç, Aksoy AT, Ünver H, Arman A. R. (2021). Covid-19 salgınında ergenlerin geleceğe yönelik kaygı ve umut düzeyleri. *Turk J Child Adolesc Ment Health, 28(1)*, 19-26. doi:10.4274/tjcamh.galenos.2020.68552.
- Cochran, W. G. (2007). Sampling Techniques. New York: John Wiley & Sons.
- Cohen, J., Cohen, P., West, S. G., ve Aiken, L. S. (2003). Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences. *New York: Routledge, 10*, 9780203774441.
- Correia, R. A., & Seabra-Santos, M. J. (2022). "I would like to have a normal brother but I'm happy with the brother that I have": A pilot study about intellectual disabilities and family quality of life from the perspective of siblings. *Journal of Family Issues, 43(12)*, 3148–3167. <https://doi.org/10.1177/0192513X21104284>
- Cunic, D., & Bennett, K. (2020). Steven pinker on genetic determinism. In *Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science* (pp. 1-3). Springer International Publishing.

- Cuskelly, M. (2016). Contributors to adult sibling relationships and intention to care of siblings of individuals with Down syndrome. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities, 121*(3), 204-218.
- Çalışkan, S., ve Dilmaç, B. (2021). Ergenlerin sahip olduğu gelecek beklentisi, umut ve psikolojik iyi oluş arasındaki yordayıcı ilişkiler. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi, 3*(2), 131-143.
- Çivitci, A. (2012). Aile işlevselliği ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4*(38), 101-116.
- Dariotis, J. K., Chen, F. R., Park, Y. R., Nowak, M. K., French, K. M., & Codamon, A. M. (2023). Parentification vulnerability, reactivity, resilience, and thriving: a mixed methods systematic literature review. *International Journal Of Environmental Research And Public Health, 20*(13), 6197. <https://doi.org/10.3390/ijerph20136197>
- Demir, A., & Ergen, G. (2010). Duygusal iyi oluş: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi, 25*(75), 34-45.
- Demir, A., & Fışıloğlu, H. (2009). Ryff'in Psikolojik İyi Oluş Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi, 17*(3), 45-56.
- Demirci, İ., & Ekşi, H. (2017). Umut ve psikolojik iyi oluş: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Eğitim ve Bilim Dergisi, 42*(189), 233-245.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*(3), 542-575.
- Diener, E., & Chan, M. Y. (2011). Happy people live longer: Subjective well-being contributes to health and longevity. *Applied Psychology: Health and Well-Being, 3*(1), 1-43.
- Diener, E., & Seligman, M. E. P. (2004). Beyond money: Toward an economy of well-being. *Psychological Science in the Public Interest, 5*(1), 1-31.

- Doğan, T. (2006). Duygusal zekâ ve psikolojik iyi oluş: Kavramsal bir inceleme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(74), 45-59.
- Doğan, T. (2016). Psikolojik iyi oluş: Kuramsal temeller ve ölçme araçları. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Downey, D. B. (1995). When bigger is not better: Family size, parental resources, and children's educational performance. *American Sociological Review*, 60(5), 746–761. <https://doi.org/10.2307/2096320>
- Downey, D. B., & Condron, D. J. (2004). Playing well with others in kindergarten: The benefit of siblings at home. *Journal of Marriage and Family*, 66(2), 333–350. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2004.00024.x>
- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2011). Dünya Engellilik Raporu. Dünya Sağlık Örgütü.
- Earley, L., & Cushway, D. (2002). The parentified child. *Clinical child psychology and psychiatry*, 7(2), 163-178
- Earley, L., & Cushway, D. (2002). The parentified child. *Counselling Psychology Quarterly*, 15(3), 219–231. <https://doi.org/10.1080/09515070210143458>
- East, P. L. (2010). Children's provision of family caregiving: Benefit or burden? *Child Development Perspectives*, 4(1), 55–61. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2009.00118.x>
- Eskisu, M. (2021). The Role of Proactive Personality in the Relationship among Parentification, Psychological Resilience and Psychological Well-Being. *International Online Journal of Education and Teaching*, 8(2), 797-813.
- Field, A. (2013). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics* (4th ed.). London: SAGE Publications.
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (5th ed.). London: SAGE Publications.

- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to Design and Evaluate Research in Education* (8th ed.). McGraw-Hill.
- Freund, R. J., & Wilson, W. J. (2003). *Statistical Methods*. Elsevier.
- Floyd, F. J., Costigan, C. L., & Richardson, S. S. (2016). Sibling relationships in adolescence and early adulthood with people who have intellectual disability. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 121(5), 383-397.
- Fuller Julie A., Warner Rebecca M. (2000). Family stressors as predictors of codependency. *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 126(1), p. 5-22.
- Garber, B. D. (2011). Parental alienation and the dynamics of the enmeshed parent-child dyad: Adultification, parentification, and infantilization. *Family Court Review*, 49(2), 322-335.
- Gilman, R., Dooley, J., ve Florell, D. (2006). Relative levels of hope and their relationship with academic and psychological indicators among adolescents. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 25(2), 166–178.
- Goldbeck, L., Schmitz, T. G., Besier, T., Herschbach, P., ve Henrich, G. (2007). Life satisfaction decreases during adolescence. *Quality of Life Research*, 16(6), 969–979. <https://doi.org/10.1007/s11136-007-9205-5>
- Göz, A. (2011). Aile içi roller ve ebeveynleşme: Sosyolojik bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 22(3), 72-91.
- Griggs, S., ve Crawford, S. (2019). Hope, core self-evaluations, emotional well-being, and health risk behaviors in University freshmen. *Nursing Forum*, 54(4), 505–512. <https://doi.org/10.1111/nuf.12364>
- Gruenewald, D. A., & Smith, T. W. (Eds.). (2014). *Handbook of social and psychological resilience*. Springer.

- Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (CDC). (2020). Amerika'da Kronik Hastalıklar.
- Hooper, L. M. (2007). The application of attachment theory and family systems theory to the phenomena of parentification. *The Family Journal*, *15*(3), 217-223.
- Hooper, L. M. (2011). Parentification, personality, and relational outcomes in emerging adulthood. *Journal of Family Therapy*, *33*(2), 174-197.
- Hooper, L. M., DeCoster, J., White, N., & Voltz, M. L. (2011). Characterizing the magnitude of the relation between self-reported childhood parentification and adult psychopathology: A meta-analysis. *Journal of Clinical Psychology*, *67*(10), 1028–1043. <https://doi.org/10.1002/jclp.20807>
- Hooper, L. M., Doehler, K., Wallace, S. A., & Hannah, N. J. (2011). The Parentification Inventory: Development, validation, and cross-validation. *The American Journal of Family Therapy*, *39*(3), 226-241. <https://doi.org/10.1080/01926187.2010.531652> .
- Hooper, L. M., Doehler, K., Jankowski, P. J., & Tomek, S. E. (2012). Patterns of self-reported alcohol use, depressive symptoms, and body mass index in a family sample: The buffering effects of parentification. *The Family Journal*, *20*(2), 164-178.
- Hooper, L. M., Marotta, S. A., ve Lanthier, R. P. (2008). Predictors of growth and distress following childhood parentification: A retrospective exploratory study. *Journal of Child and Family Studies*, *17*(5), 693–705. <https://doi.org/10.1007/s10826-007-9184-8>
- Høeg, B. L., Appel, C. W., von Heymann-Horan, A. B., Frederiksen, K., Johansen, C., Bøge, P., ... & Bidstrup, P. E. (2017). Maladaptive coping in adults who have experienced early parental loss and grief counseling. *Journal of Health Psychology*, *22*(14), 1851-1861.
- Irving, L. M., Snyder, C. R., Cheavens, J., Gravel, L., Hanke, J., Hilberg, P., & Nelson, N. (2004). The relationships between hope and outcomes at the pretreatment,

beginning, and later phases of psychotherapy. *Journal of Psychotherapy Integration*, 14(4), 419.

İnanç, B., Ceyhun, A. T., & Özdemir, H. D. (2024). Özel gereksinimli kardeşe sahip olan bireylerde duygusal yük, psikolojik sağlamlık ve depresyon düzeylerinin incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(45), 339-362. <https://doi.org/10.35675/befdergi.1504335>

Jankowski, P. J., Sandage, S. J., & Hill, P. C. (2013). Differentiation-based models of forgiveness, mental health and social justice commitment: Mediator effects for differentiation of self and humility. *The Journal of Positive Psychology*, 8(5), 412-424.

Jurkovic, G. J. (1997). *Lost childhoods: The plight of the parentified child*. New York: Brunner/Mazel.

Jurkovic, G. J., & Casey, S. (2000). Parentification in immigrant Latino adolescents. In *Proyecto Juventud: A multidisciplinary study of immigrant Latino adolescents. Proceedings of Symposium conducted at the meeting of the Society for Applied Anthropology, San Francisco, CA*.

Jurkovic, G. J., & Thirkield, A. (1998). Parentification questionnaire. *Available from GJ Jurkovic, Department of Psychology, Georgia State University, University Plaza, Atlanta, GA, 30303*.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). *Yeni insan ve insanlar: Kültürel psikolojiye giriş* (10. Baskı). Evrim Yayınevi.

Kagitcibasi, C., & Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A three-decade portrait from Turkey. *Applied psychology*, 54(3), 317-337. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2005.00213.x>

Kale, M., & Siğırtmaç, A. D. (2021). The participation of children in caregiving of their siblings with special needs and peer relationship in rural Turkey. *Early Child Development and Care*, 191(9), 1392-1400. <https://doi.org/10.1080/03004430.2020.1759573>

- Karademir, E., & Eryılmaz, A. (2014). Psikolojik iyi oluş ve anlam arayışı: Kavramsal bir inceleme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 29(1), 43-59.
- Kararırmak, Ö., & Akbaş, T. (2013). Kendine şefkat ve ruh sağlığı: Teorik bir inceleme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 28(78), 21-35.
- Kauffman, J. M., & Landrum, T. J. (2015). *Duygusal ve davranışsal bozukluğu olan çocukların ve gençlerin özellikleri (olgular ilaveli)*. Nobel.
- Kaya, C., & Çelik, İ. (2017). Öznel iyi oluş ve stresle başa çıkma becerileri arasındaki ilişki. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(2), 78-91.
- Kağıtçıbaşı, Ç., ve Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A three-decade portrait from Turkey. *Applied Psychology: An International Review*, 54(3), 317–337. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2005.00213.x>
- Kağnıcı, D. Y. (2014). Özel gereksinimli bireylerin ailelerine yönelik psikososyal destek çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(39), 91-102.
- Knudson M. T. ve Terrell K. H. (2012), Codependency, perceived interparental conflict, and substance abuse in the family of origin. *The American Journal Of Family Therapy*, 40(3), p. 245-257.
- Koukouriki, A., & Soulis, S. G. (2020). Well-being of siblings of children with autism spectrum disorder: Self-reports and maternal ratings. *Child Indicators Research*, 13, 1481–1497. <https://doi.org/10.1007/s12187-019-09703-3>
- Köyden, D., ve Uluç, S. (2018). Ebeveynleşme ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkide cinsiyetin ve ebeveynleşmeden algılanan yararın rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 33(81), 28–38.
- Kesebir, P., & Diener, E. (2008). In pursuit of happiness: Empirical answers to philosophical questions. *Perspectives on Psychological Science*, 3(2), 117–125.

- Kogan, I., & Heifetz, M. (2013). Parental responsibilities and their effects on children's psychological development. *Child Development Research*, 24(3), 45-59.
- Kumru, A., & Yavuzer, Y. (2013). Kişisel gelişim ve psikolojik iyi oluş. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 34(3), 50-65.
- Kuperminc, G. P., Jurkovic, G. J., & Casey, S. (2009). Relation of filial responsibility to the personal and social adjustment of Latino adolescents from immigrant families. *Journal of Family Psychology*, 23(1), 14-22. <https://doi.org/10.1037/a0014064>
- Küçükler, S., & Arkonaç, S. A. (2002). Özel gereksinimli çocuklar ve ailelerine yönelik hizmetler. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(4), 42-56.
- Lagger, N., Amering, M., Sibitz, I., Gmeiner, A., & Schrank, B. (2018). Stability and mutual prospective relationships of stereotyped beliefs about mental illness, hope and depressive symptoms among people with schizophrenia spectrum disorders. *Psychiatry Research*, 268, 484-489.
- Levante, A., Martis, C., Del Prete, C. M., Martino, P., Pascali, F., Primiceri, P., Vergari, M., ve Lecciso, F. (2023). Parentification, distress, and relationship with parents as factors shaping the relationship between adult siblings and their brother/sister with disabilities. *Frontiers in Psychiatry*, 13, 1079608. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.1079608>
- Liddle, I., & Carter, G. F. (2015). Emotional and psychological well-being in children: the development and validation of the Stirling Children's Well-being Scale. *Educational Psychology in Practice*, 31(2), 174-185.
- Long, K. N. G., Wilkinson, R., Cowden, R. G., Chen, Y., & VanderWeele, T. J. (2024). Hope in adolescence and subsequent health and well-being in adulthood: An outcome-wide longitudinal study. *Social Science & Medicine*, 347, 116704. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2024.116704>

- Marques, S. C., Lopez, S. J., & Pais-Ribeiro, J. L. (2011). "Building hope for the future": A program to foster strengths in middle-school students. *Journal Of Happiness Studies*, 12, 139-152.
- Masiran, R., Ibrahim, N., Awang, H., ve Lim, P. Y. (2023). The positive and negative aspects of parentification: An integrated review. *Children and Youth Services Review*, 144, 106709.
- McMahon, T. J., & Luthar, S. S. (2007). Defining characteristics and potential consequences of caretaking burden among children living in urban poverty. *American Journal of Orthopsychiatry*, 77(2), 267-281.
- Meyer, D. J., & Vadasy, P. F. (2008). *Sibshops: Workshops for siblings of children with special needs*. Brookes Publishing Company.
- Minuchin, S. (1974). *Families and Family Therapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Nas, E. (2022). Ergenlerin öz-merhamet ve umut düzeylerinin incelenmesi. *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 46–65.
- Nuttall, A. K., Coberly, B., & Diesel, S. J. (2018). Childhood caregiving roles, perceptions of benefits, and future caregiving intentions among typically developing adult siblings of individuals with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 48(4), 1199–1209. <https://doi.org/10.1007/s10803-018-3464-6>
- Nuttall, A. K., ve Valentino, K. (2016). An ecological-transactional model of generational boundary dissolution across development. *Marriage & Family Review*, 53(2), 105–150. <https://doi.org/10.1080/01494929.2016.1178203>
- Özbay, Y., & Palancı, M. (2011). Duygusal iyi oluş ve sosyal destek: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(80), 112-125.
- Özen Koç, Ö., Soysal, S., ve Bilge, F. (2023). Ergenlerde bilinçli farkındalık ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide cinsiyetin düzenleyici rolü. *Ahi Evran*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(1), 154-169.
<https://doi.org/10.31592/aeusbed.1231193>

Öztürk, E. (2020). Türkiye'deki ebeveynleşme davranışlarının çocuklar üzerindeki psikolojik etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 75-89.

Peris, T. S., Goeke-Morey, M. C., Cummings, E. M., ve Emery, R. E. (2008). Marital conflict and support seeking by parents in adolescence: Empirical support for the parentification construct. *Journal of Family Psychology*, 22(4), 633–642.
<https://doi.org/10.1037/a0012792>

Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). Character strengths and virtues: A handbook and classification. Oxford University Press.

Pit-Ten Cate M., Loots (Ineke) G.M.P. (2000). Experiences of siblings of children with physical disabilities: An empirical investigation. *Disability and Rehabilitation*, 22(9), 399-408.

Rogers, C. R. (1995). On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy. Houghton Mifflin Harcourt.

Rohrer, J., Egloff, B., & Schmukle, S. (2015). Examining the effects of birth order on personality. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 112(46), 14224–14229.
<https://doi.org/10.1073/pnas.1506451112>.

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069-1081.

Sabater Veronica (2006). An Exploration of Codependency Among African-American, Caucasian And Hispanic Wives Of Alcoholics. A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of The Requirement for The Degree of Doctor of Philosophy from New York University School of Social Work.

- Schalock, R. L. (2010). Intellectual disability. *Cross-Cultural Psychology: Contemporary Themes and Perspectives*, 312.
- Schier, K., Żywioł, J., ve Białorudzki, M. (2014). The role reversal in the family – Selected antecedents and consequences. *Polish Psychological Bulletin*, 45(3), 318–328. <https://doi.org/10.2478/ppb-2014-0039>
- Siegel, B., ve Silverstein, S. (2007). What about me? Growing up with a developmentally disabled sibling. New York: Hachette Books.
- Snyder, C. R. (1994). The psychology of hope: You can get there from here. New York, NY: Free Press.
- Snyder, C. R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, 13(4), 249-275. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1304_01
- Snyder, C. R., Harris, C., Anderson, J. R., Holleran, S. A., Irving, L. M., Sigmon, S. T., ... Harney, P. (1991). The will and the ways: Development and validation of an individual-differences measure of hope. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(4), 570–585. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.60.4.570>
- Stein, J. A., Riedel, M., ve Rotheram-Borus, M. J. (1999). Parentification and its impact on adolescent children of parents with AIDS. *Family Process*, 38(2), 193–208. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1999.00193.x>
- Stikkelbroek, Y., Bodden, D. H., Kleinjan, M., Reijnders, M., & Van Baar, A. L. (2016). Adolescent depression and negative life events, the mediating role of cognitive emotion regulation. *PloS one*, 11(8), e0161062.
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th ed.). Boston: Pearson.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics* (7th ed.). Boston, MA: Pearson Education

- Tarhan, N., & Bacanlı, H. (2016). Umut ve motivasyon: Psikolojik dayanıklılığın geliştirilmesi. *Psikoloji Dergisi*, 34(2), 89-98.
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1-18.
- Thomas, M. A. (2017). Is parentification a gendered issue? Examining the relevance of gender in adults' lived experiences of childhood parentification [Doctoral dissertation, Victoria University].
- Thompson, R. A., & Meyer, S. (2017). Caregiving contexts and the development of emotion regulation. *Developmental Psychology*, 53(2), 225-238.
- Twenge, J. M., ve Nolen-Hoeksema, S. (2002). Age, gender, race, socioeconomic status, and birth cohort differences on the Children's Depression Inventory: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Psychology*, 111(4), 578-588. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.111.4.578>
- Ulusal Öğrenme Güçlüğü Merkezi (UÖGM). (2014). Öğrenme Güçlüğü'nün Durumu.
- Uluç, S., ve Köyden, D. (2022). Cinsiyete göre ebeveynleşmenin farklı boyutları arasındaki ilişkiler ve ebeveynleştirme boyutlarının psikolojik belirtileri yordama düzeyi. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 6(3), 317-330.
- Wethington, E., McLeod, J., & Kessler, R. C. (1987). The importance of life events for explaining sex differences in psychological distress. In R. C. Barnett, L. Biener, & G. K. Baruch (Eds.), *Gender and stress* (pp. 144-154). Free Press.
- Wilson, A., & Somhlaba, N. Z. (2016). Psychological well-being in the context of adversity: Ghanaian adolescents' experiences of hope and life satisfaction. *Africa Today*, 63(1), 85-102. <https://doi.org/10.2979/africatoday.63.1.05>
- Van Der Mijl, R. C. W., ve Vingerhoets, A. J. J. M. (2017). The positive effects of parentification: An exploratory study among students. *Psychological Topics*, 26(2), 417-430.

- Van Parys, H., & Rober, P. (2013). Trying to comfort the parent: A qualitative study of children dealing with parental depression. *Journal of Marital and Family Therapy, 39(3)*, 330-345.
- Valle, M. F., Huebner, E. S., & Suldo, S. M. (2006). An analysis of hope as a psychological strength. *Journal of school psychology, 44(5)*, 393-406.
- Veldhorst, C., Luijmes, J., Kef, S., Vervloed, M., & Steenbergen, B. (2023). Quality of life of siblings of children who are deaf or hard of hearing, have a vision or motor impairment: A scoping review. *Frontiers in Rehabilitation Sciences, 4*, 117. <https://doi.org/10.3389/fresc.2023.1169789>
- Yarcheski, A., & Mahon, N. E. (2016). Meta-analyses of predictors of hope in adolescents. *Western Journal of Nursing Research, 38(3)*, 345–368. <https://doi.org/10.1177/0193945914559545>
- Yıldırım, K., & Kıran-Esen, B. (2020). Ebeveynleşme ve çocuk gelişimi: Türkiye örneği. *Aile ve Çocuk Dergisi, 5(2)*, 145-161.
- Yıldız, M. C. (2020). Kapsayıcı psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri bağlamında özel gereksinimli çocukların kardeşleri. *Journal of Inclusive Education in Research and Practice, 1(2)*, 1-15.
- Yılmaz, M., & Nacar, N. (2019). Sosyal destek ve psikolojik iyi oluş: Bir literatür taraması. *Psikoloji Araştırmaları Dergisi, 39(2)*, 198-213.
- Zaidman-Zait, A., Regev, D., & Yechezkiely, M. (2020). The quality of the relationship between typically developing children and their siblings with and without intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities, 96*, 103540. doi: 10.1016/j.ridd.2019.103540
- Zajonc, R. B., & Sulloway, F. J. (2007). The confluence model: birth order as a within-family or between-family dynamic?. *Personality and Social Psychology Bulletin, 33(9)*, 1187-1194.

Żarczyńska-Hyla, J., Zdaniuk, B., Piechnik-Borusowska, J., ve Kromolicka, B. (2019). Parentification in the experience of Polish adolescents: The role of socio-demographic factors and emotional consequences for parentified youth. *New Educational Review*, 55(1), 135–146. <https://doi.org/10.15804/tner.2019.55.1.11>

EKLER

Ek A. Demografik Bilgi Formu

DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

Yaşınız

11-14 15- 18

Cinsiyetiniz

Kız Erkek

Anne-Babanızın Durumu (hayatta/hayatta değil ve öz/üvey)?

Anne Öz Üvey Hayatta Hayatta Değil

Baba Öz Üvey Hayatta Hayatta Değil

Anne-Babanızın çalışma durumu?

Anne Çalışıyor Çalışmıyor

Baba Çalışıyor Çalışmıyor

Kaç Kardeşiniz var?

Ailenizin kaçınıcı çocuğusunuz?

Özel gereksinimli kardeşiniz sizden? Büyük Küçük

Kardeşinizin Özel Gereksinim Türü

Zihinsel Yetersizlik Ortopedik Yetersizlik Görme Yetersizliği

İşitme Yetersizliği Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar

Öğrenme Güçlüğü Kronik Hastalıklar

NOT: Bu anketin etik izni Çağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 22/10/2024 tarih ve E-81570533-044-2400011860 sayılı kararıyla alınmıştır.

Ek B. Ebeveynleşme Envanteri Türkçe Formu

EBEVEYNLEŞME ENVANTERİ

YÖNERGE: Aşağıdaki sorular siz büyürken, kendiniz ve ailenizle ilgili sahip olduğunuz düşünceleriniz, davranışlarınız ve duygularınız ile ilgilidir. Lütfen her cümleyi dikkatle okuyun. Cümlenin 1(hiçbir zaman doğru değil) ve 5 (her zaman doğru) arasında sizin için ne kadar doğru olduğuna dayanarak bir cevap seçin. Her soruyu mümkün olduğunca doğru yanıtladığınızdan emin olun.
BU SORULARIN SİZİN BÜYÜDÜĞÜNÜZ DÖNEM HAKKINDA OLDUĞUNU UNUTMAYIN.

Yanıt Seçenekleri:

(1) Hiçbir zaman (2) Nadiren (3) Kimi zaman (4) Sık sık (5) Her zaman

	Durum	Hiçbir zaman	Nadiren	Kimi zaman	Sık sık	Her zaman
1	Üzgün olduklarında ya da duygusal zorluklar yaşadıklarında, kardeş(ler)imi rahatlatmam beklendi.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2	Anne babam sık sık diğer aile üyeleri hakkındaki sırları benimle paylaştı.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3	Benim yaşadığım yerdeki çoğu çocuk aile bütçesine katkıda bulunurdu.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4	Aile üyelerimle ilgilenmek zorunda olduğumda bile, mutlu ya da üzgün olabilecek zamana sahiptim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5	Anne babama önemli kararlar almalarında yardım ettim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6	Her gece kardeşlerimin yattığından emin olmak benim görevimdi.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7	Ailem tarafından takdir edildiğimi hissettim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8	Benim yaşımdaki çoğu çocuk benimle aynı rol ve sorumluluklara sahipti.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9	Ailevi sorumluluklarım olsa da oyun ya da okul ödevleri için zamanım olurdu.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
10	Çalıştım ve aile bütçesine katkıda bulundum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
11	Kardeşlerimin (kız ya da erkek) ev ödevlerini tamamlamalarına yardımcı olmaktan sorumluydum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
12	Ailemde bir anlaşmazlık olduğunda aile üyelerimin yardım istediği ilk kişiydim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
13	Kardeşlerimi disipline eden esas kişi bendim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
14	Sık sık anne babamın (ya da ailedeki bakım veren yetişkinlerin) arasındaki sorunları çözmeye yardım ettim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
15	Aile içindeki rolümden gerçekten keyif aldım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
16	Üzgün olduklarında ya da duygusal zorluklar yaşadıklarında, anne babamı rahatlatmam beklendi.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
17	Haftanın çoğu günü ailenin çamaşırlarını yıkamaktan ben sorumluydum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
18	Ailem için hakem rolünü üstlendim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
19	Aile üyelerimin sırlarını paylaştığı kişi bendim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
20	Ailemizin bir takım olduğunu ve birlikte iyi çalıştığını hissettim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
21	Market alışverişini tamamlamam diğer aile üyelerimden daha çok benden istendi.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
22	Aile fertlerim için çevirmen rolünü üstlendim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

Copyright 2009 by Lisa Hooper'ın izniyle Türkçeye uyarlanmış ve kullanılmaktadır.

Ek C. Stirling Çocuklar İçin Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Türkçe Formu

Stirling Çocuklar için Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği

Aşağıda son zamanlardaki duygu ve düşüncelerinize yönelik bazı ifadeler yer almaktadır. Lütfen aşağıdaki ifadeleri okuduktan sonra kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneğin karşısına çarpı (X) işareti koyunuz.		Asla	Çok az	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman
1	Yaşamımda iyi şeyler olacağını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
2	Seçimlerimi kolaylıkla yapabilirim.	1	2	3	4	5
3	Beni eğlendirecek çok sayıda yapacak şeyler bulabilirim.	1	2	3	4	5
4	Bazı şeyleri iyi yapabilirim.	1	2	3	4	5
5	Çok sayıda insan bana ilgi gösterir.	1	2	3	4	5
6	Gurur duyabileceğim çok sayıda şey var.	1	2	3	4	5
7	Kendimi huzurlu hissediyorum.	1	2	3	4	5
8	Duygusal açıdan kendimi iyi hissediyorum.	1	2	3	4	5
9	Günlük yaşamımdaki her şeyden hoşlanıyorum.	1	2	3	4	5
10	İnsanlarla iyi geçiniyorum.	1	2	3	4	5
11	Çevremde olup bitenler beni neşelendirir.	1	2	3	4	5
12	Kendimi rahatlamış hissediyorum.	1	2	3	4	5

Ek D. Çocuklarda Umut Ölçeği Türkçe Formu

Çocuklarda Umut Ölçeği (ÇUÖ)

Aşağıdaki altı cümle sizin genel olarak kendi hakkınızda nasıl düşündüğünüzü ve bazı şeyleri nasıl yaptığınızı tanımlamaktadır. Her bir cümleyi dikkatlice okuyunuz. Her bir cümle için, lütfen çoğunlukla nasıl olduğunuzu düşününüz. Sizi en iyi tanımlayan seçeneği, kutucuğun içerisine (X) işareti koyarak belirtiniz. Örneğin, eğer "Hiçbir Zaman" sizi tanımlıyorsa üzerindeki kutucuğun içerisine (X) işareti koyunuz. Ya da "Her Zaman" size uygunsa üzerindeki kutucuğu işaretleyiniz. Lütfen tüm cümleleri kutucuklardan birini işaretleyerek cevaplayınız. Doğru veya yanlış yanıt bulunmamaktadır.

1. Bence işler gayet iyi gidiyor.

Hiçbir Zaman Nadiren Bazen Sık sık Çoğu Zaman Her Zaman

2. Hayatta benim için çok önemli olan şeyleri elde etmek için birçok yol düşünebilirim.

Hiçbir Zaman Nadiren Bazen Sık sık Çoğu Zaman Her Zaman

3. Benimle aynı yaşta ki çocuklar kadar iyiyim.

Hiçbir Zaman Nadiren Bazen Sık sık Çoğu Zaman Her Zaman

4. Bir problemim olduğunda, bu problemi çözmek için birçok yol bulabilirim.

Hiçbir Zaman Nadiren Bazen Sık sık Çoğu Zaman Her Zaman

5. Geçmişte yaptığım şeylerin bana gelecekte yardımcı olacağını düşünüyorum.

Hiçbir Zaman Nadiren Bazen Sık sık Çoğu Zaman Her Zaman

6. Diğerleri vazgeçmek istese bile, problemi çözmek için yöntemler veya yollar bulabileceğimi biliyorum.

Hiçbir Zaman Nadiren Bazen Sık sık Çoğu Zaman Her Zaman

Ölçek Hakkında Bilgi:

Çocuklarda Umut Ölçeği'nin (ÇUÖ) Türkçe Formu, 6 madde ve "amaca ulaşma yolları" (pathways) ve "amaca güdülenme" (agency) olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin uyarılama çalışması 6., 7. ve 8. sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Ölçek likert tipi derecelemeye uygun olarak; "Hiçbir Zaman=1, Nadiren=2, Bazen=3, Sık sık=4, Çoğu Zaman=5 ve Her Zaman=6" şeklinde derecelenmektedir. Ölçeğin puanlanması her bir maddeden alınan puanın toplanmasıyla yapılırken, ölçekten elde edilebilecek en yüksek puan 36, en düşük puan 6'dır. Ölçekteki tek sayılı maddeler amaca güdülenme boyutunu, çift sayılı maddelerse amaca ulaşma yolları boyutunu oluşturmaktadır.

Ölçeğin Türkçe Formunun psikometrik özellikleri için uyarılama makalesini inceleyiniz.